

TEMANUMMER

Det moderne Rusland i krig

INDHOLD

- 3** Redaktionelt forord
Martin Marcussen
- 5** Temareaktørens forord: Rusland som sikkerhedspolitisk udfordring
Flemming Splidsboel Hansen
- 7** Ruslands selvhævdende udenrigspolitik: om Ruslands militære interventioner i Kosovo- og Ukraine-kriserne
Jonas Gejl Kaas
- 27** Når Rusland fører krig i det kognitive domæne
Flemming Splidsboel Hansen
- 50** Den personlige beretning: Rusland – i går, i dag og i morgen.
Om sammensværgelsesforestillingerens ulidelige lethed
Bent Jensen
- Artikler uden for tema**
- 63** Kulturdiplomati i forandring – Et genbesøg med instrumentaliseringsdebatten
Johanne Guttman Andersen
- 80** Crowdfunding i Danmark: Fra niche til mainstream finansiering
Kristian Roed Nielsen
- 100** Review artikel – Nudging og offentlig politik: Muligheder og faldgruber
Kirsten Bregm
- Kronik**
- 116** Ideen om partnerskaber – et svingende pendul?
Sabine Canto Thomsen og Anna Katrine Lyneskjold
- 123** Abstracts

Redaktion og bestyrelse

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Formand:
Peter Nedergaard, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Ansvarshavende redaktør

Professor Martin Marcussen, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet, Øster Farimagsgade 5,
Postboks 2099 1014 København K,
E-mail: mm@ifs.ku.dk

Redaktionsudvalg

- Lektor emeritus Lars Bille, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet
- Professor Peter Thisted Dinesen, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet
- Professor Bent Greve, Institut for Samfund og Globalisering,
Roskilde Universitetscenter
- Lektor Mads Dagnis Jensen, Institut for International Økonomi,
Politik og Business, Copenhagen Business School
- Professor David Dreyer Lassen, Økonomisk Institut,
Københavns Universitet
- Lektor Jan Pedersen, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet
- Lektor Asmus Leth Olsen, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Redaktionelt forord

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Redaktionelt forord

Tidsskriftet *Økonomi & Politik* modtager løbende en række forskelligartede forslag til dansksprogede artikler. Tidsskriftet er åbent for forskellige genrer, herunder substansartikler inden for en tematisk ramme, og substansartikler uden for tema. Hertil kommer reviewartikler, der introducerer til et aktuelt samfundsvidenskabeligt fænomen eller begreb, og kronikker, der som regel opsummerer baggrunden for, indholdet af og resultaterne fra et forskningsprojekt.

Over et år modtages en stor mængde forslag til artikler. Alle forslag behandles på samme måde. Det vil sige, at de gennemlæses af den ansvarshavende redaktør, der beslutter, hvilken kategori artikel der er tale om, og hvorvidt det enkelte forslag er relevant for tidsskriftets læsere og i øvrigt kan tænkes at nå en kvalitet, der gør, at det kan finde vej til tidsskriftets sider. De artikler, der passer til tidsskriftets målgruppe og som indledningsvist vurderes til at være af høj kvalitet, sendes til fagfællebedømmelse. Det er resultatet af denne fagfællebedømmelse, der er afgørende for, om artikelforslaget trykkes i tidsskriftet.

I dette nummer af *Økonomi & Politik* er formålet at introducere til nogle af de mest almindelige genrer, der kan tænkes at indgå i tidsskriftet.

For det første er der ”temaartiklerne” – i dette nummer eksemplificeret med det forkortede tema ”Det moderne Rusland i krig” redigeret af Flemming Splidsboel Hansen. Et tema introduceres som regel af temareda ktøren. I forlængelse heraf kommer typisk fem til syv artikler, der tilsammen søger at af dække det pågældende tema på bedst mulig vis. Dette fordrer for det meste, at temabidragene repræsenterer den aktuelle forskning, der udføres i forskellige forskningsmiljøer, og at der tages forskellige teoretiske og metodiske udgangspunkter. *Økonomi & Politik* er et pluralistisk tidsskrift, der ikke abonnerer på nogen form for specificeret videnskabsteoretisk grundlag. Der skal være plads til mange forskellige videnskabelige traditioner og praksisser. For alle bidrags vedkommende gælder den faste regel, at en artikel i *Økonomi & Politik* skal kunne læses af den almindelige samfundsinteresserede borger. I temaet kan samtidig indgå ”personlige beretninger”, hvori relevante aktører fortæller, hvordan de oplevede det. I dette temanummer eksemplificeret med Bent Jensens beretning om, hvordan han gennem et helt liv har indsamlet personlige

**MARTIN
MARCUSSEN**
Ansvarshavende
redaktør

erfaringer, der naturligt kommer til at påvirke hans virke som universitetsforsker.

For det andet er der ”artikler uden for tema”. Det er hensigten – som tidsskriftets navn antyder – at *Økonomi & Politik* afdækker både politiske og økonomiske samfundsforhold, og nationale såvel som internationale problemstillinger af relevans for Danmark. Den type artikler er illustreret med to bidrag af henholdsvis Johanne Guttman Andersen, der skriver om dansk kulturdiplomati, og Kristian Roed Nielsen, der analyserer udbredelsen og anvendelsen af crowd funding i Danmark. I tillæg til artikler uden for tema kommer en tredje form for bidrag, der kategoriseres som ”review-artikler”, her illustreret af Kirsten Bregns artikel om ”Nudging”. Review-artikler giver læseren et overblik over et nyt og samfundsrelevant tema. Formålet med en review-artikel er at give læseren et helt opdateret indblik i den forskning eller den praksis, der eksisterer på et område.

Endelig for det tredje har vi ”kronikken”. Her er der tale om en mere debatterende kategori af artikler, der typisk spidsvinkler den viden og de konklusioner, der resulterer fra et større forskningsprojekt. I dette nummer illustreres denne kategori af Sabine Canto Thomsen og Anna Katrine Lynenskjolds kronik om de danske udviklings-NGO’ers forståelse og brug af partnerskaber, der indgår med den private sektor. Det fremgår, at partnerskaber er ”det nye sort”, og at der blandt ngo’erne kan findes ”frontløbere”, ”efternølere” og nogle få ”skeptikere”.

Også fremover vil der blive taget godt imod forslag til artikler, der kan indgå i tidsskriftet. Bidragsydere kan med fordel konsultere manuskriptvejledningen, der kan findes på tidsskriftets hjemmeside (<https://www.djoef-forlag.dk/content/okonomi-og-politik>). Der er også her, man kan downloade artikler fra tidligere numre, der forhåbentlig kan inspirere.

Martin Marcussen

Professor

Ansvarshavende redaktør

Rusland som sikkerhedspolitisk udfordring

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Rusland er her, der og allevegne i den offentlige bevidsthed i Vesten i disse år. De vestlige medier, herunder også de danske, er meget opmærksomme på dels Ruslands indre udvikling, dels dets udenrigspolitik. I et studie af danske lederartikler om Rusland i 2010'erne konkluderede jeg, at der er sket et paradigmeskifte i opfattelsen af Rusland i Danmark (Hansen, 2018: 171). Skiftet har bevirket, at Rusland i stigende grad ses som en udfordring eller sågar en trussel. Det har været en glidende udvikling, og den har været næret af begivenheder som f.eks. Ruslands invasion og annektering af Krim i 2014, landets aktive rolle i krigen i Østukraine siden 2014 og krigen i Syrien siden 2015, foruden også dets indblanding i det amerikanske præsidentvalg i 2016.

Den første af de to temaartikler tager os dog længere tilbage. Jonas Gejl Kaas præsenterer en analyse af Ruslands udenrigspolitik med udgangspunkt i ontologisk sikkerhed. Med afsæt i Kosovo 1999 og Ukraine 2014 argumenterer Jonas Gejl Kaas for, at den førte, offensive politik begge gange er blevet til efter en intern russisk debat om det russiske Selv: Hvilken type af stat er Rusland, og hvorledes agerer en sådan stat i overensstemmelse med denne identitet? Der er en konstant indre dialog i Rusland om karakteren af den russiske stat, og Jonas Gejl Kaas forklarer, at denne dialog naturligt drives af og kommer til udtryk gennem udenrigspolitikken. I forhold til diskussionen om Ruslands rolle i verden er det en væsentlig pointe i Jonas Gejl Kaas' artikel, at vi ofte overser den vanskelige indre debat i Rusland, som finder sted forud for definitionen af rollen. Artiklen præsenterer et søgende Rusland, hvis udenrigspolitik i høj grad skal forstås via netop denne søgen.

I den anden artikel ser jeg nærmere på informationsoperationer. I den russiske litteratur, politisk og forskningsmæssig, er der en stor fokus på "informationskrig". Jeg præsenterer en del af denne litteratur og placerer den i sammenhæng med det kognitive domæne. Artiklen diskuterer bl.a. karakteren og effekten af de russiske informationsoperationer, og den konkluderer dels, at der i den russiske debat er en kritik af den manglende effekt (Rusland påvirker ikke vestlige publikummer, som det ønskes), dels at informationsoperationer indeholder så stort et potentiale, at Rusland naturligvis vil udvikle og raffinere dette redskab til fremtidig brug.

I den tredje og sidste artikel præsenterer Bent Jensen en personlig beretning om sit liv med Sovjetunionen og Rusland. Bent Jensen vender i sit bidrag tilbage til den dominerende fortolkning af Rusland, som den f.eks. kommer til

**FLEMMING SPLIDSBOEL
HANSEN**

Seniorforsker, Ph.d.,
Dansk Institut for
Internationale Studier,
fsha@diis.dk

udtryk i danske lederartikler, og han perspektiverer Ruslands mål og rolle i verden. Han ser en fejlfortolkning af Rusland i vestlige politiske, journalistiske og akademiske kredse og endog en bevidst dramatisering af landets ressourcer og fjendtlige hensigter.

Litteratur

Hansen, Flemming Splidsboel (2018), "Danske billeder af Rusland i 2010'erne", *Nordisk Østforum*, 32: 153-73.

Ruslands selvhævdende udenrigspolitik: Om Ruslands militære interventioner i Kosovo- og Ukraine-kriserne

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Hvorfor inter文enerede Rusland militært i Kosovo (1999) og Ukraine (2014)? Jeg påstår, at Rusland inter文enerede for at hævde en meningsfuld vision for et postsovjetisk selv – hævde en meningsfuld postsovjetisk identitet. Trods de anseelige skadevirkninger interventionerne har påført Rusland – særligt Ruslands materielle sikkerhed og internationale omdømme – argumenterer jeg for, at den indre dialog mellem forskellige russiske stemmer før interventionerne viser, at netop interventionerne syntes meningsfulde i afværgelsen af opfattede trusler mod Ruslands ontologiske sikkerhed – opfattede trusler

mod Ruslands postsovjetiske selvforståelser. Selvforståelser efterladt sårbare i det eksistentielle tomrum skabt af Sovjetunionens – og det sovjetiske selvs – sammenbrud. Har Ruslands interventioner medvirket til at hævde et mere ontologisk sikkert russisk selv efter interventionen i Ukraine sammenlignet med tiden før den i Kosovo? Ja og nej. På den ene side har interventionerne medvirket til at hævde et mere selvsikkert Rusland. På den anden side synes splittelsen mellem udad- og indadvendte visioner for det russiske selv fortsat betydelig.

Siden Sovjetunionens sammenbrud har Rusland inter文eneret militært i adskillige konflikter i de tidligere sovjetiske republikker, eksempelvis Georgien (1991-93 og 2008), Moldova (1992), Tadsjikistan (1992-97) og siden 2014 den igangværende konflikt i Ukraine. Foruden ovenstående interventioner i, hvad der fra Moskva betragtes som *det nære udland*, har Rusland inter文eneret i, hvad vi passende kan benævne *det fjerne udland*, eksempelvis den overraskende besættelse af den jugoslaviske luftbase Slatina i Kosovo (1999) samt russisk deltagelse i den igangværende syriske borgerkrig. Hvordan kan vi forklare, at ofte risikable og omkostningsfulde militære interventioner synes meningsfulde fra et russisk perspektiv?

Fra russisk perspektiv fremhæves ofte en særlig forpligtelse til at beskytte russiske landsfæller og nationale interesser, når behovet for en forklaring på nødvendigheden af militær intervention melder sig. Fra de tidligere sovjetrepublikker indvendes det typisk i samme ombæring, at Rusland ikke respekterer deres suverænitet og ikke har forstået, at de privilegier, som først det zaristiske, siden det sovjetiske imperium indebar, ophørte, i det øjeblik den russiske trikolor afløste Sovjetunionens røde fane over Kreml den 26. december 1991.

 ønsker man en mere tilbundsående forståelse for bevæggrundene bag Rusland postsovjetiske interventioner, så skal man forstå det eksistentielle tomrum, som Sovjetunionens sammenbrud skabte

JONAS GEJL KAAS
adjunkt, ph.d.,
Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet,
gejl@ps.au.dk

Jeg argumenterer for, at ønsker man en mere tilbunds gående forståelse for bevæggrundene bag Rusland postsovjetiske interventioner, så skal man forstå det *eksistentielle tomrum*, som Sovjetunionens sammenbrud skabte. Forstå den eksistentielle usikkerhed, der opstod ved tabet af den sovjetiske selvopfattelse – tabet af *sovjetisk identitet*. For med Sovjetunionens sammenbrud afvikles ikke blot et imperium, men også fundamentale administrative, politiske, sociale og økonomiske institutioner i Rusland (Bacon, 2017). Hvor de tidligere sovjetrepublikker i mere eller mindre grad kunne gen(op)finde deres nationale identiteter og institutioner med udgangspunkt i sprog, kultur og myter fra tiden før de var undersåtter i det russiske – senere sovjetiske – imperium, så stod russerne tilbage med et eksistentielt tomrum foranlediget af et endnu ubesvaret spørgsmål om, hvad et meningsfyldt *russisk selv* egentlig er. Hvad betyder det at være russer efter den 26. december 1991?

Nedenfor argumenterer jeg for, at russiske beslutninger om militær intervention i Kosovo og Ukraine med fordel kan tolkes i lyset af en simultan angst for at *miste* og en fundamental *søgen* efter et meningsfyldt postsovjetisk russisk selv.¹ Under inddragelse af eksisterende udenrigspolitiske studier, der tager udgangspunkt i begrebet *ontologisk sikkerhed* – for nu kan ontologisk sikkerhed forstås som vedrørende det russiske selvs eksistentielle sikkerhed – præsenteres læseren for en alternativ tilgang til analyse af, hvorfor Rusland vælger militær intervention til i Kosovo og Ukraine. En tilgang der sætter menneskers evindelige søgen efter eksistentiel mening og autentisk væren i centrum i studiet af udenrigspolitik.

Således argumenterer jeg for, at litteraturen om ontologisk sikkerheds væsentligste bidrag til studier af udenrigspolitik er påmindelsen om, at selvom militær intervention – og de risici, det i sagens natur indebærer – ofte er politisk og økonomisk omkostningsfulde for forholdet mellem intervenerende stat og omverden, så kan hensyn til meningsfuldheden af den nationale selvopfattelse få ellers omkostningsfulde militære interventioner til at fremstå som det eneste rigtige – *i en eksistentiel forstand*. Et andet og mere konkret bidrag er påmindelsen om, at udenrigspolitisk beslutningstagen ikke udelukkende er en refleks på handlinger uden for staten eller alene tager udgangspunkt i enkeltpersoners tanker og intentioner, men bør placeres i en indre dialog mellem adskillige toneangivende aktører om, hvad der forekommer rigtigt og forkert at gøre før, under og efter, at beslutningen er truffet. *Skal man* eller *skal man ikke* hævde sit selvs værd udenrigspolitisk? Her fokuseres der på betydningen af hensyn til ontologisk sikkerhed i russisk udenrigspolitik, men hensyn til ontologisk sikkerhed er også dokumenteret i konkrete eksempler på andre staters udenrigspolitiske beslutninger (f.eks. Steele, 2005; Combes, 2017; Greve, 2018).

Til illustration af, hvordan det at hævde og – mindst lige så vigtigt – ikke at hævde sit selv påvirker vurderingen af ens egen ontologiske sikkerhed, så vil jeg – inspireret af Jean-Paul Sartres eksempel om blikket mellem to fremmede fra *Væren og Intet* (2003: 276-326) – bede læseren erindre den for mange vel-

kendte situation i DSB's stillezone. En medpassager bryder stillezonens fremmeste regel – stilheden – med musik eller telefonsamtale. Først slår man det hen med, at vedkommende formentlig ikke er bevidst herom. Men samtale/musik fortsætter. Nu udfordres den ontologiske sikkerhed gradvis. Er man eller er man ikke for konfliktsky til at hævde sin ret – hævde sit selv? Hævder man ikke sin ret, så har man måske reddet sig selv fra en skarp kommentar, men til gengæld har man også afvejet fra at hævde, hvad man finder ret og rimeligt. Modsat kan selvhævdelse føre til verbale og korporlige knubs, men man kan gå derfra med en følelse af, at man forsvarede det, man finder ret og rimeligt.

Således opstår et *dilemma* mellem materiel sikkerhed fra trusler, statustab over for de øvrige medpassagerer samt hensynet til egen ontologisk sikkerhed. Skal man/skal man ikke sige noget? Nedenfor argumenterer jeg for, at samme dilemma opstod inden for Rusland før beslutningen om intervention i Kosovo og Ukraine. Endvidere påstår jeg, at både Kosovo og Ukraine eksemplificerer tilfælde, hvor dilemmaets forløsning faldt ud til fordel for militær intervention.

Nedenfor skitseres først introduktionen og udviklingen af begrebet ontologisk sikkerhed inden for udenrigspolitiske studier. For at illustrere ontologisk sikkerheds bidrag til studiet af russisk udenrigspolitik analyseres dernæst, hvilken rolle ontologisk usikkerhed har spillet i forbindelse med Ruslands militære interventioner i Kosovo (1999) og Ukraine (2014). Afslutningsvis diskuterer jeg, hvorvidt Ruslands selvhævdende udenrigspolitik i Kosovo og Ukraine har medført et mere eller mindre ontologisk sikkert russisk selv. Har interventionerne – trods omkostningerne for Ruslands materielle sikkerhed og internationale omdømme – medvirket til at udfylde det eksistentielle tomrum, som opstod i kølvandet på Sovjetunionens sammenbrud?

Ontologisk (u)sikkerhed og militær intervention

Begrebet ontologisk sikkerhed udspringer ikke af politologien, men af den skotske psykiater Ronald D. Laing. I *The Divided Self* (2010 [1960]) definerer Laing ontologisk sikkerhed som en tilstand, hvor individet oplever sig selv som

”virkelig, i live, hel og, i en temporal forståelse, en kontinuer person. Som sådan kan han leve ude i verden og møde andre; en verden og andre som opleves ligelig virkelig, i live, hel og kontinuer” (Laing, 2010: 39) [samtlige citater er oversat af forfatteren].

Et grundlæggende ontologisk usikkert individ vil derimod opleve sin eksistens diametralt modsat, som mere uvirkelig end virkelig, og føle sig:

”bogstaveligt talt mere død end levende; usikker afsondret fra resten af verden, sådan at hans identitet og autonomi altid betvivles. [Han] føler

sig måske mere uvæsentlig end væsentlig og er ikke i stand til at tro på, at de ting, han er lavet af, er ægte, gode, værdifulde” (Laing, 2010: 42).

Nedenfor vender jeg tilbage til Laings definition af ontologisk sikkerhed. For det var ikke Laings, men den britiske sociolog Anthony Giddens’ forståelse af ontologisk sikkerhed – som vished om én kontinuer og stabil selvfortælling i en ellers foranderlig verden – der blev dominerende inden for studier af udenrigspolitik. Mere konkret definerer Giddens (2006: 375) ontologisk sikkerhed som en grundlæggende følelse af selvtillid og tiltro til, at de ”naturlige og sociale verdener er, som de ser ud til at være, herunder basale eksistentielle parametre for selvet og social identitet.” Her er det væsentligt, at ”selvet” er angivet i bestemt form hos Giddens. Han antager således, at et menneske har et iboende kerneselv. Hvorfor denne antagelse viser sig problematisk i studiet af staters udenrigspolitik behandles nedenfor, hvor jeg argumenterer for, at en forståelse af ontologisk sikkerhed, der er tættere på Laings antagelse om det delte selv – altså fraværet af en kerne – er mere fordelagtig for studiet af staters udenrigspolitik.

Det var Jef Huysmans (1998) “Security! What Do You Mean”, der introducerede Giddens forståelse af ontologisk sikkerhed til International Politik. Siden da har ontologisk sikkerhed gradvis konsolideret sig som en subdisciplin inden for International Politik og har undergået en betragtelig vækst (f.eks. Kinnvall, 2004; Steele, 2008, 2005; Mitzen, 2006b, 2006a; Zarakol, 2010; Croft, 2012; Gustafsson, 2014; Hansen, 2016; Kinnvall og Mitzen, 2017; Mitzen og Larson, 2017; Kinnvall, Manners og Mitzen, 2018).

Ontologiske sikkerhedsstudier har bidraget med stor indsigt om, hvordan hensyn til for eksempel overlevelse og identitet har betydning for et utal af staters udenrigspolitiske ageren. Med bibeholdelsen af den giddensianske grundantagelse om ontologisk sikkerhed som vedrørende et nationalt kerneselv er studier af ontologisk sikkerhed imidlertid begyndt at møde stigende kritik for ikke at kunne rumme de nuancer, der eksisterer i moderne samfund, i forhold til hvad der konstituerer et meningsfyldt nationalt selv (f.eks. Lomas, 2005; Rossdale, 2015; Lebow, 2016). Eksisterende teorier om ontologisk sikkerhed beskyldes for, at deres grundlæggende antagelse om eksistensen af et kerneselv kommer faretruende tæt på unuancerede – ligefrem stereotype – forestillinger om, hvad der udgør kilden til ontologisk (u)sikkerhed for forskellige stater. Således anholdes menneskeliggørelsen af stater – behandling af stater som var de mennesker – som en central hindring for mere nuancerede analyser af den indre dialog mellem forskellige nationale selv – i flertal – i stedet for antagelsen om et nationalt kerneselv i ental (f.eks. Croft og Vaughan-Williams, 2017; Pedersen, 2019). Således bør ontologisk sikkerhed som subdisciplin i højere grad vise, *hvordan* forskellige følelser af ontologisk (u)sikkerhed inden for den samme stat påvirker konkret udenrigspolitisk adfærd. Subdisciplinen skal være bedre til at analysere, hvilke aktører er ontologisk sikre og usikre, og hvordan disse følelser kan kædes sammen med en bestemt udenrigspolitisk handling (Mitzen og Larson, 2017).

I *The Russian Quest for Ontological Security* (2019) forsøger jeg – som svar på kritikken – at redefinere ontologisk sikkerhed for at komme tættere på, hvilke aktører er ontologisk (u)sikre, samt hvordan dialogen mellem aktører med forskellige følelser kan medføre, at militær intervention kan forekomme meningsfyldt. Med fast overbevisning om, at ontologisk sikkerhed fortsat kan bidrage til studier af udenrigspolitik, foreslår jeg at reintrodere en forståelse af ontologisk sikkerhed, der er tættere på Laings oprindelige definition (Pedersen, 2019, kap. 1). Om end Laing også hylder idealet om det ontologisk sikre *udelte selv*, så handler hans indsigter mere om, hvordan det delte og ontologisk usikre selv kan forstås og håndteres. Således var Laings (2010: 9) motiv for dannelsen af begrebet ontologisk sikkerhed at gøre ”sindssyge og processen mod at blive sindssyg begribelig”. Følelser af ontologisk usikkerhed er med andre ord et eksistentielt grundvilkår, hvorfor det interessante bliver at forstå, hvorfor følelserne opstår, og hvordan forskellig *håndtering* af grundvilkåret medfører forskellige handlinger.

Dermed bliver en antagelse om et grundlæggende ontologisk usikkert kerneløst selv – altså flere paralleleksisterende selv – mere relevant inden for studiet af stater udenrigspolitik, idet stater rummer mange forskellige opfattelser af, hvad et meningsfyldt selv er. Således argumenterer jeg for, at individer og i særdeleshed kollektive fællesskaber – her samfund – måske tilstræber et ideal om, at deres nationale selvopfattelse skal blive den dominerende, men realiseringen af et ontologisk sikkert udelt selv forbliver en utopi. Med andre ord er komplet dominans af, hvad der anses for en meningsfuld vision for et givet nationalt selv, et eksistentielt blålys. Således anses staten ikke for at være et helt menneske – med et ontologisk sikkert eller usikkert kerneselv – men en ramme, inden for hvilken forskellige aktører – der er mere eller mindre ontologisk usikre og sikre – forsøger at realisere deres ideelle forestillinger om, hvad et meningsfyldt selv er.

Tænk blot på, hvor forskellige forståelser der er af ”et meningsfyldt selv” i et samfund som det danske, der ellers er ualmindelig homogent (Østergaard, 2007). I perioder vil der opleves en mindre grad af ontologisk usikkerhed om, hvad der er meningsfyldt dansk, men særligt i krisesituationer vil det danske selvs beskaffenhed blive udfordret af dilemmaer fremprovokeret af uforudsete begivenheder, og den ontologiske usikkerhed forøges i takt med, at fundamentale eksistentielle spørgsmål vinder indpas i den indre danske dialog.

Nogle aktører finder situationen ontologisk usikker, idet deres eksisterende visioner om det nationale selv står over for sammenbrud, mens andre vil finde den ontologisk sikker, idet etablerede selv billeders sammenbrud kan blive gennembruddet for realiseringen af eget selv billede og fortrukne udenrigspolitik. Dermed åbnes der op for, at en krise – herunder en udenrigspolitisk krise – ikke er entydigt negativ, men derimod kan bane vejen for mere ontologisk sikre selvforståelser. Som den amerikanske politiker Rahm Emanuel udtrykte det i kølvandet på finanskrisen, så må man aldrig ”lade en seriøs krise gå til spilde [...]. Ting vi for længe har udsat, der var langsigtede, må vi nu

øjeblikkelig behandle. Krisen giver os mulighed for at gøre ting, som vi ikke kunne gøre før” (Rahm I. Emanuel i Seib, 2008). Således spiller udenrigspolitiske kriser en helt central rolle for forandringer af staters – ikke kun Ruslands – nationale selvopfattelser. Tænk blot på, hvordan Anden Verdenskrigs afslutning påvirkede tyskernes holdninger til og forholdet mellem eksisterende og nye nationale selvforståelser (Pedersen, 2019: 16-19).

Hvis momentvis ontologisk usikkerhed – fremmanet af eksempelvis udenrigspolitisk krise – bliver håndteret korrekt, kan det føre til en endnu større grad af autonomi, og meningsfuldhed kan genvindes (f.eks. May, 1977: 350). Således rummer krisens alvor muligheden for at opnå en særlig form for selvindsigt. Jeg vender afslutningsvis tilbage til, om hævningen af russisk selvforståelse – i forbindelse med interventionerne i Kosovo og Ukraine – har medført et mere eller mindre ontologisk usikkert russisk selv.

En konkret analytisk konsekvens af det laingske fokus på det delte selv er, at analysen ikke længere handler så meget om, om mødet med en fremmed anden (her USA/NATO) gør et homogent nationalt kerneselv ontologisk sikkert eller usikkert ved at destabilisere kerneselvets selvopfattelse, men hvordan mødet med den fremmede anden starter en indre dialog mellem de mange forskellige selvopfattelser, der eksisterer inden for en stat. For nogle aktører vil mødet med den fremmede anden afstedkomme en følelse af ontologisk usikkerhed – idet diskrepansen mellem det forestillede og det oplevede nationale selv bliver for stor; for andre aktører inden for selvsamme stat vil mødet være kilde til ontologisk sikkerhed. I stedet for blot at undersøge, hvorvidt det dominerende billede af kerneselvet bliver mere eller mindre ontologisk sikkert af et møde, så fokuserer den laingske tilgang på den flerstemmige indre dialog om, hvad der for forskellige aktører med forskellige selvbilleder er ontologisk (u)sikkert (Pedersen, 2019: 99-102).

Opsummerende konstitueres en stat og et samfund ikke af én, men *flere* stemmer, der hver især repræsenterer en idealiseret vision for, hvad det *betød, betyder og vil betyde* at være del af et meningsfyldt nationalt selv (se også Bakhtin, 1984). I et hvilket som helst samfund eksisterer en *vedvarende indre dialog* mellem adskillige mere eller mindre konfliktende stemmer om, hvad der konstituerer et meningsfyldt nationalt selv. Denne dialog er særligt udtalt i forbindelse med det dilemma, en udenrigspolitik krise fremmaner. Skal man, eller skal man ikke hævde det nationale selv, og hvilken vision for et nationalt selv er det egentlig, der hævdes med intervention? Disse spørgsmål behandles i nedenstående analyser af de indre russiske dialoger i tiden før de militære interventioner i Kosovo og Ukraine.

Kosovo-interventionen: visionerne for det russiske selv ved en skillevej

Den 12. juni 1999 – cirka kl. 2 lokal Kosovotid – rapporterer CNN, at en kolonne pansrede russiske mandskabsvogne under ekstatisk jubel fra fremmødte serbere har kurs mod hovedbyen Pristina i Kosovo (Kilde 1). Senere besatte

det russiske kontingent Slatina luftbase, der med placeringen tæt på Pristina ellers var udset til samlingspunkt for NATOs styrker. Den våde maling, hvor med KFOR (Kosovo Force) var påmalet de pansrede køretøjer, vidner om den hast, beslutningen om intervention var truffet under. Den oprindelige aftale med Rusland var ellers – jævnfør FN-resolution 1244 – at en international koalition af blandt andet NATO- og russiske tropper skulle besætte Kosovo kl. 5 den 12. juni.

Den russiske intervention vakte stor undren i de vestlige hovedstæder. Ti dage før, den 2. juni, var der indgået en aftale i Bonn mellem Rusland og Vesten om Kosovo, og den 10. juni – blot to dage før interventionen – var Resolution 1244 blevet vedtaget i FN's Sikkerhedsråd. Hvorfor nu denne forhastede beslutning? Var den russiske præsident Boris Jeltsin blevet kuppet af høgene i det russiske militær? Forundringen var stor, spekulationerne mange, og svarene få.

Forundringen blev ikke mindre, efter at den russisk-vestlige krise blev afsluttet seks dage senere, den 18. juni, på et internationalt topmøde i Helsingfors. Til sammenligning med Bonn-aftalen synes interventionen ikke have givet anledning til yderligere indrømmelser fra NATO/USA. Den største ændring var tilsyneladende, at Rusland nu selv skulle finansiere en større del af sin militære tilstedeværelse i Kosovo sammenlignet med dens fredsbevarende tropper i den NATO-ledede SFOR (Stabilisation Force) i Bosnien-Hercegovina. I sin biografi skriver Jeltsin, at kosovointerventionen var:

”Kronen på værket, selv om den ikke havde nogen militær betydning. Rusland havde ikke tilladt sig selv at blive slået i en moralsk forstand [...]. Den sidste gestus [interventionen, red.] var et tegn på vores moralske sejr trods NATOs enorme militær, hele Europa og hele verden” (Yeltsin, 2000: 266).

Således indikerer Jeltsins erindringer, at interventionen mere end noget andet var vigtig for hævdelser af det førømtalte postsovjetiske russiske selv. Hvad der ikke stod klart for vestlige beslutningstagere den 12. juni var, at netop Bonn-aftalen var omdrejningspunktet for en indre russisk dialog, hvori adskillige stemmer i lyset af dilemmaet om Kosovo diskuterede, hvad der definerer visionen for et meningsfyldt russisk selv, og hvad der truer samt hævder det.

Denne skæbnesvangre indre russiske dialog startede ni dage før, med den russiske Bonn-delegations hjemkomst til Moskva 3. juni. Få minutter efter at præsident Jeltsins særlige repræsentant Viktor Tjernomyrdin havde udlagt Bonn-aftalen på pressemødet i Vnukovo lufthavnen, gik den militære leder af delegationen, generaløjntant Leonid Ivasjov, i rette med udlægningen i fuld offentlighed på live-transmitteret russisk tv. Det russiske militær var:

”Dybt utilfreds med de mange betingede aspekter, som blev nævnt under processen mod at nå aftalerne [i Bonn, red.]. [...] meget er stadig uklart

[og] meget afhænger i dag af vores partners [NATOs samt USA's, red.] samvittighedsfuldhed i den politiske afviklingsproces" (Kilde 2).

Ifølge den daværende amerikanske viceudenrigsminister Strobe Talbotts erindringer fra Bonn-forhandlingerne var spændingerne mellem Ivasjov og Tjernomyrdin påfaldende store. Natten til den 2. juni hørte Talbott (2002: 235) Tjernomyrdin råbe, ”jeg er ikke nogens marionet! I røvhuller [den militære del af Bonn-delegationen, red.] kan gøre det her uden mig!” Uenigheden mellem den civile og den militære del af delegationen vidner ikke alene om personlige uoverensstemmelser, men blotlægger to fundamentalt forskellige visioner for, hvad der konstituerer et meningsfyldt russisk selv efter Sovjetunionens sammenbrud.

Hvad der startede som uenighed mellem Ivasjov og Tjernomyrdin, spredte sig som en steppebrand i den russiske presse og ind i Statsdumaen og Føderationsrådet. Således var Ivasjovs offentlige indvending mod Tjernomyrdin ikke blot symptomatisk for en følelse af ontologisk usikkerhed blandt den russiske generalstab, men også blandt en større gruppe af russiske politikere og intellektuelle, som følte, at de selv og deres opfattelser af Ruslands rolle efter den kolde krig var blevet ydmyget af Vesten. For disse ontologisk usikre russere var det de mange aftaler indgået mellem Vesten og Rusland – som den netop indgået i Bonn – der én efter én forhindrede genrejsningen af et meningsfyldt russisk selv efter Sovjetunionens sammenbrud.

For Tjernomyrdin og en anden gruppe af russiske politikere og intellektuelle manifesterede Bonn-aftalen et skridt mod realiseringen af et postsovjetisk russisk selv, der var på vej til at genfinde en troværdig og respekteret rolle som stormagt. En stormagt, der gerne vil tage ansvar for afgørende beslutninger i det internationale samfund. At modsætte sig Ruslands integration i det internationale samfund ville ikke kun føre til international isolation og økonomisk armod, men ligefrem betyde det komplette sammenbrud for et allerede splittet russisk selv. Ifølge Tjernomyrdin stod Rusland ved en *skillevej*:

”Enten stoppe [Kosovo-krisen, red.] ved brug af politiske midler eller kæmpe – tage militærfrakken på og fremad, march. Der er et valg, men jeg tror ikke vi, russerne, behøver at vælge den [sidstnævnte, red.] vej” (Kilde 3).

Bonn-aftalen var et af de mest betydelige fremskridt for et russisk selv, der var i gang med at bevise, at det havde brudt med sin konfliktfyldte fortid og kunne løse internationale problemer ad diplomatisk vej. Skabelonen for postsovjetisk storhed skulle ikke være den sabelraslen og russisk-vestlige antagonisme, som havde kendetegnet sovjetisk udenrigspolitik og den bagvedliggende vision for et meningsfyldt sovjetisk selv.

Ivasjov tog til genmæle den 4. juni og konkluderede, at Tjernomyrdins tilgang til Vesten i bedste fald var naiv, i værste fald direkte forræderisk. Ved at stå ved Bonn-aftalen ville Tjernomyrdin overlade Ruslands fremtid til ”NATOs gode

eller onde vilje” (Kilde 4). Selvom russiske journalister spåede Ivasjovs tidlige pensionering, blev han indkaldt til en lukket høring i Statsdumaen den 4. juni. Til stor ærgrelse for Dumaen mødte kun Ivasjov og viceudenrigsminister Aleksandr Avdejev op, mens Tjernomyrdin, udenrigsminister Igor Ivanov og forsvarsminister Igor Sergejev afstod invitationen. Afslaget viser sig at blive et vendepunkt for Tjernomyrdin (og dennes følgere), hvis vision for et russisk selv svækkes markant efter høringen.

Efter høringen kan russisk radio Ekko Moskva berette, at det ikke alene er blandt personer i militæret, men også i udenrigsministeriet, at Bonn-aftalen har vakt stærk afstandstagen. Tre uafhængige kilder – der alle deltog i høringen – fortæller, at Avdejev havde fortalt, at udenrigsministeriet ”tog afstand fra præsidentens særlige udsending, [der] havde truffet beslutninger unilateralt” (Kilde 5). Det var nu overvejende parlamentarikere fra Tjernomyrdins eget parti Vores Hjem er Rusland, der forsvarede ham. Tjernomyrdins hårdeste kritiker er lederen for Ruslands kommunistiske parti, Gennadij Zjuganov, der – i forlængelse af Ivasjov – anklager Tjernomyrdin for at ”forhandle med Ruslands nationale interesser”, hvormed Tjernomyrdin er gået fra at være en særlig rådgiver til ”en særlig forræder”, der loyalt varetager sine ”herrers [USA’s og NATOs, red.]” interesser – *ikke* det russiske folks (Kilde 6)!

Tjernomyrdins deroute stopper ikke med Zjuganovs kritik, men fortsætter den 7. juni, hvor udenrigsminister Ivanov tager til topmøde i Köln *uden* Tjernomyrdin, men med flere medlemmer af den russiske generalstab. Nu vil den ”patriotiske udenrigsminister, med hjælp fra lige så ‘patriotiske’ generaler, varetage forhandlingerne”, skriver den ukrainske tabloidavis *Segodnja* (Kilde 7). Dagen efter meddeler formanden for Statsdumaens Geopolitiske Komité, Aleksej V. Mitrofanov, at appellen ”om et andet forræderi af de internationale sikkerhedsinteresser” sendes til afstemning den 9. juni. Appellen har karakter af et anlageskrift mod Tjernomyrdin og opfordrer præsident Jeltsin til at fratage Tjernomyrdin hans status som særlig rådgiver og efterforske hans ”mulige brud på instruktioner” under fredsforhandlingerne (Kilde 8). Appellens mål er klart: Rusland må stoppe Tjernomyrdins varetagelse af vestlige interesser og hævde sin position på Balkan og sit værd i verdenspolitik. Bonn-aftalen var – ifølge appellens forfattere – ”identisk med München-konspirationen, som banede vejen for Anden Verdenskrig. [Rusland] bliver utvivlsomt det næste mål for NATO-aggression” (Kilde 9).

Tjernomyrdin tager til genmæle den 9. juni, hvor han i et radiointerview fortæller, at Bonn-aftalen er ”lavet af os, af Rusland. Vi har deltaget og, vigtigst, overtalt lederne [af Vesten, red.] om dette vigtige emne [Kosovo-krisen, red.]” (Kilde 10). Det Rusland, som Tjernomyrdins vision indebar, havde demonstreret dets succes gennem dets evne og vilje til at få stoppet NATOs bombninger uden at ty til brug af militær magt eller give køb på autenticitet ved at gøre sig til objekt for den vestlige anden. Derved demonstrerer Tjernomyrdin, at Rusland faktisk har mulighed for at vælge en anden vision for det russiske selv end den, der gennem historien har ført til russiske nederlag.

NATO-bombningerne ophørte den følgende dag – den 10. juni – hvor Resolution 1244 blev vedtaget i FN's Sikkerhedsråd. Grigorij Javlinskij takker for, at kritiske stemmer i Dumaen ikke formåede at bruge fredsforhandlingerne om Kosovo til at antænde ”passioner”, der kunne have ”trukket Rusland ind i en krig” (Kilde 11). Rusland har demonstreret evnen til at lære af historien, vendt ryggen til de ”nationalistiske politikker, der i en føderation som Rusland [vil] føre til en total stats- og national katastrofe” (Kilde 12). Rusland har ad den diplomatiske vej vundet hæder og valgt sin historiske selvdestruktivisme fra.

Ivasjov afviser Tjernomyrdin og hans støtters udlægning som naiv og fastholder, at FN-resolutionen ikke afspejler den rolle, Rusland bør tildeles i Kosovo eller i verdenspolitik. NATO mangler at vise Ruslands ”afgørende rolle i fredsforhandlingerne i Jugoslavien ikke kun i ord, men i specifik handling”, Førømtalte viceudenrigsminister Talbott erindrer, at trods ophøret af NATOs luftangreb er Tjernomyrdin og hans vision for det russiske selv non grata i Kreml tre dage før interventionen.

Før et møde mellem Talbott og den russiske premierminister Sergej Stepasjin den 9. juni fortæller Avdejev således eksplicit, at man nu befinder sig i ”post-Tjernomyrdin-fasen”. Nu er ”de sande forsvarere af Ruslands nationale interesser [herunder Avdejev selv, red.]” tilbage i førersædet. Så hvis USA ikke accepterer de russiske krav om en selvstændig sektor i Kosovo, så kan man forvente ”besværligheder forude” (Talbott, 2002: 334). At Kosovo-krisen fra russisk side nu er post-Tjernomyrdin, understreges yderligere af et møde mellem Talbott og forsvarsminister Sergejev få timer før Ruslands intervention. Her bliver Talbott ”afhørt” af Sergejev, der vil have afklaring på, om USA i det fremtidige russisk-amerikanske samarbejde vil respektere ”sin allierede Rusland? Var vi [USA, red.] klar til at behandle Rusland ligeværdigt?”

For at få en dybere forståelse af disse følelser af ontologisk usikkerhed, der fortsat manifesterer sig i form af anklager rettet mod Tjernomyrdin og – vigtigere – de visioner for Rusland, han repræsenterer, konsulteres to samtidige bidrag til den landsdækkende russiske avis *Nezavisimaja Gazeta* fra dagen før interventionen. I ”Tjernomyrdin-syndromet” [Синдром Черномырдина] argumenterer den russiske professor i international politik Aleksej Pushkov således for, at hvis Rusland vælger at samarbejde med den vestlige anden, så vælger man også risikoen, der er forbundet med at acceptere ringe indrømmelser for så blot at blive snydt alligevel. Bliver Rusland snydt (igen), så står det klart, at det ikke er mere end et ”postbud” for vestlige interesser. Skulle Rusland degraderes til en af Vestens stikirenddrenge, ja så har man ikke blot solgt ud af det russiske selv, men ”bevidst valgt vejen til nederlag” (Kilde 13).

Et sådant valg ville være en konsekvens af Tjernomyrdin-syndromet, som består i, at jo mere Rusland tilpasser sig USA og NATO, ”jo mindre vil vores relation være baseret på interessebalance og des mere bero på amerikanske tilganges absolutte prioritet, [hvormed] USA vil have endnu mindre grund til at tage Moskvas holdninger i betragtning”. Skal Rusland undgå nederlagets

slagte vej, så må – konkluderer Pushkov – Rusland ” modsætte sig og forstyrre USA's/NATO's interesser og politikker for at vinde en mere central rolle i verdenspolitik”. Således bliver russisk modstand i sig selv et mål for at kunne genvinde den rolle, som Rusland fortjener, og dermed hævde et meningsfyldt selv. Med andre ord bør konflikt for konfliktens skyld være en russisk prioritet.

Den anden samtidige kilde til forståelse af frygten for russisk statustab og ontologisk usikkerhed omkring gradvis objektivisering – og endelig den totale indlemmelse i den vestlige anden – er artiklen ”Verden ved en skillevej” [Мир на перепутье]. Ifølge artiklen er kilden til usikkerhed den fundamentale forskel, der er forbundet med forståelsen af folk og deres historiske mission. Forskellene har altså ikke rod i ”geopolitiske, militære og økonomiske interesser” – altså overlevelse – men i fundamentale forskelle på den ”rationalistiske forståelse af livet på jord, [der] placerer selviske menneskelige interesser i universets centrum”, og en alternativ ontologi, der giver ”prioritet til det spirituelle fundament for eksistensen”. Således understreger konflikten i Kosovo, at det russiske selv står ved en skillevej mellem sekulær rationalisme og ”spirituelle aspirationer” som vision for det postsovjetske selv (Kilde 14).

Ruslands militære intervention i Kosovo var blot én af flere mulige reaktioner i konteksten af ontologisk usikkerhed, der vandt frem og forstærkedes i den indre russiske dialog i kølvandet på Bonn-aftalen. Ruslands besættelse af Slatina luftbase var ikke givet på forhånd, men fremstod gradvist mere og mere meningsfyldt i den indre russiske dialog, hvor enigheden om at overholde Bonn-aftalen og Resolution 1244 mere og mere var lig russisk underkastelse og senere indlemmelse i den vestlige anden – lig et ophør af et særegent russisk selv. For at hævde et meningsfyldt russisk selv måtte Rusland slå ind på en udenrigspolitik, der ikke kun modsatte sig, men aktivt forstyrrede vestlige interesser.

Skiftet fra Vesten som forudsætning til hindring for realisering af et meningsfyldt russisk selv hjælper os til at forstå, hvorfor Rusland godt 15 år efter den bemærkelsesværdige besættelse af Slatina luftbase valgte at intervenere i Ukraine

Således vandt der i perioden 3.-12. juni russiske opfattelser af den vestlige anden frem, der ikke længere *betinger* fremkomsten af et meningsfyldt russisk selv, men er en *hindring* i Ruslands søgen efter ontologisk sikkerhed. Dialogen og senere interventionen udgør tilsammen, hvad der skal blive et væsentligt skifte i dominansen af russiske selvopfattelser, der er skeptiske eller helt uforenelige med yderligere integration med Vesten. Et skifte fra en forståelse af det russiske selv *forudsat* af den vestlige anden til en selvforståelse *på trods* af den vestlige anden. Skiftet fra Vesten som forudsætning til hindring for realisering af et meningsfyldt russisk selv hjælper os til at forstå, hvorfor Rusland godt 15 år efter den bemærkelsesværdige besættelse af Slatina luftbase valgte at intervenere i Ukraine.

Ukraine-interventionen: splittelsen mellem udad- og indadvendte visioner for det russiske selv

Viktor Janukovitjs flugt fra Kiev til regionerne i det sydøstlige Ukraine den 21. februar 2014 blev startskuddet på den indre russiske dialog, som kulminerede med militær intervention på Krim seks dage senere, den 27. februar.

Interventionen i Ukraine er den seneste store russiske intervention i det post-sovjetiske område siden Sovjetunionens sammenbrud. Men i lyset af udfaldet på Kosovo-krisen 15 år tidligere bør Ukraine-krisen anskues som en *foreløbig kulmination* på en selvhævdende udenrigspolitik indstiftet i 1999, snarere end et *nybrud* (Pedersen, 2019: 333-9). Som i Kosovo spiller ontologisk usikkerhed en væsentlig rolle i at gøre interventionen i Ukraine meningsfuld at gennemføre. Ligeledes var Ukraine-interventionen – trods betragtelige skadevirkninger på russisk sikkerhed, økonomi og international status – afgørende for hævdelsen af et postsovjetisk russisk selv. Russiske selvforståelser, der i højere grad end før abonnerer på en antagonistisk relation til den vestlige anden som meningsfyldt.

Hvor indgåelsen af Bonn-aftalen var et væsentligt omdrejningspunkt for den indre dialog i Kosovo, så var det ukrainske parlaments afstemning til fordel for ændring af den ukrainske sproglov den 23. februar en afgørende begivenhed i den russiske dialog, *om* og *hvordan* intervention i Ukraine var foreneligt med et efterstræbeligt postsovjetisk russisk selv. Ændring af sprogloven ville have medført, at det ikke længere ville være tilladt at bruge russisk som officielt sprog i ukrainske regioner, hvor etniske russere udgør mindst 10 procent af befolkningen. Om end den vedtagne ændring aldrig blev implementeret – grundet vetonedlæggelse – så udgjorde den startskuddet til pro-russiske demonstrationer i Sevastopol, der spredte sig til det øvrige Krim. Det var i kontekst af urolighederne på Krim, at pro-russiske separatister sammen med umærkede russiske tropper besatte parlamentet i Simferopol og andre strategiske nøglepunkter.

Resolutheden, hvormed separatister og russiske tropper tog kontrollen med Krim den 27. februar, står i kontrast til den indre dialog, der foregik i Rusland op til interventionen. Om end dissonans mellem de forskellige russiske stemmer var mindre end op til Kosovo-interventionen, så var det ikke givet, at Rusland overhovedet skulle intervenere i Ukraine – slet ikke militært. Hvordan ville verden, men særligt russerne, ikke tænke, hvis den russiske regering intervenserede i Ukraine på samme vis, som man så ofte havde kritiseret USA og NATO for at gøre? En intervention i Ukraine ville ødelægge det internationale omdømme, som Rusland havde forsøgt at genrejse efter den russisk-georgiske krig (2008). Med øje for den samtidige vinterolympiade i Sotji ville intervention direkte underminere Ruslands søgen efter status og prestige fra det internationale samfund (Kilde 15).

Således udtrykte en gruppe bestående af russiske journalister og intellektuelle ontologisk usikkerhed for, at et brud på suverænitetsprincippet kunne øde-

lægge en central del af den russiske selvforståelse, som var opstået i lyset af, at man havde sat foden ned over for Vesten med Kosovo-interventionen, hvor netop respekten for suverænitetsprincippet – paradoksalt nok – var blevet kilde til moralsk overlegenhed i forhold til den vestlige anden (Kilde 16).

Netop vestlig foragt for suverænitetsprincippet var central i præsident Vladimir Putins tale på sikkerhedskonferencen i München i 2007, hvor han i skarpe vendinger harcelerede mod amerikansk enegang i international politik (Kilde 17). Foragten for USA's enegang og manglende respekt for suverænitetsprincippet står imidlertid i stærk kontrast til Ruslands fortsatte tilstedeværelse i igangværende og frosne konflikter i det postsovjetiske område (f.eks. Transnistrien i Moldova samt Abkhasien og Sydossestien i Georgien). Dermed synes fortsat forsvar for suverænitetsprincippet at handle mere om bibeholdelse af en retorisk skillelinje mellem det russiske selv og den vestlige anden end faktisk udenrigspolitik. Med den russisk-georgiske krig in mente, ville intervention i Ukraine være særligt risikabel i forhold til at udstille Rusland som den hykler, Putin ellers betegnede USA som. Et særligt kompromitterende forhold i den forbindelse var, at Rusland med Budapest-memorandummet (1994) – sammen med USA og Storbritannien – garanterede Ukraines territoriale suverænitet – Krim inklusiv – mod at få overdraget lagrene af sovjetiske atomvåben 20 år tidligere.

Et af de fremmeste argumenter mod en russisk intervention i Ukraine kommer fra forkvinden i Føderationsrådet, Valentina Matvijenko, der insisterer på, at Krim er en "konstitutionel del" af Ukraine (Kilde 18). Selv efter folkeafstemningen om Krim den 16. marts samme år insisterer Matvijenko på, at "Ukraine er en suveræn stat, der kan og skal bestemme sine [nationale, red.] interesser samt idenrigs- og udenrigspolitik uafhængigt" (Kilde 19). Matvijenkos støtte til suverænitetsprincippet er bemærkelsesværdig. Som det fremgår af Gennadij Zjuganovs udtalelser nedenfor, er det på ingen måder givet, at russiske politikere overhovedet anerkender ukrainsk suverænitet (Kuzio, 2017, kap. 3).

Mens udsigten til en russisk intervention i Ukraine udgør en kilde til ontologisk usikkerhed hos ovenstående russiske stemmer, så var netop udsigten til et komplet fravær af militær intervention anledning til en følelse af ontologisk usikkerhed hos en anden gruppe – overvejende russiske politikere og intellektuelle – i den indre russiske dialog om Ukraine. I forskellige varianter var hovedargumentet, at hvis man ikke kommer de russiske landsfæller til hjælp i Ukraine, så har det officielle Rusland entydigt vist, at man ikke vil forsvare sit eget nationale fællesskab. Den russisktalende befolkning i det sydøstlige Ukraine var et "bolværk af stabilitet", der beskyttede Østen mod det smittende kaos fra Majdan-pladsen i vest. Disse russiske landsfæller var Rusland forpligtet til at beskytte (Kilde 20). Som Jegor S. Kolomogorov skrev i *Komsomolskaja Pravda* den 24. februar, så var tanken om at lade de nye magthavere i Kiev indtage Sevastopol ubærlig. Kolomogorov skriver, at hvis "banderavitte" fra Kiev indtager Sevastopol for:

”vores øjne og der organiseres en nedslagtning, og vi bare står og ser på, så er jeg bange for, at vi end ikke selv vil blive i stand til at overleve som nation efter sådan et forræderi. [...] der vil ikke være nogen tilgivelse til os, hverken fra andre eller os selv” (Kilde 21).

Beskeden er klar: Handler Rusland ikke, så kan det meget vel betyde starten på dets ende som nation. Derfor er Rusland – ifølge Igor Korotjenko (Kilde 22) – forpligtet til at “foretage en humanitær fredsbevarende militær operation [for] at forhindre massedødsfald blandt den civile befolkning i det sydøstlige Ukraine og Krim”. Lederen af det kommunistiske parti, Gennadij Zjuganov, nedtoner bekymringen for, at en sådan fredsbevarende mission vil tolkes som brud på suverænitetetsprincipper: Ukraine kan slet ikke betragtes som ”fremmed territorie” (Kilde 23). Dagen efter erklærede kommunistpartiet sin støtte til den “folkelige modstand og selvorganisering af masserne til forsvar [af] de sydøstlige regioner” og placerede ansvaret for ”kuppet i Ukraine” hos vestlige politikere og efterretningstjenester (Kilde 24).

Dagen før interventionen kunne tre nationale russiske aviser *Novaja Gaseta*, *Izvestija* og *Nesavisimaja Gaseta* berette, at russiske korps af frivillige allerede forsamledes over hele landet (Kilde 25). Samtidig med nyheden om frikorpserne har et flertal i Statsdumaen udtrykt ønske om ændring af loven for russisk statsborgerskab, således at udstedelsen af russiske pas til russisktalende ukrainere kan hastebehandles. Dannelsen af frikorps og ønsket om hastebehandling af pasudstedelse blev motiveret med, at begivenhederne i Ukraine ikke kun var et spørgsmål om at forsvare de civile her og nu, men om et fundamentalt forsvar af den ”fremtidige russiske verden” (Kilde 26). Næstformanden i Statsdumaens Komité for SNG-forhold³ Vladimir Nikitin udtaler, at på 70-året for Sovjetunionens befrielse af Ukraine fra nazisterne, har “nazisterne igen taget magten” over landet som led i en mere fundamental krig ”mod den russiske civilisation” (Kilde 27).

I modsætning til den indre dialog op til Kosovo-intervention var dialogen op til interventionen i Ukraine ikke personificeret, men repræsenteret af flere forskellige stemmer, der kan placeres på et kontinuum fra for til imod militær intervention. Et væsentligt fund er, at dialogen primært handlede om Ruslands ret, vilje og evne til at beskytte russiske landsfæller i Ukraine og mere fundamentalt den russiske verden snarere end omkostningerne af intervention i form af status og materiel sikkerhed. Med tråde tilbage til Kosovo-interventionen var de russiske stemmer splittet på spørgsmålet om Ukraines ret til suverænitet versus den russiske verdens ret til beskyttelse.

Et centralt omdrejningspunkt for den indre russiske dialog blev splittelsen om – som den russiske teaterdirektør Aleksandr A. Kaljagin noterede (Kilde 28) – hensynet til ”folke-” versus ”statssuverænitiet”. Splittelsen afspejler to visioner for et meningsfyldt russisk selv, der har været gennemgående i den indre russiske dialog siden ”Kosovo-dagene”. Denne splittelse kan ikke forstås rationelt i form af gevinst/tab-tænkning. Som den russiske journalist Aleksandr Golts

(Kilde 29) konkluderer om russernes vilje til at ”afstå en anden Sotji-triumf [for] Krims skyld”, så peger

”alle rationelle argumenter i retning af, at Rusland ikke vil risikere at annektere Krim [eller] anerkende øens ’uafhængighed’. [Men] nogle af Kremles handlinger egner sig ikke til rationel analyse” (Kilde 29).

Således markerer beslutningen om at intervenere i Ukraine både en kulmination på den ontologiske usikkerhed – der udspringer fra angsten forbundet med konsekvenserne af russisk handlingslammelse i Ukraine – og perspektivet til større grad af sikkerhed forbundet med muligheden for at hævde et for de mest fremtrædende stemmer meningsfyldt russisk selv – i forlængelse af en russisk verden – ved endnu en gang at sætte foden ned over for den vestlige anden. Med Oleg Bondarenkos ord blev vinterolympiaden en:

”behagelig optakt til Ruslands tilbagevenden til reel politik. Den nationale idé, som har været eftersøgt de sidste 20 år – viste det sig [med Ukraine-interventionen, red.] – lå ud over Ruslands formelle grænser[. Kun] ved at redde verden, kan vi redde os selv” (Kilde 30).

Opfattelsen af, at et ontologisk sikkert russisk selv, der skal genskabes gennem interventioner uden for Ruslands eksisterende landegrænser – et *udadvendt* nationalistisk Rusland – er én af to centrale positioner i splittelsen, som dilemmaet før Ukraine-interventionen har frembragt. I modsætning til Bondarenko og Korotjenkos betoning af folkesuverænitets overlegenhed og fortsat interventionisme, så eksisterer der også en *indadvendt* nationalistisk vision for det russiske selv, som betoner statsuverænitetsprincippet og udenrigspolitik afholdenhed. De indadvendte nationalister mener ikke, at Rusland skal hævde sig udenrigspolitisk. Udenrigspolitisk selvhævdelse fjerner ressourcer og skaber bekostelig international modvilje. Rusland skal hævde sig indefra og ud. Rusland kan ikke genfødes gennem samling af land, men ved at sikre befolkningens velbefindende. Den indadvendte nationalisme flugter med Aleksandr Solsjenitsyns argumenter i *Ruslands Genrejsning* (1991) og *Det Russiske Spørgsmål* (1995), hvor den eneste farbare vej for det postsovjetske Rusland er frigørelse fra den imperiale fortid. I stedet for at se mod en fortid præget af selvdestruktiv interventionisme skal russerne stræbe mod spirituel genrejsning af Rusland – en hævvelse af det russiske selv indefra.

Rusland skal hævde sig indefra og ud. Rusland kan ikke genfødes gennem samling af land, men ved at sikre befolkningens velbefindende

Har Rusland hævdet en mere ontologisk sikker vision for det russiske selv?

Analysen viser, at interventionerne i Kosovo og Ukraine begge var forløsninger på dilemmaer, der opstod i mødet med den vestlige anden. Forud for interventionerne pågik indre dialoger mellem forskellige russiske stemmer, der forbandt militær intervention med en kilde til både ontologisk sikkerhed og usikkerhed. Således var de militære interventioner paradoksalt nok forårsaget af dilemmaer udløst af ontologisk *usikkerhed* i mødet med den vestlige anden og samtidig forløsende for ontologisk *sikkerhed*, idet alternative visioner for et russisk selv først på trods af og senere i modsætning til den vestlige anden blev hævdet hermed. Mine analyser viser, at øvrige hensyn til materiel sikkerhed og internationalt omdømme også indgår som elementer i den indre dialog. Men også at det ontologiske perspektivs fokus på russernes forhold til deres selv har stor indflydelse på, hvorfor og hvordan Rusland trods interventionernes anseelige – men forventelige – omkostninger for materiel sikkerhed og international status fandt militær intervention meningsfyldt for at hævde visioner for et meningsfyldt russisk selv.

Spørgsmålet, der afslutningsvis behandles, er, om Ruslands selvhævdende udenrigspolitik har tilvejebragt et mere ontologisk sikkert russisk selv. Svaret er både ja og nej. På den ene side er jeg enig med den danske Ruslandsforsker Flemming Splidsboel Hansen (2016), der konkluderer, at den tiltagende russisk-vestlige antagonisme nok har kostet russerne dyrt, men at russerne tilsyneladende aldrig har været så sikre på, hvad det vil sige at være russer. Det stadig mere konfliktfyldte forhold til den vestlige anden har givet den ”russiske befolkning en mere veldefineret identitet – en stærkere følelse af [...] ontologisk sikkerhed” (Hansen, 2016: 369).

Således viser min analyse, at interventionerne i Kosovo og Ukraine er vigtige for at forstå, hvordan et mere selvsikkert Rusland er blevet hævdet. Et russisk selv, der i højere grad indebærer, at hvad det ville sige, hvad det vil sige og kommer til sige at være russer på en meningsfuld måde defineres i modsætning til den vestlige anden, hvor det før Kosovo var betinget af den vestlige anden. Men selvom dissonansen mellem forskellige russiske meninger om, hvilke visioner der er mest meningsfulde for et postsovjetisk selv, er blevet relativt mindre fra før Kosovo til efter Ukraine, så eksisterer der fortsat intet ontologisk sikkert russisk selv. Som det fremgik af splittelsen mellem indad- og udadvendte visioner i den indre dialog inden Ukraine-interventionen, så var der fortsat betydelig uenighed om, hvad der er kilde til ontologisk sikkerhed og usikkerhed inden for Rusland.

I modsætning til den personfokuserede indre dialog i forbindelse med Ruslands skillevej i Kosovo, så var den indre dialog op til Ukraine præget af fundamental splittelse mellem indad- og udadvendte stemmer. For de indadvendte kunne brug af militær magt i Ukraine kaste Rusland tilbage i det eksistentielle tomrum fra tiden før Kosovo-krisen. For de udadvendte var intervention en handling, der én gang for alle kunne demonstrere over for russerne selv og

den vestlige anden, at man er beredt til at forsvare de russiske landsfæller og verden. Nok ville et brud på ukrainsk suverænitet medføre tab for Ruslands materielle sikkerhed og status, men at se passivt til, mens ukrainske kupmagere – støttet af den vestlige anden – gør den russiske verden fortræd kulturelt og korporligt, ville kunne medføre et komplet ontologisk sammenbrud.

➤➤ **Ukraine-krise har blotlagt splittelsen mellem en ind- og udadvendt vision for det russiske selv, der er opstået i kølvandet på Kosovo-krise. Hver af disse visioner indebærer vidt forskellige opfattelser af, hvad der er den rette udenrigspolitik for Rusland.**

Ukraine-krise har blotlagt splittelsen mellem en ind- og udadvendt vision for det russiske selv, der er opstået i kølvandet på Kosovo-krise. Hver af disse visioner indebærer vidt forskellige opfattelser af, hvad der er den rette udenrigspolitik for Rusland. Præsident Putin har formået at holde indadvendte og udadvendte stemmer i skak med en udenrigspolitik, der på skift har været mere og mindre interventionistisk. Trods fortsat støtte til ukrainske separatister siden interventionen ultimo februar 2014 forsvandt udadvendte udtryk som eksempelvis Novorossija [Nyrusland] – der henviser til et historisk territorium langs den ukrainske Sortehavskyst – gradvist fra officielle taler og udtalelser hen over sommeren 2014 (O’Loughlin, Toal og Kolosov, 2017). Ligeledes er prominente udadvendte nationalister, såsom Aleksandr Dugin ved Moskvas Statsuniversitet blevet fyret, og Igor Strelkov kaldt hjem til Moskva fra hvervet som ledende separatistisk hærfører i Østukraine. Jeg tolker den retoriske nedtrapning og stækning af fortalere for et udadvendt russisk selv som en imødekommelse af de indadvendte visioner.

Dog er sanktioner mod eksponenter for indadvendte visioner ingenlunde blevet forbigået. Således er den nationaldemokratiske oppositionsfigur Aleksej Navalnyj blevet fængslet adskillige gange. Centralt i Navalnyjs anklager mod Putinstyret er netop, at den fortsatte interventionisme tjener som røgslør for regimets inkompetence. Endvidere argumenterer Navalnyj for, at de ressourcer, der bruges på den fortsatte interventionisme, bør anvendes til at forbedre levestandarden for primært de russere, der lever i Rusland (Kilde 31).

Med blik for, hvad der efter INF-traktatens ophævelse (2. august 2019) kan blive et bekosteligt russisk-amerikansk våbenkapløb og tilbagevendende protester i Rusland siden annekteringen af Krim, synes fremtidsudsigterne for en selvhævdende russisk udenrigspolitik baseret på militær interventionisme mørkere. Således også udsigterne for de udadvendte visioner for det russiske selv, der flugter hermed. Intet er dog givet på forhånd.

Den næste russisk-vestlige krise vil vise, hvor godt Kreml håndterer splittelsen mellem udad- og indadvendte visioner. Sammenbruddet for det eksisterende og gennembruddet for et nyt russisk selv er ikke længere væk end den næste

krise. Derfor bør vi nu sørge for, at vi er i stand til at lytte godt med, næste gang en udenrigspolitiske krise frembringer en indre dialog om meningsfuldheden af visionerne for det russiske selv. Endvidere hvilke udenrigspolitikker russerne finder bedst til at hævde sådanne visioner.

Noter

- 1 For en mere udførlig teoretisering og analyse af Ruslands intervention i Kosovo (1999) og Ukraine (2014) henvises til min ph.d.-afhandling, *The Russian Quest for Ontological Security* (Pedersen, 2019).
- 2 Med begrebet "banderavitterne" sætter Kolomogorov de nye magthavere i Kiev i forbindelse med den historisk kontroversielle ukrainer Stephan Bandera (1909-1959). Mens nogle – forholdsvis af ukrainsk oprindelse – anser Bandera for at være en ukrainsk frihedskæmper, anser andre – forholdsvis af russisk oprindelse – Bandera for at være en fascistisk partisan. Kolomogorovs synspunkt hører til blandt de sidstnævnte.
- 3 SNG er en forkortelse for Fællesskabet af Uafhængige Stater [Содружество Независимых Государств]. Oprindeligt var SNG – med undtagelse af de tre baltiske lande – et mellemstatsligt samarbejde om sikring af en fredelig transition for de øvrige 12 postsovjetske republikker. I 2009 og 2014 trak henholdsvis Georgien og Ukraine sig ud af samarbejdet.

Litteraturliste

- Bacon, E. (2017), *Inside Russian Politics*, London: Biteback Publishing.
- Bakhtin, M. (1984), *Problems of Dostoevsky's Poetics*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Combes, M.L. deRaismes (2017), 'Encountering the stranger: Ontological security and the Boston Marathon bombing', *Cooperation and Conflict*, 52(1): 126-43.
- Croft, S. (2012), 'Constructing Ontological Insecurity: The Insecuritization of Britain's Muslims', *Contemporary Security Policy*, 33(2): 219-35.
- Croft, S. og N. Vaughan-Williams (2017), 'Fit for purpose? Fitting ontological security studies "into" the discipline of International Relations: Towards a vernacular turn', *Cooperation and Conflict*. SAGE Publications, 52(1): 12-30.
- Giddens, A. (2006), *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley: University of California Press.
- Greve, P. (2018), 'Ontological security, the struggle for recognition, and the maintenance of security communities', *Journal of International Relations and Development*, 21(4): 858-82.
- Gustafsson, K. (2014), 'Memory Politics and Ontological Security in Sino-Japanese Relations', *Asian Studies Review*, 38(1): 71-86.
- Hansen, F. S. (2016), 'Russia's relations with the West: ontological security through conflict', *Contemporary Politics*, 22(3): 359-75.
- Huysmans, J. (1998), 'Security! What Do You Mean?: From Concept to Thick Signifier', *European Journal of International Relations*, 4(2): 226-55.
- Kilde 1. "NATO peacekeepers pour into Kosovo," CNN, 12. juli 1999, (tilgæet 6. september 2019).
- Kilde 2. "Russian envoy upbeat on Balkans peace but general casts doubt," *NTV gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 3. juni 1999.
- Kilde 3. "Russian Balkans envoy indignant over Duma deputies' criticism of peace plan," *NTV gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 4. juni 1999.
- Kilde 4. "Senior Russian Defence Ministry official critical of Kosovo peace plan", *NTV gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 4. juni 1999 og "Viktor Chernomyrdin is Accused of Betraying the Interests of Russia and Yugoslavia", *Segodnya gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, Andrey Smirnov, 5. juni 1999.
- Kilde 5. "Scandal brewing in Moscow around Balkan envoy's peace efforts", *Ekho Moskvyy gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 4. juni 1999.
- Kilde 6. "Communist leader accuses Russian envoy of selling out Serbs", *BBC Monitoring Former Soviet Union*, 7. juni 1999.

- Kilde 7. Chernomyrdin's Contribution to the Cause of Peace has been Frozen—Generals Will Now Handle Balkan Settlement”, *Segodnya gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, Andrey Smirnov, 8. juni 1999.
- Kilde 8. “Russian left urges examination of envoy’s role in Yugoslavia”, *Interfax*, June 8, 1999 og “Internal statements”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 8. juni 1999.
- Kilde 9. “Internal statements”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 8. juni 1999.
- Kilde 10. “Russian president’s Balkans envoy sets out his stance on Kosovo”, *Ekho Moskvy gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 9. juni 1999.
- Kilde 11. “Russia’s Balkans envoy is an asset to his party, says his party’s deputy leader”, *gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 10. juni 1999.
- Kilde 12. “Russia should work for new world security order – Yabloko leader Yavlinsky”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 11. juni 1999.
- Kilde 13. “Синдром Черномырдина [Tjernomyrdinsyndromet]”, *Nesavisimaja Gaseta*, Aleksey Pushkov, 11. juni 1999.
- Kilde 14. “Мир на перепутье [Verden ved en skillevej]”, *Nesavisimaja Gaseta*, 11. juni 1999.
- Kilde 15. “Olympics as a Bid for Recognition”, *Nesavisimaja Gaseta gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 18. februar 2014.
- Kilde 16. “Crimea is Turning Russia Into a Rogue State”, *Moscow Times gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, Georgij Bovt, 12. marts 2014.
- Kilde 17. “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *Kreml*, Vladimir Putin, 10. februar 2007: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (tilgået 7. September 2019).
- Kilde 18. “Russian politicians worried about Ukraine slipping away from Moscow”, *RIA Novosti gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 24. februar 2014.
- Kilde 19. “I Have Upheld and Will Uphold Russia’s National Interests”, *Izvestiya gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 18. marts 2014.
- Kilde 20. “Russian MP denies talk of separatism at congress in southeast Ukraine”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 22. februar 2014.
- Kilde 21. “Time to save our own people in Ukraine”, Jeger Kholmogorov, *Komsomolskaya Pravda gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 24. februar 2014.
- Kilde 22. “Russia will be required to carry out a peacekeeping operation in southeast Ukraine”, *Regnum news agency gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, Igor Korotchenko, 26. februar 2014.
- Kilde 23. “Russian politicians worried about Ukraine slipping away from Moscow”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 24. februar 2014.
- Kilde 24. “Russian Communists urge Moscow not to recognize Ukrainian government”, *Interfax gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 25. februar 2014.
- Kilde 25. “Тяжелая контузия [En alvorlig hjernerystelse]”, *Novaja Gaseta*, Victoria Makarenko, 26. februar 2014; “Добровольцы далекой войны [De frivillige i den fjerne krig]”, *Izvestija*, Kirill Benediktov, 26. februar 2014; “Сибирский полк поможет Крыму [Sibirsk regiment hjælper Krim]”, *Nezavisimaja Gaseta*, Aleksandr Chernyavskij, 26. februar 2014.
- Kilde 26. “Duma MPs propose measures to support Russian-speakers in Ukraine”, *Rossiya 1 gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, 26. februar 2014.
- Kilde 27. “Что у Юлии Тимошенко получится? [Hvad har Julia Timosjenko udrettet?]”, *Kommersant*, 24. februar 2014.
- Kilde 28. “Хочу сказать о Крымском референдуме [Jeg vil sige noget om folkeattemning på Krim]”, *Nezavisimaja Gaseta*, Aleksandr A. Kaljagin, 19. marts 2014.
- Kilde 29. “Is Moscow’s Military Interference in Ukraine Possible?” *Yezhednevny Zhurnal gengivet i BBC Monitoring Former Soviet Union*, Aleksandr Golts, 25. februar 2014.
- Kilde 30. “Крым как национальная идея [Krim som national ide]”, *Izvestija*, Oleg Bondarenko, 13. marts 2014.
- Kilde 31. “For Navalny, Foreign and Domestic Policy Are One”, *Carnegie Moscow Center*, Maximilian Hess og Lincoln Pigman, 21. maj 2018: <https://carnegie.ru/commentary/76403> (tilgået 3. oktober 2019) og “Navalny Wouldn’t Return Crimea, Considers Immigration Bigger Issue Than Ukraine”, *The Moscow Times*, Anna Dolgov, 16. oktober 2014: <https://themoscowtimes.com/articles/navalny-wouldnt-return-crimea-considers-immigration-bigger-issue-than-ukraine-40477> (tilgået 3. oktober 2019).
- Kinnvall, C. (2004), ‘Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security’, *Political Psychology*, 25(5): 741-67.
- Kinnvall, C., I. Manners og J. Mitzen (2018), ‘Introduction to 2018 special issue of European Security: “ontological (in)security in the European Union”’, *European Security*, 27(3): 249-65.
- Kinnvall, C. og J. Mitzen (2017), ‘Special Issue on Ontological Security’, *Cooperation and Conflict*, 52(1): 3-143.
- Kuzio, T. (2017), *Putin’s War against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*, Toronto: University of Toronto.
- Laing, R.D. (2010), *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*, London: Penguin Books.
- Lebow, R.N. (2016), ‘Ontological Insecurity’, in *National Identities and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 22-43.
- Lomas, P. (2005), ‘Anthropomorphism, personification and ethics: a reply to Alexander Wendt’, *Review of International Studies*, 31(02): 349-55.
- May, R.R. (1977), *The Meaning of Anxiety*, New York: Norton.
- Mitzen, J. (2006a), ‘Anchoring Europe’s civilizing identity: habits, capabilities and ontological security’, *Journal of European Public Policy*, 13(2): 270-85.

- Mitzen, J. (2006b), 'Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma', *European Journal of International Relations*, 12(3): 341-70.
- Mitzen, J. og K. Larson (2017), 'Ontological Security and Foreign Policy', *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- O'Loughlin, J., G. Toal og V. Kolosov (2017), 'The rise and fall of "Novorossiia": examining support for a separatist geopolitical imaginary in southeast Ukraine', *Post-Soviet Affairs*. Routledge, 33(2): 124-44.
- Østergaard, U. (2007), 'Stat, nation og national identitet', i H. Andersen og L.B. Kaspersen, red. *Klassisk og Moderne Samfundsteori*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 545-70.
- Pedersen, J.G. (2019), *The Russian Quest for Ontological Security: An Inquiry into the Reconstruction and Translation of the "Russian Self" in Relation to the Military Intervention in the Kosovo and Ukraine Crises*, Aarhus: Politica.
- Rossdale, C. (2015), 'Enclosing Critique: The Limits of Ontological Security', *International Political Sociology*, 9(4): 369-86.
- Sartre, J.-P. (2003), *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*, London: Routledge.
- Seib, G. B. (2008), 'In Crisis, Opportunity for Obama', *The Wall Street Journal* (tilgået den 3. september 2019).
- Solzhenitsyn, A. (1991), *Rebuilding Russia: Reflections and tentative proposals*, New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- Solzhenitsyn, A. (1995), *The Russian Question: At the End of the Twentieth Century*, New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- Steele, B.J. (2005), 'Ontological Security and the Power of Self-Identity: British Neutrality and the American Civil War', *Review of International Studies*, 31(3): 519-40.
- Steele, B.J. (2008), *Ontological Security in International Relations: Self-identity and the IR State*, Oxfordshire: Routledge.
- Talbott, S. (2002), *The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy*, New York: Random House.
- Yeltsin, B.N. (2000), *Midnight Diaries*, New York: Public Affairs.
- Zarakol, A. (2010), 'Ontological (In)security and State Denial of Historical Crimes: Turkey and Japan', *International Relations*, 24(1): 3-23.

Når Rusland fører krig i det kognitive domæne

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Denne artikel præsenterer et indblik i den russiske tænkning om informationsoperationer, som denne kommer til udtryk politisk og forskningsmæssigt. Baggrunden er en forståelse i Rusland af en igangværende "informationskrig", ført an af Vesten mod Rusland, og meget af den præsenterede tænkning skal hjælpe Rusland til at håndtere denne påståede krig.

Artiklen ser nærmere på forholdet mellem afsender og modtager, platforme, kommunikationsformer og typer af information. Russiske informationsoperationer forbindes ofte – og med god grund – med desinformation, men der er tillige en omfattende

brug af regulær information, som blot præsenteres i en tendentiøs form. Der er stor variation i operationerne, men formålet er altid det samme: At påvirke en modtager.

Der er betydelig usikkerhed om effekten af operationerne. Flere af de russiske forskere udtrykker skepsis ift. en effekt. De anbefaler f.eks., at Ruslands informationspolitik skal koordineres meget mere, end tilfældet er i dag, og at området skal tilføres flere midler og mere forskningsbaseret viden. Der er dog generel enighed om, at informationsoperationer byder på så stort et potentiale, at vi i fremtiden vil se stater engagere sig endnu mere i dette.

"Udenlandske politikere tilskriver Rusland indblanding i valg og afstemninger over hele kloden. I virkeligheden er sagen endnu mere alvorlig – Rusland foretager indgreb i deres hjerner, og de ved ikke, hvad de skal stille op med deres egne forandrede bevidstheder" (Surkov, 2019).¹

"Russerne fucker med vores hjerner", lød en dramatisk overskrift i Politiken (2017). Artiklen kom som reaktion på den hastigt voksende offentlige debat om påstået russisk indblanding i forskellige valg i vestlige demokratier og især i det amerikanske præsidentvalg i 2016. Som et bagtæppe til denne debat er der naturligvis et stort antal videnskabelige felter, som hvert især og sammen bidrager til en dybere forståelse af relevante mekanismer. Det er bl.a. psykologi, lingvistik, informations- og medievidenskab og krigsstudier. Meget af denne viden fra disse felter er samtidig med til at informere forskellige aktører om relevante mekanismer, og på den måde tjener den et dobbelt formål: At muliggøre og forklare.

I denne artikel præsenterer jeg et lille indblik i den nuværende russiske forskning i og tænkning om påvirkningsoperationer med særligt fokus på informationsoperationer. "Informationskrig" er det mest anvendte begreb i den russiske litteratur for operationer af denne type, og i de seneste år er der blevet talt meget mere om "informationskrig" i Rusland end tidligere (Gnesdilova, 2018: 109). Det gælder i politik, journalistik og forskning. Den offentlige rammesætning for russisk indenrigs- og udenrigspolitik tager nu som hovedregel

**FLEMMING SPLIDSBOEL
HANSEN**

Seniorforsker, Ph.d.
Dansk Institut for Internationale
Studier
fsha@diis.dk

udgangspunkt i en igangværende informationskrig med Vesten og med Rusland som offer (Gnesdilova, 2018: 109).

Artiklen falder i fem dele. Jeg starter med at skitsere baggrunden og definere centrale begreber, herunder især information, påvirkning og læring. Herefter præsenterer jeg de domæner, hvor informationen flyder, og påvirkningen og læringen sker, inden jeg åbner den russiske værktøjskasse og lægger forskellige redskaber frem. Jeg vil her diskutere brugen af forskellige typer af information og af midler, som de ses i den russiske tænkning, til at påvirke modtagere af informationen. Efter dette vurderer jeg effekten af de russiske informationsoperationer, inden jeg afslutningsvis opridses grundelementerne i den fremtidige informationskamp.

Information og påvirkning

I februar 2013 leverede general Valerij Gerasimov, chef for den russiske generalstab, et nyt og autoritativt bidrag til den russiske forståelse af nutidens og fremtidens krig. Gerasimov beskrev bl.a., hvorledes hele udviklingen fra en konflikts opståen til dens fredelige afslutning, ifølge ham udfoldet i seks separate faser, er ledsaget af en informationskamp. Informationsoperationerne forbinder de ”militære” og ”ikke-militære” (kinetiske og ikke-kinetiske, hhv.) operationer ved bl.a. at støtte samtænkningen af disse såvel som deres dimensionering (Gerasimov, 2013).

F.eks. vil en aktør kunne forsøge at legitimere en hurtig overgang til kinetiske operationer med henvisning til en form for ”nødvendighed” eller alternativt – og det er den aktuelle forsknings primære fokus – at forsøge at opnå de identificerede mål *uden* brug af kinetiske virkemidler. Ifølge Gerasimov (2013) viste Det arabiske Forår, at ”informationskampen åbner omfattende asymmetriske muligheder for at svække en modstanders potentiale for kamp”. I en senere artikel refererede Gerasimov (2017) mere specifikt til disse processer som ”mulighederne for mobilisering via sociale netværk”.

Gerasimovs artikel fra 2013 er i høj grad blevet set som en skabelon for Ruslands besættelse af Krim i februar 2014 og efterfølgende engagement i krigen i Østukraine, men den bør også ses som en erkendelse i toppen af det russiske forsvar af udviklingen på informationsområdet. Russiske forskere (f.eks. Labusj, 2018: 286) har beskrevet og beklaget, hvor uforberedt Rusland var på informationsområdet under den russisk-georgiske krig om Sydossetien i 2008, og hvorledes ”de russiske medier slet ikke formåede at overbevise (...) den vestlige offentlighed [om legitimiteten af Ruslands politik]”. De finder dog også, som en bl.a. formulerer det, at ”det var en anden situation på tidspunktet for genforeningen af Krim” (Labusj, 2018: 286). I den mellemliggende periode, må vi forstå, skete der en betydelig erfaringsindhentning og læring i hele det russiske apparat, så informationsoperationerne i 2014 blev vurderet til at have haft langt større effekt.

Gerasimov (2013) betonedede særligt ”de asymmetriske muligheder” i informationsoperationerne, hvilket i denne sammenhæng knytter an til den svagere parts muligheder for at mindske forskellen i kapabiliteter mellem sig selv og den stærkere part (Tjekinov og Bogdanov, 2016). Informationsværktøjerne kan på denne måde kompensere for mangler på andre områder, herunder især de kinetiske redskaber. Senere har der dog også været stort fokus på, hvorledes den stærkere part kan benytte informationsoperationer til at styrke sin overlegenhed – en anden form for asymmetri – og argumentet i denne del af den russiske litteratur er oftest, at Rusland er mål for påvirkning fra vestlig og især amerikansk side.

Informationsværktøjerne kan mest umiddelbart opfylde helt simple logistiske behov som f.eks. at muliggøre en samlet koordination af en demonstration. Dette er i stigende grad en udfordring for ikke-demokratiske styre, som derfor i stadig større omfang både teknologisk og lovgivningsmæssigt forsøger at forhindre denne form for koordination via sociale medier. Den russiske stats planer om udviklingen af et suverænt russisk internet – det bliver almindeligvis refereret til som RuNet – fortolkes også ofte i denne ramme (Hansen, 2019a og 2019b; også Kolnosjenko og Kolnosjenko, 2019).

Kritikere (f.eks. Ruslands internetombudsmand Dmitrij Marinitjev i Ekspert, 2019: 16) hævder, at det russiske styre ønsker sit eget internet for derved bedre at kunne styre kommunikationsstrømme og i givet fald afspore eller helt blokere for dem. F.eks. krævede Roskomnadzor (2019), Ruslands statslige tjeneste for bl.a. massekommunikation, i august 2019 i et åbent brev til Google, at fildelingstjenesten Youtube (som er ejet af Google) skulle stoppe push-notifikationer om såkaldte usanktionerede demonstrationer til brugere af Youtube. Roskomnadzor reagerede på baggrund af de omfattende regeringskritiske demonstrationer, som var i Moskva især i august 2019, og som i stort omfang blev organiseret via sociale medier. Youtube var et logistisk værktøj i denne forbindelse – brugere fik beskeder om planlagte demonstrationer – og Roskomnadzor ønskede at deaktivere det. I sit brev til Google hævdede tjenesten, at udenlandske aktører stod bag notifikationerne, som derfor blev stemplet som uacceptabel indblanding i Ruslands indre anliggender.

 Jeg definerer påvirkningskampagner som operationer, som skal resultere i en kognitiv effekt. De skal med andre ord resultere i en læringsproces

I et bredere perspektiv kan informationsværktøjerne benyttes til at påvirke enkelte modtagere eller større modtagergrupper. Det er her, den helt store interesse er (f.eks. Kunakova, 2012). Omdrejningspunktet for tænkning om og brug af værktøjerne er påvirkning. Jeg definerer påvirkningskampagner som operationer, som skal resultere i en kognitiv effekt. De skal med andre ord resultere i en læringsproces. Skematisk vil det se således ud:

Afsender → operation → modtager → evt. umiddelbar kognitiv effekt → endelig kognitiv effekt

Den sidste del af den skitserede proces er naturligvis den vanskeligste. Russiske forskere (f.eks. Novikov og Gerasimov, 2019: 18) forklarer, at afsenderen kan maksimere sandsynligheden for effekt ved at levere information, som er ”ny, vigtig og aktuel”. Hvis modtageren forbliver upåvirket af den information, som afsenderen har viderebragt ud fra et ønske om at opnå en særlig effekt, er operationen mislykkedes, og den afbrydes ved modtageren (dvs. afsender → operation → modtager). Vi kan beskrive nøglen til den fortsatte proces som en situationalitet, dvs. en kontekstrelevant afsendelse af information.

Centralt i dette er en forståelse af modtageren. Afsenderen skal have et såvel bredt som dybt vidensgrundlag om modtageren og skal kunne besvare spørgsmål som ”hvad, hvornår, hvor og hvorfor?” (Popova og Fedorinov, 2018: 18). Det er kulturelle efterretninger i bred forstand, og en russisk forsker (Akhatova, 2019: 244, 249) opsummerer det som ”interkulturelle kompetencer” eller en viden om ”mentalitet, kultur og særtræk i omgangsformen hos repræsentanter for andre lande”.

Det skal tilføjes, at afsenderen tillige skal have en forståelse af sin egen rolle i processen. Informationen kan meget vel være ”ny, vigtig og aktuel”, men hvis afsenderen blokerer for den ønskede effekt hos modtageren, vil processen blive afbrudt. Den statskontrollerede russiske nyhedsplatform RT (indtil 2008 benævnt Russia Today) har meget bevidst gennemført en national forankring af sine fremmedsprogede udsendelser ved at ansætte journalister og værter fra de pågældende sprogområder (Korneev 2019, ingen sideangivelse). En russisk medieforsker (Korneev, 2019, ingen sideangivelse) forklarer, at det er gjort for at give platformen en højere grad af tillid hos forbrugerne, da nyhederne så ikke bliver præsenteret af repræsentanter for ”de andre”, men af repræsentanter for [forbrugernes] eget mediemiljø”. Tillid kan defineres som en tro på, at relevante aktører ”har integritet og handler etisk, hvilket vil sige, at de er pålidelige, troværdige og moralsk ansvarlige” (Feldman, 2000: 27). RT har forsøgt at fjerne nogle af de barrierer, som har stået i vejen for et mere tillidsfuldt forhold mellem platformen og modtagerne af dens kommunikation.

Der er i den ovenfor skitserede proces en intentionalitet. Afsenderen ønsker, at operationen skal have en kognitiv effekt i modtageren. Intentionaliteten er grundlaget for den såkaldte våbenliggørelse. Det er et forholdsvist nyt begreb, som refererer til den bevidste anvendelse af ikke-kinetiske redskaber til at opnå opsatte mål, herunder via læringsprocesser hos en modtager eller modtagergruppe. Et eksempel er de russiske myndigheders frigivelse af en optaget samtale fra 2014 mellem USA's daværende viceudenrigsminister for europæiske forhold, Victoria Nuland, og USA's daværende ambassadør i Ukraine. De to havde en fortrolig samtale om den politiske udvikling i Ukraine og om, hvilke parter der burde inddrages i udformningen af denne udvikling. EU dukkede op i samtalen som en mulig aktør, men Nuland afviste ideen med

et kort "Fuck the EU!". Frigivelsen af optagelserne er et eksempel på en operation, hvor et stykke information anvendes i håbet om at opnå en kognitiv effekt hos en eller flere modtagergrupper (f.eks. hos ukrainske vælgere eller hos borgere i EU). Det er også et eksempel på en våbenliggørelse af information; afsenderen har givetvis nøje vurderet de mulige gevinster og tab ved en offentliggørelse og har på den baggrund besluttet at iværksætte en kort, men potentielt meget effektiv operation.²

Modtageren kan blive påvirket via ubevidste såvel som bevidste processer. Og den eventuelle læring kan være simpel eller kompleks, hvilket vil sige, at modtagerens adfærd er drevet hhv. af et overfladisk ønske om blot at optimere sit udbytte eller af en dybere overbevisning om, at det er "det rigtige" at gøre.³ En russisk forsker beskriver den komplekse læring som overgangen "fra et verdensbillede til et andet" (Gnesdilova, 2018: 108). For afsenderen er den optimale kognitive effekt en ubevidst og kompleks læring hos modtageren. I disse tilfælde kan afsenderen håbe at påvirke modtageren til at gøre, som afsenderen gerne vil, og uden at modtageren opdager påvirkningen. Afsenderen vil normalt også have velbegrundede forventninger om, at effekten af netop den ubevidste og komplekse læring er mere langtidsholdbar hos modtageren. Det kan f.eks. dreje sig om operationer, som skal påvirke større vælgergrupper til at stemme på en måde, som svarer til afsenderens interesser. Vælgerne bliver ikke lokket med belønninger eller truet med straf – de stemmer af egen fri vilje og overbevisning, men på baggrund af en ubemærket operation, som har fået dem til at anskue problemstillingen som beskrevet af afsenderen.

Det er naturligvis dramatisk at tale om "krig" i denne sammenhæng, som jeg gør det i titlen. Vi bliver jo alle intentionelt påvirket af mange forskellige afsendere stort set dagligt, og det får os ikke til at føle, at vi er ofre for "krig". Det skyldes jo bl.a., at den dominerende forståelse af krig er, at det kinetiske element er nødvendigt og muligvis endog primært (f.eks. Speller og Tuck, 2009: 1 og Kaldor, 1999). Uden det kinetiske element – uden "krudt og kugler" – er der ingen krig. Men i Rusland anvendes begrebet i stigende grad løsere og med fokus på det ikke-kinetiske element. Der er helt oplagt en politisk dagsorden bag en del af denne udvikling; det gør det f.eks. meget lettere for de russiske myndigheder at hævde, at Vesten fører "krig" mod Rusland (f.eks. Bartosj, 2018a: 10-13), selvom ingen bliver dræbt, og intet bliver sprængt i luften. Det er, som det ofte fremføres i den russiske debat, en ny type af krig. Talsmanden for Ruslands præsident Vladimir Putin, Dmitrij Pesjkov (2018), forklarede i et interview, at

"Det er mere krig, end det ikke er krig. Det er helt sikkert krig (...) Når massemedierne udbreder løgne, og det ikke bare er tilfældige løgne, det er ondsindede løgne. Man møder dem særligt ofte i forbindelse med vores land. Når massemedierne bliver brugt i forsøget på at dæmonisere vores land. Er det så ikke krig? Det er krig."

I forlængelse af dette er der faktisk en igangværende diskussion om og udvikling af begrebet ”krig” i det russiske forsvar (Gerasimov, 2017). Gerasimov forklarer, at der er forslag om ”grundlæggende at revurdere synet på indholdet og essensen af begrebet ’krig’ under de nuværende forhold”. Og han tilføjer, at tilhængere af denne tilgang argumenterer for, at ”væbnet kamp ikke [længere] er et nødvendigt element [af krig]. I dag kan man støde på definitioner som informationskrig, økonomisk krig, hybridkrig og mange andre varianter”. Russiske kritikere af denne fortolkning anfører, at ”den voksende rolle for andre typer af kamp (økonomisk, ideologisk, psykologisk, informationsmæssigt m.m.) ændrer ikke ved essensen af fremtidens krig, den afgørende rolle for væbnet kamp vil forblive bevaret” (Tjekinov og Bogdanov, 2017: 32). Disse kritikere medgiver dog deres mere reformvillige kolleger, at der er kommet en ”principielt ny form for kamp – en informationskamp, hvis handlinger ligger til grundlag for begrebet bevidsthedskrig” (Tjekinov og Bogdanov, 2017: 38).

I forhold til denne artikel er det værd at hæfte sig ved, at der således er en konceptuel udvikling af begrebet ”krig” undervejs i Rusland, hvor det kinetiske element skubbes tilbage og tildeles en sekundær rolle. En mere vidtgående fløj i diskussionen er tilsyneladende klar til ikke blot at tildele det kinetiske element en sekundær rolle i vores forståelse af ”krig”, men også at skrive det helt ud af definitionen. Uanset det endelige udfald synes alle enige om, at alt peger i retning af en stadig mere central rolle for informationsoperationerne. Derudover er det vigtigt at pointere, at ”informationskrig” er et særdeles veletableret begreb i såvel den tidligere sovjetiske som den nuværende russiske forskning, herunder i høj grad i den militært styrede forskning (f.eks. Savadskij, 1996; Potjeptsov, 2000; Kunakova, 2012; Markov, 2018 og Krasovskaja et al., 2019; for en diskussion se Muratova, 2018). Det er dette begreb, der har fundet vej til titlen på denne artikel.

Det skal tilføjes, at begrebet ”informationskrig” i Rusland ofte også indeholder et teknologisk aspekt (Savadskij, 1996; Dilevskij et al., 2014; Gerasimov og Sjakirova, 2017; Kapralov og Tjernjajkov, 2018; Nikulin, Sidorin og Ivanov, 2018; Muratova, 2018). Fokus i denne forbindelse er da på infrastrukturen, som gør det muligt at indsamle, lagre, behandle og videresende data. Det er med udgangspunkt i såvel offensive som defensive operationer udført i såvel militære som civile systemer. Forskningen i anvendelsen af teknologi foregår uafhængigt af kognitive effekter, men som nævnt er der en stor interesse i fællesmængden mellem de to områder.

Domæner

Hvis en informationsoperation har en effekt – hvilket jo slet ikke er givet, at den vil have – så finder denne sted i det kognitive domæne. Tidligere studier har visualiseret en verden med tre domæner – et fysisk, et digitalt og et kognitivt – hvor såvel stater som mennesker agerer (Hansen, 2018).⁴

Det kognitive domæne er den arena, hvor tænkningen sker. Det er her, vi træffer beslutninger om så forskellige forhold som f.eks. indkøb, fritidsaktiviteter og stemmeafgivelse. Som sociale væsener og med begrænset rationalitet (Tversky og Kahneman, 1974; Kahneman, 2011) er vi relativt letpåvirkelige af ydre forhold og træffer ofte suboptimale beslutninger. Vi har f.eks. behov for at føle os set og anerkendte og for at indgå, på baggrund af forskellige givne statusser, i sociale sammenhænge. Samtidig er vi nødt til at analysere verden med de redskaber, vi nu engang har fået, og vores kognitive kapacitet er begrænset; vi kan kun overskue en vis mængde information, og når vi så behandler den information, som vi kan rumme, bliver vi påvirket af bl.a. en mængde ikke-erkendte bias, som truer med at forringe kvaliteten af vores beslutningsprocesser (Kahneman, 2011; Haselton, Nettle og Andrews, 2016).

Vores sociale behov og begrænsede rationalitet er velkendte faktorer, og begge forhold kan udnyttes af aktører, som ønsker at påvirke os. De får hjælp af f.eks. psykologer med speciale i social adfærd eller kognition – psykologer som er gået over på ”den sorte side” – og derfor finder vi bogtitler som f.eks. ”Manipulation af bevidstheden” (Kara-Mursa, 2018), ”Propagandaens teknologier” (Novikov og Gerasimov, 2019) og ”Rygter: Teknologier for deres styring” (Ignatjuk, 2018). De nævnte bogtitler er alle russiske, men det er naturligvis et universelt forskningsfelt, som ikke er særegent for Rusland.

Dernæst er det digitale domæne. Denne betegnelse bliver benyttet for at fremhæve, at det er her, vi finder den digitale infrastruktur, og at forholdsvis højt digitaliserede stater som f.eks. Danmark har investeret meget, herunder afhængighed og muligvis sårbarhed, i dette domæne. Det er i dette domæne, stater iværksætter cyberoperationer, og domænet omtales da også ofte som cyberdomænet. Operationer i det digitale domæne kan være begrænset til dette domæne – det kan f.eks. være hacking af data eller angreb på styresystemer – men de kan også have deres endelige effekt i det fysiske domæne og/eller det kognitive domæne. Det digitale domæne er jo forholdsvis nyt, men alle stater er aktive der, og i 2018 nåede verden et gennembrud i brugen af internettet, da det blev rapporteret, at flere end 50 pct. af alle mennesker i verden nu har adgang til internettet.

Tidligere studier (f.eks. Hansen, 2018) har skrevet om et igangværende ”Big Bang” i det digitale domæne (primært) og i det kognitive domæne (sekundært). Med det menes, at domænets rammer bevæger sig væk og udad. Vi ser det tydeligst i det digitale domæne, hvor rammerne hastigt bliver skubbet udad af bl.a. kvantecomputere og kunstig intelligens (”Artificial intelligence”, AI). Men vores viden om kognitive processer er også vokset betragteligt i de seneste årtier, og vi ved derfor også mere om f.eks. beslutningsprocesser. De to domæner byder hver især og isoleret set på væsentlige udviklinger, som forskellige aktører kan benytte i håbet om at nå deres mål. Men *kombinationen* af udviklingerne i såvel det digitale som det kognitive domæne byder også på meget store muligheder – og det er især brugen af det digitale domæne som

nøgle til det kognitive domæne, som er væsentlig i denne sammenhæng (f.eks. Buntovskij og Tonjan, 2019).

Til sidst er så det fysiske domæne. Det er det domæne, som traditionelt forbindes med krig, og som vi lettest kan forholde os til. Informationsoperationer ses i dag primært i forbindelse med det digitale domæne – ovenfor omtalte jeg det som fællesmængden mellem det teknologiske og det kognitive – men de kan naturligvis også gennemføres i det fysiske domæne. Det kan f.eks. ske i form af demonstrationer. ”Lisa-sagen” fra 2016 er et eksempel, da repræsentanter for det russiske samfund i Tyskland i stort tal gik på gaden for at kræve, at den russisk-fødte og dengang blot 13-årige Lisa blev reddet fra påståede seksuelle overgreb begået af arabiske migranter. I Moskva blev budskabet forstærket af pressekonferencer med bl.a. udenrigsminister Sergej Lavrov og andre højtstående politikere (Ejdelman 2018, 56-9). Et andet eksempel er russiske diplomaters påståede organisering af demonstrationer i Athen i 2018 *imod* et forlig mellem Grækenland og Republikken Nordmakedonien om navnet på sidstnævnte (Hansen, 2018). Forliget banede vejen for Nordmakedonien til at blive medlem af NATO.

Operationer i det fysiske domæne kan efterfølgende viderebringes som operationer i det digitale domæne – f.eks. i form af nyheder understøttet af optagelser fra demonstrationerne og af interviews med deltagere – som derefter rammer det kognitive domæne. Operationerne i det fysiske domæne har bl.a. den fordel, at billeder fra begivenhederne kan øge sandsynligheden for, at den tilsigtede effekt bliver opnået. Forskning indikerer, at forekomsten af billeder – fotos eller video – i en nyhedshistorie kan forstærke modtagerens interesse (Novikov og Gerasimov, 2019: 85), følelsesmæssige respons og derefter prægningen af vedkommendes politiske præferencer (Soroka et al., 2016; også Domke, Perlmutter og Spratt, 2002). En aktør vil i sidste ende kunne skaffe billeder ved at iscenesætte operationer i det fysiske domæne eller ved at producere dem som deep fakes, dvs. digitalt manipulerede billeder (Resnick, 2018).

Aktuelt bliver der brugt mange ressourcer på forskning, drevet i f.eks. politisk og militært øjemed, om udviklingen i de tre skitserede domæner og om samtænkningen mellem dem. Det sker med henblik på bedre at forstå de muligheder, som domænerne bringer, men også for at kunne forsvare sig mod trusler som kan opstå. F.eks. rummer det nuværende danske forsvarsforlig (2018-2023) elementer fra alle tre domæner – det er f.eks. en ny udsendelsesbar brigade, nye missiler og midler til ubådsbekæmpelse (det fysiske domæne), yderligere udbredelse af sensornetværk og etablering af et situationscenter (det digitale domæne) foruden en indsats mod desinformation (det kognitive domæne). Samtænkningen gælder såvel offensive som defensive operationer; i forhold til sidstnævnte foregår indsatserne ofte under overskriften ”resiliens” (eller robusthed), dvs. opbygning og fastholdelse af fysisk, digital og kognitiv resiliens.

I den russiske forskning dækker betegnelsen ”hybridkrig” oftest over en sam-tænkning af operationer i de tre domæner; det er typisk med udgangspunkt i lavintense operationer, som er under niveauet for direkte konfrontation, men som alligevel over tid og i koordination med andre lignende operationer svækker en modstander. En af Ruslands førende eksperter i hybridkrig, Aleksandr Bartosj (2018b), argumenterer for, at nutidens krig er defineret ved en øget anvendelse af ikke-militære (dvs. ikke-kinetiske) virkemidler i staters forsøg på at opnå deres mål; han peger på politiske, økonomiske og informationsmæssige værktøjer og tilføjer så, at kampen også foregår i andre arenaer – ”diplomatisk, forskningsmæssig, sportslig, kulturel, den er faktisk blevet total” (Bartosj, 2018b: 5). Et konstant og stadig mere dominerende bagtæppe til denne udvikling er informationsoperationerne, som kan afvikles inden for og til støtte for operationer i alle de nævnte arenaer. Det er en vigtig lære fra Gerasimov (2013).

Statens operationer i de tre domæner dimensioneres bl.a. af dens strategiske kultur. Jeg følger Alastair Johnston og beskriver kort strategisk kultur som ”det idemæssige miljø, som begrænser adfærdsvalg” (Lantis og Howlett, 2010: 88). Den strategiske kultur siger os noget om, hvor langt staten er villig til at gå, og om hvad den betragter som acceptabel adfærd. Den strategiske kultur beskrives ofte som mere eller mindre robust – en eufemisme for ”aggressiv” – og stater med robuste strategiske kulturer går ofte helt til stregen eller endog et skridt videre.

Traditionel tænkning om strategisk kultur har bundet denne til det fysiske domæne, f.eks. til brugen af atomvåben (Lantis og Howlett, 88-89), men statens operationer i de digitale og kognitive domæner er også dimensioneret af bl.a. dens strategiske kultur. I visse tilfælde bør vi identificere domænespecifikke strategiske kulturer og derefter samle disse i en overordnet strategisk kultur. En dybere forståelse af de domænespecifikke strategiske kulturer vil sandsynligvis også bidrage til at formulere mere effektive modsvar inden for hvert domæne. Et modsvar kan f.eks. komme i form af afskrækkelse (Morgan, 2019). Dette begreb er blevet udvidet i de senere år, bl.a. via en mere nuanceret forståelse af ”afskrækkelse via afvisning” (som modsætning til ”afskrækkelse via straf”), hvilket har givet aktører bedre værktøjer til at målrette deres modsvar.

Et hurtigt kig på de senere års statskontrollerede informationsoperationer fra Rusland vidner om en særdeles robust strategisk kultur i det kognitive domæne. Enkelte nedslagspunkter kan være Ruslands invasion af Krim i februar 2014, landets engagement i krigen i det østlige Ukraine siden foråret 2014, dets rolle i nedskydningen af det malaysiske fly MH17 i juli 2014 og i drabsforsøget på den russiske eksspion Sergej Skripal i marts 2018 foruden dets forsøg på at påvirke de amerikanske vælgere under præsidentvalget i USA i 2016. Fælles for alle eksempler er, at det officielle Rusland, understøttet af de statskontrollerede russiske medier, har afvist alle beskyldninger om disse aktiviteter, enten fuldstændigt eller i en periode. Eksemplerne rummer såvel offensive som defensive informationsoperationer; hvor sidstnævnte ofte blot

tager sigte på at minimere skaden for Rusland – og typisk har en panikagtig karakter over sig – er målet for førstnævnte at vinde indflydelse i et nulsums-spil, og disse operationer afspejler typisk en anden strategisk tænkning om den ønskede effekt.

Værktøjerne

Som nævnt i indledningen er der et stort antal videnskabelige felter, som bidrager til at muliggøre og forklare informationsoperationerne. En russisk forsker gør det klart, at vi er nødt til at anlægge en ”poliparadigmatisk tilgang til undersøgelsen af informationskrig som et af aspekterne af nutidige social-politiske aktiviteter” (Kunakova, 2012: 95). Denne kompleksitet gør det vanskeligt, hvis ikke umuligt, at præsentere en fuldstændig liste over de anvendte værktøjer. Det kan være nyttigt at se informationsoperationerne som et læringskapløb mellem offensive og defensive aktører – der bliver konstant tænkt nyt for hhv. at udnytte og udbedre sårbarheder (f.eks. af psykologisk, teknologisk, juridisk og dannelsesmæssig art). Afsenderen vil konstant forsøge at optimere blandingen af platforme og kommunikation for at opnå den ønskede kognitive effekt hos modtageren. Som udgangspunkt vil den rationelle afsender have interesse for operationer, hvor den forventede gevinst er større end de forventede omkostninger. Inden for denne ramme bliver der tænkt nyt – det kan f.eks. være produktionen af spillefilm og serier (Petrova, 2018), udviklingen af bloggere (Gontjarov, 2018) eller oprettelse og redigering af opslag på Wikipedia (Garifullin, 2018).

I Rusland kan afsenderen f.eks. være statslige myndigheder, herunder efterretningstjenesterne (United States Senate, 2019, II: 7-8), statskontrollerede medier og private firmaer, som opererer i overensstemmelse med styrets interesser eller sågar efter kontrakt med staten (Letunovskij og Nikonorov, 2018 om outsourcing) eller individuelle bloggere på kontrakt (Gontjarov, 2018). Afsenderen kan tillige være en ikke-russisk aktør, herunder enkeltpersoner (The Guardian, 2017 og Straffeloven, 2019). Platformene er f.eks. de traditionelle medier, webbaserede medier og sociale medier. Den russiske litteratur (f.eks. Gratjev og Baranova, 2018 og Gontjarov, 2018) ser de sociale medier som fremtidens altdominerende platform, i Rusland såvel som i Vesten, men blandt en del af forskerne er der kritik af, at de russiske operationer ikke tilstrækkeligt rettidigt og effektivt er blevet orienteret i denne retning (f.eks. Astakhov, 2018 og Manoilo, 2018).

Mellem afsender og modtager står en del af teknologien som en forstærkende faktor. Det gælder f.eks. brugen af bots, dvs. computerprogrammer som kan videresende information i kaskader og interagere med rigtige brugere online. De kan benyttes som en forstærker til meget hurtigt at nå ud til en meget stor gruppe af modtagere. AI vil f.eks. kunne benyttes til at høste stadig mere data fra det kognitive domæne (via det digitale domæne hvor den enkelte bruger gør udtryk for forskellige typer af præferencer), behandle det i det digitale domæne og derefter sende det i stadig mere modtagerorienteret form tilbage i

det kognitive domæne. Afsenderne vil med ny teknologi vide meget mere om modtagerne, og de vil kunne sammensætte en stadig mere optimal blanding af kommunikation og platforme for at opnå deres mål. Teknologien vil muliggøre en langt bedre forståelse af den enkelte situationalitet og dermed også en kommunikation, som er stadig mere skræddersyet til individniveauet, dvs. mikromålrettet (se f.eks. Meduza, 2019b).

Det er en væsentlig forudsætning for den russiske stats aktiviteter i det kognitive domæne, at medierne i høj grad er statskontrollerede. Det har i første omgang betydning for muligheden for at gennemføre informationsoperationerne, men det medfører også, at der er en endog meget svag debat om den russiske stats aktiviteter og dens forsøg på at påvirke forskellige modtagere. Det putinistiske styre bliver af og til betegnet ”neoautoritært” (f.eks. Becker, 2004), hvilket refererer til den manipulerende og kontrollerende brug af medierne i dagens Rusland. Den internationale NGO *Reporters without Borders* (2019) skønner, at Rusland i 2019 har en pressefrihed på 50,3 (på en skala hvor 0 er mest frit, og 100 er mindst frit), hvilket placerer landet på en 149. plads ud af i alt 180 undersøgte lande og mellem Venezuela og Bangladesh.

Der er ikke som i sovjettiden direkte censur med medierne. Det er snarere en form for selvcensur, hvor redaktører og journalister pålægger sig selv en lang række begrænsninger, fordi de ikke vil eller tør rapportere kritisk

Dette russiske medielandskab kan visualiseres som en enorm boble af statskontrollerede medier med en ultratynd periferi af frie medier udenom (Hansen 2019c). De statskontrollerede medier er enten ejet af staten, af virksomheder som er ejet af staten, eller af privatpersoner, som af forskellige årsager gerne vil være tæt på Kreml og derfor villigt lægger sendetid og spaltepads til de accepterede nyheder og fortolkninger. Der er ikke som i sovjettiden direkte censur med medierne. Det er snarere en form for selvcensur, hvor redaktører og journalister pålægger sig selv en lang række begrænsninger, fordi de ikke vil eller tør rapportere kritisk. Denne selvcensur i medieverden gør, at den russiske stat kan bringe et stort antal virkemidler i brug, og at den kan gå ganske langt i sin anvendelse af disse. Risikoen for at blive afsløret og udskammet af de russiske medier er forsvindende lille.

En af de mest kendte statsejede nyhedsplatforme i Rusland i dag er RT. Chefredaktøren er Margarita Simonjan, og hun gav i 2012 et bemærkelsesværdigt interview om platformens rolle og om sit syn på journalistik (Kommersant, 2012). Det skal bemærkes, at interviewet blev givet *efter* den russisk-georgiske krig om Sydossetien i 2008 men *før* Ruslands invasion og annektering af Krim i 2014. Simonjan er i øvrigt enig i den tidligere anførte kommentator om, at Rusland tabte informationskampen i 2008, og hun forklarer derefter, at

”Nu kæmper vi ikke med nogen. Men vi kæmpede i 2008. Forsvarsministeriet kæmpede med Georgien, men vi førte informationskrigen, og med hele den vestlige verden. Men det er umuligt først at begynde at producere våben, når krigen er startet! Forsvarsministeriet er ikke i kamp med nogen, men de er klar til kamp. Sådan er vi også”.

Intervieweren spørger derefter Migranjan, om RT er ”et forsvarsministerium, bare på TV?”, hvortil hun svarer, at ”når Rusland kæmper, er vi naturligvis på Ruslands side” (Kommersant, 2012). Det skaber selvsagt fordelagtige forhold for de russiske politikere at agere under, ikke mindst fordi ”kampen”, igen med hybridkrigsforskeren Bartosjs ord, ”faktisk [er] blevet total”. De amerikanske myndigheder tvang i 2017 RT Americas produktionsselskab T&R til at registrere sig som ”fremmed agent” hos USA’s justitsministerium, hvilket betyder, at RT America nu officielt betragtes som den russiske stats forlængede arm i USA.

Vi forbinder ofte Ruslands virkemidler på informationsområdet med desinformation, defineret her som ”intentionelt forkert information”. Det er med andre ord løgn, og afsenderen er bevidst om dette. Hvis desinformationen efterfølgende videreformidles af andre, som er uvidende om løggen, taler vi om misinformation. Intentionaliteten er afgørende i denne sontring. Den kan være væsentlig at fastholde, hvis man ønsker at analysere en bagvedliggende motivation. Desinformationen tiltrækker stor opmærksomhed, fordi den er grænseoverskridende i forhold til en udbredt opfattelse af, hvorledes politiske aktører og medier kan agere. Dertil kommer de simple forhold, at løggen spredes ”længere, hurtigere, dybere og bredere” end sandheden (Vosoughi, Roy og Aral, 2018), og at den ofte virker. Den russiske propagandaforsker Tamara Ejdelman forklarer (2018: 59), at ”hvis du i lang tid, med detaljer og mange forklaringer skaber et velsagtens virkelighedstro billede, vil folk tro mindre på det end på en simpel, men fræk løgn”.

Vi forbinder ofte Ruslands virkemidler på informationsområdet med desinformation, defineret her som ”intentionelt forkert information”. Det er med andre ord løgn, og afsenderen er bevidst om dette. Hvis desinformationen efterfølgende videreformidles af andre, som er uvidende om løggen, taler vi om misinformation

Desinformationen er beskrevet som en integreret og sofistikeret del af nyhedsformidlingen hos de russiske statskontrollerede medier (f.eks. Ramsay og Robertshaw, 2019 og Nemr og Gangware, 2019; også Antifake og East Stratcom). Det er især nogle af de mest højtprofilerede sager, som synes at være genstand for omfattende desinformationskampagner. Et eksempel er sagen om Skripal. Russiske statskontrollerede medier havde allerede på et tidligt tidspunkt fremført et stort antal tydeligvis falske og gensidigt inkompatible historier om

drabsforsøget – herunder at der slet ikke var tale om et drabsforsøg, såvel som at det var et drabsforsøg udført af en vestlig efterretningstjeneste (Hansen, 2018b). Denne sag er et eksempel på en defensiv operation, og som nævnt har de ofte en lidt panikagtig karakter over sig. Det eneste konstante element i mylderet af forklaringer var afvisningen af Ruslands skyld.

Desinformationen forbindes typisk med *indholdet*, men det kan tillige være afsenderen og formen. Det kan f.eks. dreje sig om falske repræsentanter for en myndighed eller en befolkningsgruppe, falske eksperter, falske medier, falske profiler på sociale medier eller falske breve. Blandt de mere velkendte teknikker er falske profiler på sociale medier, som benyttes til at formidle egne opslag eller kommentere på nyhedshistorier eller på andre brugeres opslag. Det er især den meget omtalte ”Troldefabrik” i Sankt Petersborg (Novaja Gazeta, 2013, 2015), hvis aktiviteter er blevet beskrevet som ”industriell politisk krigsførelse” (Linwill og Warren, 2018), som er blevet symbol på denne form for påvirkning (United States Senate, 2018: 44-6). Virksomheden bag ”Troldefabrikken” er Agenturet for Internetforskning (Internet Research Agency, IRA). Efterretningsudvalget i USA’s senat (United States Senate, 2019, II: 5) har konkluderet, at IRA gennemførte sine aktiviteter efter ordre fra Ruslands regering.

I september 2019 offentliggjorde den russiske avis Argumenti i fakti (2019) en liste over kandidater til valget til Moskvas Duma, som den kendte russiske skuespiller Vasilij Lanovoj skulle have udarbejdet. ”Lanovojs liste” indeholdt 45 kandidater, en for hver valgkreds, som Lanovoj anbefalede at stemme på. Alle kandidater var pro-Putin. I Argumenti i fakti (2019) blev Lanovoj citeret for at erklære, at ”[når det gælder valget], ved jeg bare en ting: Jeg kommer til at stemme for dem 100 pct. Fordi jeg ved, at de her mennesker arbejder for landet, for hovedstaden, for Moskva.”

Lanovoj dementerede hurtigt historien, men ”Lanovojs liste” fortsatte sit eget liv på en lang række platforme, som avisen Meduza (2019a) senere kunne forbinde til et vidtforgrenet økosystem af stats- og Moskva-kontrollerede medier og virksomheder. Kampagnens formål var tydeligvis at benytte Lanovojs navn til at understøtte styrets kandidater og miskreditere oppositionen. Meduza (2019a) beskrev det som det nyeste inden for informationsoperationer, men celebrity endorsements i politik er velkendte (Pease og Brewer, 2008; O’Regan, 2014), og de russiske vælgere har tidligere set det i mere vidtgående form, f.eks. når celebrities har meldt sig ind i det magtbærende parti Det Forenede Rusland og endog er blevet valgt til Dumaen.⁵ Men her var det altså et falsk endorsement, og det giver naturligvis sagen en anden karakter. Den væsentligste lære fra ”Lanovojs liste” er måske, at der bliver tænkt kreativt og kynisk i forsøget på at påvirke modtagernes politiske præferencer. Og så hører det med til historien, at ”Lanovojs liste” givetvis har haft langt større spredning end ”Lanovojs dementi”.

Desinformationen tiltrækker stor opmærksomhed, men de russiske statskontrollerede nyhedsplatforme domineres af regulær information, som er vinklet meget skarpt eller ensidigt. I det føromtalt læringskapløb kan den ensidige nyhedsdækning – som modsætning til den egentlige desinformation – være en fordel, da det er vanskeligere for udenlandske pressenævn at identificere klare brud på god presseskik. Der er dog eksempler på dette. F.eks. advarede det britiske pressenævn Ofcom (2018) i december 2018 såvel RT UK som det statskontrollerede russiske nyhedsbureau Sputnik om, at deres dækning i flere tilfælde havde været for ensidig. Det gjaldt bl.a. dækningen af sagen om Skripal, hvor, med Ofcoms ord, ”the viewpoint of the UK Government was not adequately represented within this programme and the programme had not included and given due weight to an appropriately wide range of significant views” (Ofcom, 2018: 39). Den ensidige nyhedsdækning viser populært sagt alle fordelene ved X og, måske i endnu højere grad, alle ulemperne ved Y, og så er det op til den enkelte nyhedsforbruger at træffe et valg mellem de to alternativer. Novikov og Gerasimov (2019: 55) forklarer, at hvis man vil have en modtager til at følge ens prædefinerede kurs, skal man bare videregive information om, at alternativerne ikke er farbare.

Ifølge Simonjan, chefredaktøren for RT, er der ”ingen objektivitet” i medieverden (Kommersant, 2012). Med dette udsagn ønsker hun ikke at henlede opmærksomheden på RT, men snarere på de vestlige medier, som hævder at repræsentere objektiviteten. Den statskontrollerede russiske informationspolitik italesættes i Rusland som en del af en perspektivistisk nyhedsstrøm. Eftersom medieverden ikke indeholder objektivitet – og i sin natur ikke kan gøre dette – er alle nyheder konstrueret af afsenderne. Nyhederne repræsenterer alle forskellige fortolkninger af forskellige begivenheder eller forskellige ”virkeligheder”, og det er op til den enkelte modtager at vælge mellem dem. Det sker i et nationalt eller internationalt nyhedsrum, hvor de forskellige fortolkninger konkurrerer med hinanden om opmærksomhed og om at have den ønskede effekt på modtageren.

Målet for afsenderen er at ændre forholdet mellem virkelighed og forestilling som oplevet af modtageren – og jo større diskrepansen mellem virkelighed og forestilling, jo mere ustabil er systemet

Den russiske forskning indeholder et meget stort antal teorier om, hvorledes en afsender bedst opnår effekt. Et fremtrædende eksempel er Novikov og Gerasimov (2019), som i deres arbejde fokuserer på, hvorledes man kan destabilisere ellers stabile systemer. De forklarer, at et system i balance skal have tilført energi for at blive sat i bevægelse og dermed blive ustabil. Energien leveres i form af information. Målet for afsenderen er at ændre forholdet mellem virkelighed og forestilling som oplevet af modtageren – og jo større diskrepansen mellem virkelighed og forestilling, jo mere ustabil er systemet (Novikov og Gerasimov, 2019: 50-1).

Det er en afgørende pointe, at virkeligheden skabes af den afsendte information, som samtidig fortrænger forestillingen, dvs. modtagerens oprindelige verdensbillede. Den nye information skal få modtageren til at erkende, at virkeligheden ikke er, som hun ellers troede. Ideen om destabilisering genfindes i litteraturen om hybridkrig, hvor informationsoperationer er et helt afgørende ikke-kinetisk redskab, som dog ofte anvendes sammen med mindre kinetiske indsatser. Russiske hybridkrigsforskere (f.eks. Bartosj, 2015) taler om at påføre en modstander en tilstand af ”kontrolleret kaos”, og teorien af Novikov og Gerasimov indeholder samme tanke, her blot gennemført via information alene.

Som nævnt skal informationen helst indeholde viden, som er ”ny, vigtig og aktuel”. Novikov og Gerasimov (2019: 92 og 51) tilføjer, at informationen bør appellere til følelserne, herunder til spørgsmålet ”hvem er den skyldige?”, og derudover være vanskeligt verificerbar (også Letunovskij og Nikonorov, 2018). Disse elementer genfindes ofte i konspirationsteorier. Studier (NN og Yablokov, 2015) har indikeret en omfattende udbredelse og anvendelse af konspirationsteorier i det russiske politiske system, hvorfra de kan finde vej til medierne. Fx har forskere fra universitetet King’s College (Ramsay og Robertshaw, 2019: 31-3) påvist, hvorledes RT UK og Sputnik begge har benyttet en række konspirationsteorier i forsøget på at så tvivl om de britiske myndigheders konklusioner i sagen om Skripal. Det er fx stærke antydninger af, at de britiske myndigheder faktisk selv stod bag angrebet i et forsøg på at tilsværte Rusland. Antydninger om mørke kræfter og skjulte årsagssammenhænge bærer i sig spørgsmålet om – og måske også svaret på – ”hvem er den skyldige?”. På den måde er konspirationsteorierne også oplagte redskaber, når en ny virkelighed skal skabes og en tidligere forestilling punkteres.

Novikov og Gerasimov (2019: 39) forklarer, at modtagere af information generelt ønsker at håndtere denne så økonomisk som muligt. Det styrende spørgsmål vil være ”hvilken type af hændelse er dette?”, og modtageren vil forsøge at matche spørgsmålet med så lille et katalog af svar og dermed kategorier som muligt. RT’s slogan – ”Question more” – er en tilskyndelse til modtagerne af RT’s nyheder til at åbne og anvende nye kategorier, og måske lukke eksisterende, til at deponere viden i. En kategori kan f.eks. være ”staten står bag”, og svaret inden da kan fortælle modtageren, at hændelsen er af den type, hvor en stat A gør noget fordækt for at kunne skyde skylden på stat B.

Ejdelman (2018: 56-58) illustrerer brugen af kategorier med sagen om Lisa. Desinformation fra Rusland havde først som mål at appellere til en kategori, som kombinerede migranter og kriminalitet, men da denne med succes blev lukket fra tysk side, forsøgte de russiske politikere og medier sig derefter med en kategori, som kobledede mistillid til de tyske myndigheder. En kommentar i et russisk nyhedsprogram konkluderede, at ”der har været chikane af de russiske journalister i stedet for en omhyggelig undersøgelse”, og det blev fulgt af en opfordring til at få gennemført en ”objektiv undersøgelse” af sagen om Lisa (Ejdelman, 2018: 57). Svaret på spørgsmålet ”hvem er den skyldige?”, skiftede

således fra ”migranterne”, som skulle have begået overgreb på en mindreårig pige, til ”de tyske myndigheder”, som blev beskyldt for at fortie sandheden og forhindre den i at komme til offentlighedens kendskab.

Effekt

Russiske forskere er generelt enige om, at informationsoperationerne virker, og at fremtiden entydigt vil byde på mere offensive, sofistikerede og effektfulde operationer. Ny teknologi gør, at ”mulighederne er ubegrænsede” (Gnesdilo, 2018: 110). En repræsentativ artikel (Popova og Fedorinov, 2018) i et russisk militært tidsskrift opsummerer status på denne måde:

”den nutidige informationskrig kan man føre vedvarende, anonymt og ubemærket, i ethvert informationsrum, herunder på fremmed territorium. Objektet for angrebet er modstanderens kulturelle rum, hans bevidsthed, og det er muligt, at han i lang tid slet ikke erkender, at han er blevet genstand for et angreb eller styring udefra. Alt dette sikrer en betydelig effekt af påvirkningsmetoderne under en minimering af ”aggressorens” tab, samtidig med at det tillader denne at bevare udseende af at være en fredelig og civiliseret stat.”

En anden forsker (Tsimbal, 2018: 69) supplerer ved at slå fast, at i informationskrigen er ”aggressoren, hans sande mål og de anvendte våben omhyggeligt skjult, og selv offeret for informationsangrebet ser ikke altid sig selv i denne rolle, hvilket gør en forudsigelse om informationsangreb umulig og vanskeliggør en effektiv planlægning af forsvarsforanstaltninger”.

Samtidig er det i russiske akademiske kredse en udbredt opfattelse, at Rusland er under massivt pres på informationsområdet, og at landet lider under dette pres. Dette er på trods af de mange tiltag, som er gjort af de russiske myndigheder. Den dominerende fortolkning hævder, at ”informationskrigen har ikke nogen afslutning – der er ingen årsag, som vil få aggressoren til at indstille sin påvirkning af offeret” (i Popova og Fedorinov, 2018: 19). I denne fortolkning er informationsoperationer således noget, som bare finder sted. Det ligger i forlængelse af opfattelsen af hybridkrig og – mere specifikt – den såkaldte ikke-lineære krig, at operationerne ikke på noget tidspunkt indstilles (Surkov/Dubovitskij, 2014). Det er en fortsat og konstant kamp om indflydelse, hvor information spiller en central rolle og hvor, med Surkovs ord, ”vi vinder. Eller vi går til grunde. Der er ingen tredje vej” (Surkov/Dubovitskij, 2014).

Det er vigtigt at huske på, at denne fortolkning af informationsoperationerne og Ruslands rolle i disse afspejler et stærkt russisk metanarrativ om Rusland som offer for Vestens politik (Hansen, 2016). Ifølge dette metanarrativ er Rusland låst i en konflikt med Vesten, og denne konflikt strækker sig flere hundrede år tilbage i tiden. Det er en konflikt, som er iværksat og vedligeholdt af Vesten. I forbindelse med dette er det oplagt for forskellige kilder at italesætte informationsoperationer fra Vesten som en næsten eksistentiel trussel mod den russiske stat (Astakhov, 2018). Mere konkret er denne italesættelse et mu-

ligt redskab til at legitimere dels en stadig mere omfattende kontrol med og begrænsning af adgangen til især information fra udlandet, dels en indsnævring af det politiske handlingsrum for især den russiske opposition, som ofte forbindes med Vestens hybridkrig mod Rusland.

Det må formodes, at de russiske myndigheder gennemfører en form for benchmarking, som muligvis endog indeholder f.eks. resultatkrav ifm. kontraktstyring. Denne formodning er baseret på en iagttagelse af praksis i den offentlige administration i Rusland, som er fokuseret på især kvantitative indikatorer. Som illustration kan nævnes Putins storstilede nationale projekter for årene 2018-2024 (Rådet for Strategisk Udvikling og Nationale Projekter under Ruslands Præsident, 2019), som f.eks. forudsiger fremstillingen af 900 klaverer til brug i børnehaver og opførelsen af 180 nye militære mindesmærker.

➤➤ Den ubevidste og komplekse læring er ideelt set iværksat af afsenderen, så den imiterer en endogen præferenceformation hos modtageren. Sidstnævnte skal have fornemmelsen af selv at være kommet til den afgørende konklusion

En benchmarking vil først og fremmest være baseret på kvantitative indikatorer, som når der f.eks. refereres til seertal for RT (f.eks. Panarin, 2018: 54). Denne type af måling kan tillige anvendes på f.eks. re-tweets og re-posts og lignende, og den er naturligvis lettere for de russiske afsendere at gennemføre end for andre. Og så forsøger de med stor sandsynlighed med kvalitative indikatorer også, dvs. en måling af effekten. Det er langt vanskeligere, og det er grundlæggende svært for såvel afsender som modtager at isolere operationen fra andre mulige påvirkninger. Den ubevidste og komplekse læring er ideelt set iværksat af afsenderen, så den imiterer en endogen præferenceformation hos modtageren. Sidstnævnte skal have fornemmelsen af selv at være kommet til den afgørende konklusion (Busjkova, 2018: 64). Ifølge Novikov og Gerasimov (2019: 47) opnår afsenderen dette ved at levere en ufuldstændig, men tilpas mængde information til modtageren. Skematisk kan det se således ud:

Afsender → information A og B → Modtager → Konklusion C. Ved denne proces er det vanskeligt at påvise effekt fra operationen.

Computational Propaganda Research Project ved Oxford Universitet (2018: 39) har analyseret data fra det amerikanske præsidentvalg i 2016 og har fundet, at IRA gennemførte en

”vedvarende indsats for at manipulere den amerikanske offentlighed og underminere demokratiet. På baggrund af års erfaring med at manipulere den offentlige mening i Rusland brugte IRA store sociale medier som Facebook, Instagram og Twitter til at ramme amerikanske vælgere og polarisere amerikanske brugere af sociale medier.”

Computational Propaganda Research Project (2018: 6-7) oplyser videre, at i årene 2015-2017 blev IRA's kommunikation på Facebook rettet mod amerikanske vælgere delt af knap 31 mio. brugere, givet likes 39 mio. gange, modtaget med emojis 5,4 mio. gange og med kommentarer 3,5 mio. gange. For Instagram er tallene 185 mio. likes og 4 mio. kommentarer. Denne trafik viser IRA's evne til at nå modtagerne via forskellige platforme, men den siger ikke noget om en eventuel effekt. Men det er naturligvis en forudsætning for en informationsoperation, at afsender finder en metode at overbringe sit budskab til modtager på. Her har IRA's strategi bekræftet den nuværende centrale placering for sociale medier og vist deres enorme potentiale. Trafikken blev i overvældende grad genereret af et meget lille antal sider og profiler, hvilket indikerer stor divergens i situationiteterne. Det har givetvis bragt værdifulde erfaringer til IRA og til andre russiske afsendere, som kan benytte denne viden til at forsøge at nå modtagerne mere præcist.

Den russiske litteratur indeholder af og til en forsigtigt indpakket kritik af den manglende effekt af den statskontrollerede russiske informationspolitik. Det sker typisk på baggrund af et ønske om at bidrage til at styrke Ruslands indsats i kampen mod Vestens informationskrig. Forskerne Buntovskij og Tonjan (2019: 20) konkluderer, at den russiske stat stort set kun kan påvirke udenlandske modtagergrupper via RT, og at den "praktisk taget ikke er i stand til at påvirke indholdet af sociale medier og deltage i den kamp om hjernerne, som bliver ført på internettet" (også Astakhov, 2018: 231).

Deres kollega Vitalij Korneev (2019, ingen sideangivelser) ser så nærmere på RT Tyskland, og han forklarer, at den tyske offentlighed forbinder platformen med "postfaktualitet", "russisk propaganda" og en "forvrængning af facts". Korneev forklarer endvidere, at RT Tyskland kun har "et lille publikum", og at kanalen er forblevet i "informationsundergrunden". Han foreslår i øvrigt, at RT Tyskland ændrer sin politik og bl.a. lægger en del af postfaktualiteten fra sig og desuden præsenterer en bredere vifte af holdninger.

Den russiske forsker Sergej Kara-Mursa (2018: 267), hvis forskellige arbejder om manipulation er anerkendt som nøglekilder blandt hans russiske fagfæller, forklarer, at forsøg på prægning er afhængige af, i hvor høj grad det lykkes at isolere modtageren fra "fremmed påvirkning". Det ideelle miljø, tilføjer han, er karakteriseret ved "et totalt fravær af alternative, ukontrollerbare kilder til information og holdninger". Som tidligere beskrevet er der en betydelig statskontrol med informationsrummet i Rusland, hvilket letter opgaven med at præge samfundet som helhed. Kara-Mursa diskuterer ikke russisk påvirkning af vestlige publikummer, men det er en implicit pointe i den netop nævnte kommentar, at påvirkning er vanskelig under forhold af pluralisme. Og så gør han det klart (2018: 235), at "middelklassen er en politisk aktiv klasse og et grundlag for demokratiet, og demokrati vanskeliggør manipulation af bevidstheden".

I den russiske litteratur findes tillige en lang række anbefalinger til forbedrede indsætter. Disse anbefalinger følger oftest af fortællingen om Rusland som offer for Vestens informationskrig. En af de mest vidtgående stemmer er Igor Panarin, en kendt russisk forsker med speciale i informationsoperationer og med stærke relationer til forsvaret og det politiske niveau. Panarin (2018: 58-9) anbefaler bl.a. en ”optimering af de statslige massemediers aktiviteter, gennemførelsen af en mere aktiv linje [for dem] i det globale informationsrum via dannelsen af et specielt integreret system af koordinerende og styrende organer til informationskamp”.

Jevgenij Astakhov fra MGIMO, udenrigsministeriets universitet, beklager, at ”på trods af visse fremskridt på informationsområdet er der fortsat en tendens til passivt forsvar, retfærdiggørelse og ikke til en initiativrig og offensiv politik” (Astakhov, 2018: 227). Han tager Panarins ide videre og foreslår ”dannelsen af en statslig institution til at koordinere alt informationsarbejdet; soft power (...), propaganda og kontrapropaganda”. Henset til vigtigheden af opgaven anbefaler han, at den nye koordinerende institution skal referere direkte til præsidenten (Astakhov, 2018: 226).

Fra en del af den militære forskning lyder tilsvarende kritik. Tisjin og Palunin (2018, ingen sideangivelser) har et omfattende katalog af forbedringspunkter. Det omfatter bl.a. bedre analyse, tættere koordination mellem institutioner, mere kvalificeret arbejdskraft og en højere grad af uafhængighed af vestlig teknologi. Popova og Fedorinov (2018: 19-20) gør det klart, at

”staten kan forsvare sig selv effektivt i informationskampen, men [det skal ske] under iagttagelse af et enkelt nødvendigt forhold – dette forsvar skal være aktivt, med anvendelse af alle midler til informationsaktiviteter, med eksponering af hele spektret af ydre og indre fjender, opbygningen af en kapacitet i informationssystemerne og eksponering og udnyttelse af modstanderens stærke og svage sider”.

Desuden er det en gennemgående klage i en del af litteraturen, at der mangler økonomiske ressourcer til at gennemføre operationer på et tilstrækkeligt højt niveau (f.eks. Astakhov, 2018).

Interessen for informationskrig i Rusland er enorm

Computational Propaganda Research Project (2019: i) konkluderer i sin årsrapport fra 2019, at ”databaseret propaganda – brugen af algoritmer, automatiseringer og big data til at præge det offentlige liv – er blevet en gennemtrængende og allestedsnærværende del af hverdagslivet”. Det er meget sandsynligt, at den registrerede stigning i brugen af informationsoperationer på denne måde vil fortsætte sin dramatiske stigning i de kommende år. Forskerne bag projektet hæfter sig især ved autoritære regimers forsøg på at påvirke primært deres egne borgere, men i visse tilfælde tillige borgerne i andre lande (2019: i). Den overvældende kontrol med det nationale informationsrum gør det muligt for disse styre at nærme sig Kara-Mursas idealmiljø karakteriseret ved et

”totalt fravær af alternative, ukontrollerbare kilder til information og holdninger”. Samtidigt kan kontrollen bidrage til at muliggøre operationer rettet mod udenlandske modtagergrupper, da risikoen for at blive afsløret af hjemlige medier er minimal.

Interessen for informationskrig i Rusland er enorm, og der bliver tænkt og formuleret spændende nyt. Det er oplagt, at den russiske stat vil fortsætte med at udforske mulighederne for at opnå resultater i alle tre domæner. Ruslands konflikt med Vesten er så skarp og de tilgængelige ressourcer til brug i denne konflikt så forholdsvis få, at Rusland med stor sandsynlighed vil afsøge de videre potentialer i især de ikke-kinetiske redskaber. Fællesmængden mellem de digitale og kognitive domæner udvikler sig så hurtigt og er så perspektivrig for afsenderen af information, at alternativomkostningen ved et fravalg med stor sandsynlighed vil være uacceptabel.

Ruslands strategiske kultur tilsiger, at landet vil gå helt til stregen i sin anvendelse af informationsoperationerne. Russiske forskere pointerer ofte, at den moderne informationskrig føres ”uden nogen som helst form for moralske grænser” (f.eks. Butusova og Sobranskaja, 2018: 42), hvilket kan ses som en mulig legitimering af en robust politik. Den fremtidige udvikling vil primært foregå internt i Rusland, men det er meget sandsynligt, at Rusland tillige vil eftersøge samarbejde med ligesindede stater, f.eks. for at kunne afstemme og forstærke budskaber (Mainolov, 2018; Sakulin, 2018) og for at kunne retfærdiggøre operationer.

Samtidig skal det erindres, at der i den russiske debat er stemmer, som kritiserer Ruslands indsats for at være utilstrækkelig. Som nævnt er disse kilder vanskelige at håndtere, da de generelt er en del af fortællingen om Vestens informationskrig mod Rusland og om behovet for skrappere og flere midler for at forsvare landet mod indre og ydre fjender. Men der synes også i denne debat at være en reel kritik af, at Ruslands strategi er ukoordineret, underoplyst, underfinansieret og teknologisk underlegen. Den videre debat må vise, om disse kritikpunkter bliver adresseret.

Endelig er det vigtigt at pointere, at det vigtigste informationsrum for de russiske politikere er det hjemlige. Dette rum er blevet endnu mere væsentligt efter de omfattende demonstrationer, som fandt sted i Rusland, og især i Moskva, i august 2019 (Hansen, 2019c). Efter planen skal der afholdes valg til Dumaen i 2021 og til præsidentposten i 2024, og styret vil givetvis tilstræbe at styre informationsrummet og eliminere ”alternative og ukontrollerbare kilder”. Dette fokus vil muligvis tage en del af ressourcerne – tidsmæssige og økonomiske – fra operationer rettet mod Vesten i de kommende år.

Noter

- 1 Vladislav Surkov er rådgiver for Ruslands præsident Vladimir Putin.
- 2 Våbenliggørelse er et nyttigt begreb, som minder os om tænkningen bag brugen af ikke-kinetiske redskaber til at opnå visse mål. Det er også problematisk, da vi fortsat mangler en klar forståelse af, hvornår og hvorledes handlinger løftes fra det ordinære til det våbenliggjorte.
- 3 De to processer, som er modsætninger, men også to ender af et spektrum, kan også beskrives som f.eks. hhv. adaptation og læring.
- 4 De tre domæner har forskellige ontologiske statusser.
- 5 Eksempler er gymnasten Alina Kabajeva, tennisspilleren Marat Safin og bryderen Aleksander Karelin.

Referencer

- Akhatova, K. (2019), "Mesjkulturnaja kommunikatsija v sovremennikh realijakh informatsionnogo protivoborstva v mirovoj politike", *Nautjnie trudi KubGTU*, 4: 244-50.
- Antifake; på <https://theins.ru/category/antifake>.
- Argumenti i fakti (2019), "Stal isvesten 'spisok Lanovogo' na viborakh v MGD" (den 3. september).
- Astakhov, Jevgenij (2018), "K polemike ob informatsionnikh sadatjakh Rossii", *Mesjdunarodnie protsessi*, 16(2): 223-32.
- Bartosj, Aleksandr (2015), "Rasrusjitelnij tandem: tsvetnaja revolutsija – gibridnaja vojna", *Nesavisimoje voennoje obosrenie* (den 24. juli).
- Bartosj, Aleksandr (2018a), *Konflikti XXI-ogo veka – Gibridnaja vojna i tsvetnaja revolutsija*, Moskva: Gorjatjaja linija – Telekom.
- Bartosj, Aleksandr (2018b) "Strategija i kontstrategija gibridnoj vojni", *Voennaja misl*, 10: 5-20.
- Becker, Jonathan (2004), "Lessons from Russia", *European Journal of Communication*, 19(2): 139-63.
- Buntovskij, Sergej og Margarita Tonjan (2019), "Informatsionnie ugrosi novejshego vremeni i organi gosudarstvennogo upravlenija", *Aktualnie problemi ekonomii i obsjtjestva*, 3: 8-20.
- Busjkova, Assel (2018), "Tekhnologii informatsionnogo vosdejstvija na gosudarstvennost Rossijskoj Federatsii: Puti protivodejstvija", *Gramota*, 9: 63-7.
- Butusova, I. og I. Sobranskaja (2018), "Spetsifika informatsionnikh vojn v postindustrialnom obsjtjestve", i *Sotsialno-polititjeskie protsessi v menjajusjtjemsja mire: Mesjvusovskij sbornik nautjnikh trudov*, Tver: Tver Statsuniversitet: 39-43.
- Computational Propaganda Research Project (2018), *The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012-2018*, Oxford: University of Oxford.
- Computational Propaganda Research Project (2019), *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*, Oxford: University of Oxford.
- Dilevskij, I. et. al. (2014) "Mesjdunarodnij resjim nepasprostranenija informatsionnogo orusjija: utopija ili realnost?", *Voennaja misl*, 10: 3-12.
- Domke, David, David Perlmutter & Meg Spratt (2002), "The primes of our times?", *Journalism*, 3(2): 131-59.
- East Stratcom; på <https://euvsdisinfo.eu/>
- Ejdelman, Tamara (2018), *Kak raboet propaganda*, Moskva: individuum.
- Ekspert (2019), "Suverennij, sasjtjstjennij, svoj", 8: 12-7.
- Feldman, David (2000), "Public Confidence in Cyber-systems: Issues and Implications for Sustainability", *International Political Science Review*, 21(1): 23-42.
- Gamaeva, L. og D. Vojlova (2019), "Informatsionnie tekhnologii i informatsionnie vojni", *Nautjnie trudi KubGTU*, 3: 117-25.
- Garifullin, Ramil (2018), "Fenomen neopredeljonnosti v Vikipedii i jejo rol v obrasovatelnoj sisteme", i E. Baksjutovij, O. Jusupovoj og E. Dvojnukovoj, red., *Sbornik nautjnikh trudov*, Samara: Samara Statslige Tekniske Universitet, pp. 12-8.
- Gerasimov, N. og E. Sjakirova (2017), "Sotsialno-setsetsentritjeskie vojni sovremennosti: realnost informatsionnoj epokhi", *Voennaja misl*, 10: 79-87.
- Gerasimov, Valerij (2013), "Tsennost nauki v predvideniii", *Voенno-promisjlennij kurer* (den 28. februar).
- Gerasimov, Valerij (2017), "Mir na granjakh voini", *Voенno-promisjlennij kurer* (den 15. marts).
- Gnesdilova, Elena (2018), "Informatsionnaja vojna: Tekhnologija ili forma kommunikatsii?", *Strategitjeskie kommunikatsii v bisnese i politike*, 4: 107-12.
- Gontjarov, I. (2018), "Tekhnologii manipuljatsii massovim sosnaniem v internete (na primere sajta InoSMI)", i S. Akhmetov et. al., red., *Integririvannije kommunikatsii v sporte i turisme: Obrasovanie, tendensii, mesjdunarodnij opit*, Krasnodar: KGUFKST, pp. 170-5.
- Gratjev, S. og T. Baranova (2018), "Rol 'novikh media' v sovremmenikh konfliktakh", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta*, 4: 33-40.

- Hansen, Flemming Splidsboel (2016), "Russia's relations with the West: Ontological security through conflict", *Contemporary Politics*, 22(3): 1-17.
- Hansen, Flemming Splidsboel (2018a), "Russian influence operations", *DIIS Policy Brief*: 1-4.
- Hansen, Flemming Splidsboel (2018b) "Russisk disinformation på skærmen", *DIIS Policy Brief*: 1-4.
- Hansen, Flemming Splidsboel (2019a) "Inside the Russian digital domain", *DIIS Policy Brief*: 1-4.
- Hansen, Flemming Splidsboel (2019b) "Inde i det russiske digitale domæne", *DIIS Podcast*.
- Hansen, Flemming Splidsboel (2019c) "Putins Rusland", *DIIS Long-read*.
- Haselton, Martie, Daniel Nettle og Damian Murray (2016), "The Evolution of Cognitive Bias", i Davis Buss, red., *Handbook of Evolutionary Psychology*, Hoboken, NJ: John Wiley, pp. 968-87
- Ignatjuk, Natalja (2018), *Slukhi: Tekhnologii upravlenija*, Moskva: Justitsinform.
- Kahneman, Daniel (2011), *Thinking, fast and slow*, London: Penguin.
- Kaldor, Mary (1999), *New and old wars: organized violence in a global era*, Cambridge: Polity Press.
- Kapralov, V. og M. Tjernjakov (2018), "Vsaimosvjas ponjatij 'antigosudarstvennaja propaganda' i 'informatsionnaja vojna'", *Voennaja misl*, 1: 68-73.
- Kara-Mursa, Sergej (2018), *Manipuljatsija sosnaniem*, Moskva: Rodina.
- Kolnosjenko, V. og O. Kolnosjenko (2019), "Internet v kulture: snatjenie i posledstvija vlijanija", *Nautjnije trudi Moskovskogo gumanitarnogo universiteta*, 3: 71-81.
- Kommersant (2012), "Njet nikakoj objektivnosti" (den 7. april).
- Korneev, Vitalij (2019), "Problema vosprijatija telekanala Russia Today v FRG i ego perspektivi na nemetskom mediarinke", *Vek informatii*, 5; på www.age-info.com/2019/5.
- Krasovskaja, Natalija, et. al., (2019), "Tekhnologii informatsionnykh vojn protiv Rossii", *Vlast*, 3: 42-6.
- Kunakova, Ljudmila (2012), "Informatsionnaja vojna kak objekt nautjnogo analiza", *Almanakh sovremennoj nauki i obrasovanija*, 6: 93-6.
- Labusj, Nikolaj (2018), "Indeks aggressivnosti kak kriterij informatsionnij vojni", *Vek informatsii*, 1(2): 293-5.
- Lantis, Jeffrey og Darryl Howlett (2010), "Strategic Culture", i John Baylis, James Wirtz og Colin Gray, red., *Strategy in the contemporary world*, Oxford: Oxford University Press.
- Letunovskij, P. og G. Nikonorov (2018), "Sovremennij informatsionnij ekstremism kak ugrosa natsionalnoj besopastnosti Rossii", *Etnosotsium*, 4: 28-36.
- Linville, Darren og Patrick Warren (2018), "Troll Factories: The Internet Research Agency and State-Sponsored Agenda Building"; på http://pwarren.people.clemson.edu/Linville_Warren_TrollFactory.pdf.
- Ljagusjkin, Igor (2019), "Effekti primenenija strategitjeskikh kommunikatsii", *Sotsialno-gumanitarnoe obosrenie*, 1: 124-7.
- Manoilov, A. (2018), "Rossijskij podkhod k formirovaniju prostranstva kollektivnoj informatsionnoj besopastnosti stran BRIKS", *Sotsialnie i gumanitarnie snanija*, 4(3): 156-63.
- Manoilov, A., A. Petrenko og D. Frolov (2017), *Gosudarstvennaja informatsionnaja politika v uslovijakh informatsionno-psikhologitjeskoj vojni*, Moskva: Gorjatjaja linija – Telekom.
- Markov, Aleksandr (2018), "K istorii informatsionnykh vojn", i *Aktualnye problemy sotsiologii i upravlenija*, Sankt Petersburg: Sankt-Petersborgs Statslige Økonomiske Universitet, pp. 15-22.
- Meduza (2019a), "Troll factories? So 2016" (den 9. september).
- Meduza (2019b), "The information nation" (den 20. september).
- Morgan, Patrick (2019), "The Past and Future of Deterrence Theory", i Jon Lindsey og Erik Gartzke, red., *Cross-Domain Deterrence*, Oxford: Oxford University Press, pp. 50-65.
- Muratova, Ju. (2018), "Susjtjnost informatsionnoj vojni v regionalnom polititjeskom konflikte i osnovnie formi jejo projavljenija", *Kommunikologija*, 6(1): 34-45.
- Nemr, Christina og William Gangware (2019), *Weapons of Mass Distraction*, Washington, DC: Park Advisors.
- Nikulina, Je., A. Sidorin og O. Ivanov (2018), "Radioelektronnaja borba v sukhopotnikh vojskakh voorusjennikh sil SShA", *Voennaja misl*, 11: 100-9.
- NN (under udgivelse), "Conspiracy Theories in Russian Security Thinking", *Journal of Strategic Studies*.
- Novaja Gaseta (2013), "Gde sjivut trolli, i kto ikh kormit" (den 9. september).
- Novaja Gaseta (2015), "Kak stat trollkhanterom" (den 11. marts).
- Novikov, Vitalij og Konstantin Gerasimov (2019), *Tekhnologii propagandi*, Moskva: Flinta
- O'Regan, Valerie (2014), "The celebrity influence: do people really care what they think?", *Celebrity Studies*, 5(4): 469-83.
- Ofcom (2018), *Ofcom broadcast and on demand bulletin*, 369 (den 12. december)
- Panarin, Igor (2018), *Informatsionnaja vojna i kommunikatsii*, Moskva: Gorjatjaja linija – Telekom.
- Pease, Andrew og Paul Brewer (2008), "The Oprah Factor: The Effects of a Celebrity Endorsement in a Presidential primary Campaign", *Press/Politics*, 13(4): 386-400.
- Pesjkov, Dmitrij (2018), "Pesjkov rasskasal o sostojanii informatsionnoj vojni v mire", *Interfax* (den 20. december).
- Politiken (2017), "Seniorforsker: Russerne fucker med vores hjerner", (den 3. maj).
- Popova, S. og V. Fedorinov (2018), "Tseli i posledstvija informatsionnoj vojni", *Vosjdusjno-kosmitjeskie sili. Teorija i praktika*, 6: 15-21.

- Potjeptsov, Georgij (2000), *Informatsionnie vojni*, Moskva: Refl-buk.
- Ramsay, Gordon og Sam Robertshaw (2019), *Weaponising news – RT, Sputnik and targeted disinformation*, London: King's College.
- Reporters Without Borders (2019), *2019 World Press Freedom Index*; på <https://rsf.org/en/ranking>.
- Resnick, Brian (2018), "We're underestimating the mind-warping potential of fake video", *Vox* (den 24. juli).
- Roskomnadzor (2019), "Business FM: Roskomnadzor ugrojsjaet Google sanktsijami sa 'reklamu nesakonnikh massovikh meroprijatij'" (den 12. august); på <http://rkn.gov.ru/press/publications/news68986.htm>.
- Rådet for Strategisk Udvikling og Nationale Projekter under Ruslands Præsident (2019), *Natsionalnie projekti: Tselivie pokasateli i osnovnie resultati*, Moskva: Rådet for Strategisk Udvikling og Nationale Projekter under Ruslands Præsident.
- Sakulin, Sergej (2018), "Kontent-analis informatsionnikh resursov rossijskoj diaspori", *Obosrevatel*, 8: 84-98.
- Savadskij, I. (1996), "Informatsionnaja vojna – sjto eto takoe?", *Konfident*, 4: 1-14.
- Soroka, Stuart et al. (2016), "The Impact of News Photos on Support for Military Action", *Political Communication* 33(4): 563-82.
- Speller, Ian og Christopher Tuck (2009), "Introduction", i David Jordan et al., red., *Understanding modern warfare*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-13.
- Straffeloven* (2019), LBK 376 (den 17. september).
- Surkov, Vladislav/under pseudonymet Natan Dubovitskij (2014), "Bes neba", *Pioner* (den 12. marts).
- Surkov, Vladislav/under pseudonymet Natan Dubovitskij (2019), "Dolgoe gosudarstvo Putina", *Nezavisimaja Gazeta* (den 11. februar).
- The Guardian* (2017), "Be ashamed, Alex': Salmond courts controversy with RT" (den 17. november).
- Tisjin, Maksim og Evgenij Polunin (2018), "Ugrosi informatsionnoj besopasnosti Rossijskoj Federatsii", *Filo Ariadne*, 4.
- Tjekinov, S. og S. Bogdanov (2016), "Voennaja strategija: Vsgljad v budusjee", *Voennaja misl*, 11: 3-15.
- Tjekinov, S. og S. Bogdanov (2017) "Evolutsija susjnosti i sodersjanija ponjatija 'vojna' v XXI stoletii", *Voennaja misl*, 1: 30-43.
- Tsimbal, E. (2018), "Informatsionnaja vojna i jejo manipulativnie atributi", *Trudi RGUPS*, 3: 68-72.
- Tversky, Amos og Daniel Kahneman (1974), "Judgment under uncertainty: Heuristics and biases", *Science*, 185: 1124-31.
- United States Senate, Committee on Foreign Relations (2018), *Putin's Asymmetric Assault On Democracy in Russia and Europe: Implications for US National Security*, Washington, DC: US Government Publishing Office.
- United States Senate, Select Committee on Intelligence (2019), *Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election*, Washington, DC: US Government Publishing Office.
- Vosoughi, Soroush, Deb Roy og Sinan Aral (2018), "The spread of true and false news online", *Science*, 359: 1146-51.
- Yablokov, Ilya (2015), "Conspiracy Theories as a Russian Diplomatic Tool: The case of *Russia Today (RT)*", *Politics*, 35(3-4): 301-15.

Den personlige beretning: Rusland – i går, i dag og i morgen. Om sammensværgelsesforestillingerens ulidelige lethed

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Barndommens gade

Jeg var som barn en Spørgejörgen, der ville have besked om alt muligt mellem Himmel og Jord. Min Mor spurgte jeg især om de himmelske sager, mens min Far måtte holde for, når det drejede sig om jordiske spørgsmål. Både Mor og Far tog det pænt og svarede tålmodigt – undertiden med besked om, at det ville jeg forstå, når jeg blev stor.

Jeg voksede op i 1940-1950'erne i en midtjysk stationsby og var meget bange for russerne, som de voksne talte så meget om. Jeg havde aldrig set en russer, kun et dårligt foto i avisen af en sorthåret Josif Stalin (som i øvrigt ikke var russer) og en hvidhåret Andrej Vysjinskij, som optrådte i FN, når der var politiske kriser. Og det var der tit – kuppet i Tjekkoslaviet i 1948, Atlantpagtens dannelse i 1949, Koreakrigens udbrud i 1950, skueprocesserne i de kommunistiske lande i Østeuropa og meget andet.

Far fortalte mig, at kommunisme og nazisme var det samme. Mor var bange for, at kommunisterne ville tage vores slagterbutik fra os. Sådan havde de jo gjort i Rusland, og smed Christensen i Tværgade, der var kommunist, mente også, at der kun skulle være én butik i Kjellerup ligesom i Rusland. Om sommeren efter fyraften udgjorde han sammen med Far, barber Andersen, tømrer Hvam og vandværksbestyrer Mikkelsen gadens parlament, der mødtes på fortovet ved vores hus for at diskutere aktuelle politiske spørgsmål. Jeg var ivrig tilhører.

I Kjellerup var der en arbejdsmand, der boede i den del af byen, der i folkesmunde hed Stalingrad. Han var ansat på elektricitetsværket og gravede bl.a. stolper til elektriske ledninger ned i jorden. Han var også kommunist; i alt var der godt en snes personer i byen, der stemte på DKP ved valget i oktober 1945. Jeg kom senere som elektriker til at arbejde sammen med Ejner, der var en venlig og skikkelig mand med eget lille hus, kone og to drenge – kommunist med et menneskeligt ansigt.

 **Jeg lærte at forstå, at der kunne være kæmpeforskel på de
forestillinger, man havde om virkeligheden, og så selve
virkeligheden**

Jeg var også bange for indbrudstyve, som jeg havde set tegninger af og derfor vidste, at de bar sort maske og var udstyret med et koben til at brække døre

BENT JENSEN

dr. phil. og professor emeritus
ved Syddansk Universitet,
benadam38@gmail.com

og vinduer op med. En dag hørte jeg Far sige til Mor, at nu var en tyv blevet lukket ud af fængslet efter udstået straf. Jeg plagede min Far om, at han skulle vise mig tyven, og satte mig på trappestenen ved indgangen til Fars butik ved Korsvejen. Efter lang tids venten kom Far ud og sagde, at nu kom tyven cyklende. Jeg kiggede og kiggede, men kunne ikke se nogen tyv med maske nogen steder. Far forklarede mig, at det var den pæne herre i gråt jakkesæt og med briller, som var tyven. Så blev jeg så klog. Både kommunister og tyve kunne have menneskelige ansigter. Jeg lærte at forstå, at der kunne være kæmpeforskelle på de *forestillinger*, man havde om virkeligheden, og så selve virkeligheden.

Mors og min frygt for, at kommunisterne skulle komme og tage Fars butik, forsvandt en skønne dag i skolegården. Jeg hørte nogle af mine skolekammerater, som var klogere end mig, snakke om kommunister i frikvarteret og spidsede øren. Stor blev min lettelse, da jeg forstod, at ingen af deres fædre var kommunister eller sympatiserede med kommunismen. Mødrene spillede ingen rolle.

Møder med virkeligheden

I 1956, da jeg var blevet 18 år og elektrikerlærling, indtraf Ungarnsopstanden, som jeg fulgte, så godt, som det nu lod sig gøre i Pressens Radioavis, Aktuelt Kvarter og Kjellerup Avis. Jeg var på Tinghuset for at give min skærv til Ungarnsindsamlingen. Frk. Petersen, sekretæren, tog imod pengene og førte beløbet ind i en protokol. Jeg havde på det tidspunkt fået min egen radio, som jeg havde købt af Strøg-Hitler, der kørte til Aarhus på sin ladcykel og opkøbte gamle ting og sager. Det var en elendig radio, og den begyndte at sætte ud – eller måske var det sovjetiske støjsendere? – mens jeg sad på mit værelse med det ene øre klistret til apparatet for at høre nyt. Hos boghandler David Christensen købte jeg digtsamlingen *Rødt er blodet i Pests gader* med bidrag af bl.a. Halfdan Rasmussen og Tom Kristensen, udgivet af Komiteen for frisindet Kulturkamp til fordel for Røde Kors' Ungarnshjælp. I Missionshuset hørte jeg ungarske flygtninge fortælle om livet i det kommunistiske Ungarn. En ung og hårfager ungare ved navn Peter Eszterház læste patriotiske ungarske digte op.

Den storpolitiske virkelighed var pludselig blevet nærværende i Kjellerup.

Min gymnasietid på Rønde Kursus 1958-1960 var, som jeg husker det, stort set apolitisk. Vi var mest af alt interesseret i os selv og vore egne tanker om livet og døden. I historietimerne hørte vi intet om Rusland eller Sovjetunionen, men tilfældigt så jeg en dag i bunken af tryksager på bordet ved hovedindgangen en pjece. Jeg var nu tyve år, havde for længst været på session og skulle snart til at aftjene værnepligt. Pjecen lokkede med, at man kunne lære russisk samtidig med, at man aftjente sin værnepligt. Man kunne henvende sig om optagelse, når man havde bestået studentereksamen. Det lød spændende.

Jeg skrev til den militære myndighed, der var opgivet i pjecen, og nogen tid senere fik jeg besked tilbage om, at jeg var blevet optaget og skulle melde mig

ved indgangen til Marielundlejren uden for Holbæk for at påbegynde rekrutuddannelse. To måneder senere blev jeg og de øvrige udvalgte på ladet af en lastbil overført til Svanemøllens Kaserne i København, hvor undervisningen i russisk sprog og sovjetiske samfundsforhold foregik i en barak i Ryvangen. Der blev vi indkvarteret i en anden barak. Vi blev undervist fra 8-12, og om eftermiddagen fortsatte den militære uddannelse med at marchere, stå ret og rør, præsentere gevær, kravle gennem cementrør og håndtere skydevåben på skydebanen på Amager Fælled. Det sidste kunne jeg godt lide.

Vi modtog en fortræffelig undervisning, ikke alene i russisk sprog, men også i sovjetiske samfundsforhold af bl.a. Dr. Dionysos König, der var flygtet fra nazisternes jødeforfølgelser i Slovakiet, der efter 1945 blev omdannet til en kommunistisk stat, hvor han heller ikke kunne leve (jeg tænkte på min Fars udsagn om, at kommunisme og nazisme er det samme). Der blev i barakken i Ryvangen lagt et solidt og realistisk grundlag for videre studier af Rusland/Sovjetunionen.

Illusioner i Den Lærde Republik

Jeg ville være historiker, så det lå lige for at udnytte de russiskkundskaber, jeg havde fået i hæren, til at specialisere mig i Sovjetunionens historie. Jeg valgte russisk som bifag og historie som hovedfag. Der var ikke på universiteterne i Aarhus eller København nogen særlig interesse for Rusland/Sovjetunionen uden for de små slaviske institutter, hvor hovedvægten lå på sprog og litteratur.

I de år, jeg studerede (1962-1969), og i årene som universitetsansat i København i 1970-1980'erne var illusionerne om det sovjetiske system og om marxismen-leninismen som ideologi udbredt i den lærde republik. I USA opstod der en såkaldt revisionistisk skole, hvis mange tilhængere gjorde sig store anstrengelser for at overbevise andre om, at Sovjetunionen faktisk var et pluralistisk samfund med forskellige interesseorganisationer, der repræsenterede de forskellige sektorer i samfundet. Der var ganske vist kun ét politisk parti, men det var opdelt i forskellige fraktioner, og selv om der kun var opstillet én kandidat i hver valgkreds, så var der forud for opstillingen foregået en omfattende demokratisk proces.

I Danmark var disse illusioner også udbredt, især på Slavisk Institut i Aarhus og på Sydjysk Universitetscenter i Esbjerg. Professor Knud Rahbek Schmidt kaldte os, der havde lært russisk i forsvaret, for pindsvinedrengene – og det var ikke kærligt ment. Hvis man ville forstå Sovjetunionen, lød det, måtte man begynde med at sætte sig ind i den sovjetiske selvforståelse, der var grundlaget for alt. Faktisk var det sovjetiske system mere demokratisk end de vestlige demokratier. Der fandt nemlig i modsætning til i Danmark en omfattende politisk deltagelse sted;¹ millioner af sovjetborgere deltog i studiekredse om marxisme-leninisme og socialismens opbygning efter arbejdstid osv. (der var tale om tvangsudskrevne partimedlemmer). Da de grundlæggende modsætninger i samfundet var løst i og med socialismens sejr (som Stalin havde proklameret i 1936), var der jo sådan set ingen grund til at have forskellige politiske partier,

der repræsenterede forskellige klasser osv. osv. Mange lærde folk havde jo også så at sige bevist, at Stalin ikke var nogen tyran, men tværtimod en stor demokrat (og dertil alle tiders børneven).

Jeg blev varigt vaccineret imod at tro på lærde folks dømmekraft i politiske sager, da jeg arbejdede med bogen *Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle* (1984). George Orwell skrev i sin tid med rette, at man skulle tilhøre intelligentsiaen for at fæste lid til den løgnagtige sovjetiske og kommunistiske propaganda om den sovjetiske politistat.

Jeg blev varigt vaccineret imod at tro på lærde folks dømmekraft i politiske sager, da jeg arbejdede med bogen *Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle* (1984)

Illusionerne og vrangforestillingerne om Sovjetunionen i den lærde republik stod i kø lige til det sidste. En af mine kolleger kunne f.eks. berette, at Andrej Sakharov af befolkningen blev betragtet som en landsforræder. Det var en af KGB's tesar i den omfattende desinformation og de påvirkningskampagner, der i de år fandt sted fra sovjetisk side. Fredsbevægelsen, hvor flittige og dygtige DKP'ere havde stor indflydelse, var i høj grad offer for sovjetisk desinformation. Først da det sovjetiske system og det sovjetiske imperium begyndte at gå i opløsning, og sovjetiske repræsentanter selv iværksatte et nådesløst opgør med hele løgnfabrikken, vaklede de troende uden for Sovjetunionen.

I den sidste fase af sammenbruddet kom nogle nye illusioner til udbrud fra anden side. Der var hos nogle ikke-kommunister en omfattende træghed og uvilje imod at aflægge tillærte og tilvante billeder af Sovjetunionen. Modstanden imod at anerkende de faktiske forandringer, der fandt sted i anden halvdel af 1980'erne under Gorbatsjov og Jeltsin, gav sig ligefrem udslag i forestillinger om, at perestrojka i virkeligheden var en snedig plan om at føre Vesten bag lyset.

Jeg var medlem af regeringens Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU) i 1980'erne og måtte derfor påhøre SF's formand Gert Petersens udlægning af forholdene i verden, herunder i Sovjetunionen. Han skrev også et par bøger om *Socialismens nødvendighed* (1980) og om, at folkemorderen Lenins ideer om, hvordan et godt socialistisk samfund skulle udrettes, stadig var aktuelle, *Verden er ung endnu* (1984). En anden tungetaler var fredskæmper og journalist med tætte forbindelser til skiftende KGB-officerer Jørgen Dragsdahl. Han belærte alle os andre i SNU om, at den stupide Ronald Reagan og USA var skyld i oprustning og krigsfare. Det blev naturligvis svært at opretholde den opfattelse, da Reagan i 1987 indgik den store nedrustningsaftale med Gorbatsjov.

Ud over de akademiske sysler på og i forbindelse med universitetet, brugte jeg megen tid på dagligt at følge med i den rivende udvikling i Sovjetunionen. De amerikanske finansierede radiostationer i München, *Radio Liberty* og *Radio*

Free Europe, udgav løbende et fantastisk trykt materiale – en bulletin med grundige, dokumenterede artikler, og nogle hæfter med løbende oversættelser af avis- og tidsskriftsartikler på mange sprog. Jeg havde mit hyr med at overbevise chefen for Universitetsbiblioteket i Odense om, at biblioteket skulle abonnere på disse publikationer. Var der ikke tale om anti-sovjetisk propaganda?

Jeg undrede mig også over trægheden blandt nogle af de mange kloge medlemmer i SNU. Jeg fik mulighed for at komme med et oplæg i 1988, som jeg kaldte *Ti teser om, hvorfor Sovjetunionen ikke længere eksisterer*. Med anvendelse af konkrete eksempler på det igangværende sammenbrud argumenterede jeg for, at vi måtte opgive de tilvante forestillinger om, hvad Sovjetunionen var for en størrelse, fordi unionen befandt sig i en revolutionær situation, hvor de gamle sovjetiske kræfter havde mistet troen på, at de havde ret til at herske over mennesker og nationer, som ikke længere ville lade sig beherske.

Det var min opfattelse, at de fleste i SNU opfattede mine argumenter som værende så langt ude, at de ikke kunne tages alvorligt. Men virkeligheden satte sig igennem, og snart hørte Sovjetunionen faktisk op med at eksistere. Det var et øjeblik af stor skønhed.

Den Russiske Føderation er ikke Sovjetunionen

Det nye Rusland blev til efter en meget svær og kompliceret fødsel. Den socialistiske kommandoøkonomi brød sammen, det enerådende kommunistparti blev sat fra bestillingen, den altomfattende censur blev afskaffet, og den sovjetiske befolkning fik mulighed for at rejse ud for at se, hvordan der så ud på den frie side af Jerntæppet. Undertvungne ikke-russiske nationer i det sovjetiske imperium erklærede sig for selvstændige stater. Tilbage blev en stat, som stadig strakte sig fra Østersøen til Stillehavet, men med en stærkt reduceret befolkning på kun halvdelen af imperiets 300 millioner indbyggere.

Den Russiske Føderation (RF) på i dag omkring 145 millioner indbyggere, hvoraf 80 pct. er russere, er fortsat en atommagt med et betydeligt konventionelt militær. Det kan dog hverken kvantitativt eller kvalitativt sidestilles med USA's og NATO's militære styrker.

RF er en stat, hvis borgere har frihedsgoder og muligheder, som den sovjetiske befolkning kun kunne drømme om. Befolkningen i RF er veluddannet og velorienteret om verden uden for Rusland. Borgerne kan frit rejse ud af landet og vende hjem igen. Efter en meget svær overgangsperiode fra et sovjetisk totalitært marxistisk-leninistisk regime med en uproduktiv kommandoøkonomi, total censur og befolkningens nær totale afspærring fra omverdenen er der opstået en stat, der bygger på privat ejendomsret og markedsøkonomi, dvs. kapitalisme. Der har været en betydelig økonomisk vækst, som især er kommet byernes middelklasse til gode. Ruslands økonomi er integreret i verdensøkonomien. De store medier er underlagt statskontrol, men befolkningen har fri adgang til internettet og til andre uafhængige medier, hvor kras kritik af regimet kan komme til orde.

Rusland er historisk et *europæisk* land, hvis kultur ligesom de andre europæiske nationer inklusive Ukraine bygger på kristendommen, som blev antaget af den russiske storfyrste samme år, som kong Harald Blåtand gjorde danerne kristne (988). Den nuværende russiske kultur i bredeste forstand har meget lidt at gøre med den sovjetiske. Marxismen-leninismen er stendød. Der er ingen anti-semitisme, og jøder kan bære jødiske symboler på gaden uden risiko for chikane eller overfald – i modsætning til i Vesteuropa med en stærkt voksende muslimsk befolkning tilvandet fra Mellemøsten og Nordafrika.² Trods disse enorme forskelle på Sovjetunionen og Den Russiske Føderation bliver vi stædigt ved med at bruge betegnelsen ”Rusland”, ”russere” og ”russisk”, når vi mener Sovjetunionen, sovjetborgere og sovjetisk. Når man hører og læser vestlige politikere, er det, som om Lenins, Stalins, Khrustjovs og Brezjnevs *Sovjetunion* er nøjagtig det samme som den nuværende *russiske Føderation*.

Men det Rusland, der opstod efter Sovjetunionens sammenbrud, adskiller sig altså radikalt fra Sovjetunionen – mht. areal, befolkningssammensætning og -størrelse, politisk og økonomisk system, kultur og ideologi samt befolkningens frihedsgoder. Det har naturligvis været en stor skuffelse at iagttage, hvordan en selvhævdende og xenofobisk nationalisme har vundet frem efter de gode år under Boris Jeltsin. Men det betyder ikke, at Putin er en ny Stalin, eller at Den Russiske Føderation blot er Stalins Sovjetunion under nyt navn.

Den Russiske Føderation sammenlignet med USA/Vesten

Den russiske propaganda og regimets repræsentanter omtaler Vesten, især USA, som Ruslands fjende, der vil styre alt i verden. Men den russiske befolkning er i høj grad amerikaniseret og præget af amerikanske ideer og stil. Vestlig propaganda betegner tilsvarende Rusland som fjende, og især USA er i de senere år blevet grebet af et Ruslandshysteri, der kan minde om McCarthy-årene. Dog med den forskel, at der faktisk var noget om McCarthys påstande om sovjetiske spioner i det amerikanske system, mens det nuværende hysteri om Trump som Kremls agent er aldeles uden grundlag.

RF er sammenlignet med USA og de velstående (vest)europæiske lande med effektive økonomier et fattigt land med en elendig økonomi. BNP er kun på størrelse med Sydkoreas eller fem gange større end Danmarks. USA's økonomi er 14 gange større end Ruslands. Den russiske økonomi er meget sårbar, da den er stærkt afhængig af svingende verdensmarkedspriser på olie og naturgas, som er landets hovedeksport. Der har fundet en omfattende eksport sted af kvikke hoveder, som især USA og Israel har nydt godt af. Lyspunkter er en stigende grad af selvforsyning med landbrugsprodukter, ironisk nok takket være vestlige sanktioner.

Befolkningen skrumper, fordi der fødes for få børn. Sundhedsvæsenet for den brede befolkning er i en sørgelig tilstand. Infrastrukturen er generelt meget dårlig. Korruptionen gennemtrænger systemet og samfundet fra øverst til nederst. Det juridiske system misbruges til at forfølge og afstraffe personer, som regimet eller magtfulde personer betragter som generende.

Landet er ude af stand til at fremstille en russisk personbil af en kvalitet, som kan eksporteres. Den russiske befolkning køber vestlige biler, hvis man har penge til det. Aeroflot flyver med amerikansk producerede Boeing fly. Det eneste område, hvor RF er konkurrencedygtig, er på det militærindustrielle område. Som militærmagt er Rusland dog USA og NATO håbløst underlegen. USA's militærbudget er ti gange så stort som det russiske og udgør en tredjedel af verdens samlede militærudgifter. USA brugte i 2016 mere på militæret end Kina, Saudiarabien, Rusland, Storbritannien, Indien, Frankrig og Japan *tilsammen*. USA har over 60 permanente allierede fordelt over hele kloden. Rusland har ingen allierede, medmindre man vil betragte Syrien som allieret.

Årsager til det dårlige forhold mellem Rusland og Vesten

Den russiske ledelse bærer en stor del af ansvaret for den forværring i forholdet, der indtrådte efter hvedebrødsårene efter kommunismens sammenbrud. Men Moskva bærer ikke *alene* skylden herfor. Vestens politikere og deres rådgivere har også en betragtelig del af ansvaret. Vi har behandlet russerne og RF som en nation, der blev besejret af os. Men det var ikke russerne, men Sovjetunionen og det kommunistiske system, der blev besejret – og ikke af os, men af de mange nationer inklusive den russiske nation i en række fredelige revolutioner i de mange sovjetrepublikker – den russiske, den ukrainske, den estiske, den litauiske osv.

Vi har ikke haft blik for den ydmygelse, det var for en gammel *europæisk* civilisation som den russiske at blive formynderisk behandlet af ofte arrogante og bedrevidende rådgivere og ”eksperter” fra USA og Vesteuropa. Efter den fremherskende vestlige opfattelse var NATO's udvidelse mod øst i 1990'erne både naturlig og uproblematisk. Russiske indvendinger blev ikke taget alvorligt, fordi vi ikke mente, at der var nogen grund til at høre efter Ruslands argumenter. Vi havde jo vundet Den Kolde Krig, vi var de stærke og gjorde, hvad der passede os. Anna Libak har for nylig givet en kort opremsning af forløbet:

- Det genforenede Tyskland blev optaget i NATO trods Ruslands protester. Under H.W. Bush besejrede USA Irak i Golfkrigen, hvor det demonstrerede sin overlegne militærteknologi over Iraks sovjetiske våbensystemer. Under Clinton blev Polen, Tjekkiet og Ungarn medlem af NATO i 1999. Under G.W. Bush blev yderligere syv tidligere sovjetrepublikker eller lydstater – Estland, Letland, Litauen, Slovakiet, Slovenien, Bulgarien og Rumænien optaget i 2004.
- USA invaderede desuden to tidligere allierede med Sovjetunionen, Afghanistan og Irak. Bush fik de øvrige NATO-medlemmer til at afgive løfte om, at også Ukraine og Georgien kunne blive medlemmer. Under Obama fortsatte udvidelsen og magtdemonstrationerne for fuld skrue
- Kroatien og Albanien blev indlemmet i NATO, og Libyens regime med Gaddafi i spidsen blev nedkæmpet og Gaddafi dræbt. Amerikanske tropper blev stationeret i Australien og på Filippinerne, amerikanske droneangreb blev tidoblet, og USA's militære operationer i Afrika optrappet. Under

Trump er NATO blevet udvidet med Montenegro, og Nordmakedonien står for tur.³

Set med Ruslands øjne udgjorde USA's/NATO's militære triumftog en militær trussel mod Rusland. Især så man med stor alvor og bekymring på Ukraines NATO-medlemskab, som bl.a. ville betyde, at den russiske Sortehavsflåde i Sevastopol kom til at befinde sig på NATO-territorium. Hvis NATO's udvidelse skulle standses, måtte der demonstreres magt, og det blev der netop over for Georgien og Ukraine, der stod for tur. Ifølge Anna Libak har Rusland for at svække og splitte Vesten brugt en række instrumenter fra den sovjetiske værktøjskasse – giftmord, påvirkningskampagner (*fake news*), militære trusler, territoriale krænkelser og økonomisk støtte til Ruslandsvenlige partier i Europa.

Som andre iagttagere har gjort opmærksom på, findes disse instrumenter dog også i USA's værktøjskasse.

Det er ikke formålstjenligt at sætte sin vilje igennem, selv om man har styrke til det, hvis man derved skaber problemer for sig selv. Det er det, vi i stort omfang har gjort

Jeg vil ikke komme nærmere ind på enkeltheder i denne sørgelige proces, men blot henvise til kyndige og erfarne personer som George F. Kennan, Henry Kissinger og den tidligere USA-ambassadør i Sovjetunionen, Jack Matlock. Det er ikke formålstjenligt at sætte sin vilje igennem, selv om man har styrke til det, hvis man derved skaber problemer for sig selv. Det er det, vi i stort omfang har gjort.

Hvad angår Ukraine, har vestlige medier og politikere leveret en glansbilledhistorie om det demokratiske Ukraine kontra det totalitære Rusland. Ikke mindst amerikanske diplomater og Ukraine-”eksperter” som Victoria Nuland (*”Fuck the EU!”*) og deres danske eftersnakkere har misinformeret om Ukraine.

Det er, som om vi ikke længere er i stand til blot i nogen grad at beskrive og opfatte reelle historiske og politiske kendsgerninger, herunder vores egen adfærd, nuanceret. Alt bliver gjort til historier om mørkets kræfter versus lysets børn, skurke imod uskyldige ofre. En heftig moralisering præger vore forestillinger om, hvad der foregår. Vi er altid de (bedre)vidende og uegennyttige iagttagere, som ikke hypper egne økonomiske og realpolitiske interesser. Vore forestillinger, opfattelser og handlinger er altid korrekte. ”Russerne” er altid de slemme. Vi har mistet evnen til at se, hvordan andre ser på os.

Jeg vil understrege, at alt naturligvis ikke er ét fedt, og at alle forestillinger, ideer og handlinger ikke er lige gode. Der findes ingen ideelle samfundssystemer, men det var jo ikke tilfældigt, at det sovjetiske regime måtte bruge mange ressourcer på at holde borgere inde, som gerne ville *ud*, mens de amerikanske

myndigheder fandt det nødvendigt at begrænse antallet, der udefra ville *ind* i USA. Det har også sine gode grunde, at så mange har forladt og ønsker at forlade Den Russiske Føderation. Magtmisbrug og korrupsion gennemsyrrer som sagt systemet. Men det er ikke ensbetydende med, at alt, hvad den nuværende russiske ledelse siger og gør, er forkert, farligt og dæmonisk.

Den russiske ledelse har faktisk ret, når den siger, at USA/Vesten anvender en *dobbelt målestok* ved beskrivelser af hhv. Den Russiske Føderations og Vestens handlinger. USA's/NATO's aktive støtte til Kosovos løsrivelse fra Serbien i 1999-2008 skabte et farligt præcedens, som Rusland kunne henvise til ved løsrivelsen af Krim fra Ukraine. USA's støtte til statskuppet i Kiev i februar 2014 i kølvandet på en væbnet opstand er et andet farligt præcedens. Kuppet annullerede en netop underskrevet aftale mellem den lovlige præsident og oppositionen om nyvalg, en aftale, der var kommet i stand i kraft af fransk, polsk og tysk diplomati.

Det var positivt, at de hidtidige sovjetrepublikker blev selvstændige nationalstater. Det var godt, at de tre små baltiske nationer er blevet frie, og at deres sikkerhed garanteres af NATO. Det er også et gode for russerne, at de ikke skal bruge kræfter og ressourcer på at kontrollere og undertrykke et stort antal fremmede nationer i deres nærhed, og at man ikke længere skal høre på fabler om, hvor glade de undertrykte nationer var for deres undertrykkelse.

Ukraines ret til statslig selvstændighed er ligeledes ukrænkelig, og Moskvas håndtering af den trussel, man så fra USA's/NATO's side med et kommende ukrainsk NATO-medlemskab, har været forkert for ikke at sige forkastelig. Men hvis vi havde lyttet til de russiske bekymringer, havde vi måske fundet en løsning, der både sikrede Ukraines territoriale integritet og tog hensyn til Ruslands sikkerhedsinteresser. Så ville den nuværende misère kunne være undgået.

Rusland som trussel mod verden, Europa og Danmark?

Vi hører og læser hele tiden, at Rusland udgør en formidabel trussel. Vore medier bringer meldinger som "Putins appetit på verdensherredømme: Først tog han Syrien. Nu går han også efter Afrika", "Den russiske præsident har de facto taget magten i Syrien. Nu går han efter en endnu større mundfuld: Afrika", og "Vladimir Putin er umættelig".⁴

Dagen efter gennemførte USA en flere timer lang militæraktion i det Syrien, som Putin angiveligt havde erobret og kontrollerede, for at dræbe Islamisk Stats leder. "Appetitten på Afrika" viste sig at være et salgsmotiv for russiske våben, der fandt sted i byen Sotji i Rusland. Det fremgik i øvrigt af artiklen, at Ruslands eksport til afrikanske stater har været en kæmpeunderskudsforretning, hvor Rusland har afskrevet gæld for milliarder af US-dollars. Den russiske samhandel med Afrika er uhyre beskeden: 20 mia. dollars over for USA's 61 mia., Kinas 200 mia. og EU's 300 mia. dollars.

Tidligere forsvarsminister Claus Hjort Frederiksen mener, at russerne forsøger at underminere den europæiske sikkerhed og undergrave vort demokrati – det sidste ved at sprede falske nyheder og desinformation i cyberspace samt ved påvirkningskampagner. Han tilføjer dog, at han ”tror på gode argumenter i et frit og åbent demokrati”.⁵

Danmarks fremmeste ekspertise, hvad angår udefra kommende trusler mod Danmark og dets nærområde, er Forsvarets Efterretningstjeneste. FE's trusselsvurdering fra november 2017 lød, at det var ”usandsynligt”, at Rusland vil gennemføre et direkte militært angreb på de tre baltiske stater.

I FE's vurdering fra 2018 hedder det, at Østersøregionen fortsat er præget af spændinger mellem NATO og Rusland, men at det fortsat er ”usandsynligt, at Rusland med overlæg vil tage militære initiativer, der medfører høj risiko for en direkte militær konflikt med [et] NATO, der står samlet”. Det hedder videre, at det ikke er muligt for Rusland at genvinde⁶ dominerende indflydelse over dem på grund af deres NATO- og EU-medlemskab.” Det vurderes, at Rusland fortsat vil være ”en betydelig sikkerhedspolitisk udfordring” for Vesten og Danmark.

Der er ingen som helst tvivl om, at den russiske regering på forskellig vis forsøger at påvirke den politiske udvikling i andre lande. Det ville være mere mærkeligt, hvis den ikke forsøgte. Det gør alle regeringer efter evne – og har altid gjort. USA og Danmark gør det naturligvis også – USA unægtelig med større gennemslagskraft end Danmark. Med præsident Obamas ord gør USA det, ”because it is right!”. Israels premierminister Benjamin Netanyahu mente dog ikke, at det var rigtigt, da Obamas regering i det skjulte ydede støtte til Netanyahus modstandere for at forhindre hans genvalg.

➤➤ **Vestlige forestillinger om, hvor udspekuleret og effektiv den russiske propaganda og påvirkning er, er vildt overdrevne. Tror nogen virkelig på, at Rusland har kunnet påvirke frie valg i USA, Frankrig, Tyskland og England?**

Vestlige forestillinger om, hvor udspekuleret og effektiv den russiske propaganda og påvirkning er, er vildt overdrevne. Tror nogen virkelig på, at Rusland har kunnet påvirke frie valg i USA, Frankrig, Tyskland og England? Der er aldrig blevet fremlagt overbevisende dokumentation for, at russisk påvirkning har flyttet en eneste stemme. FE vurderer, at russiske påvirkningskampagner kan komme til at udgøre en *fremtidig* trussel mod Danmark. Det er i det hele taget påfaldende, hvor hyppigt ordet ”sandsynlig” anvendes i FE's vurdering af russiske påvirkningskampagner i fremtiden.

Hvordan jeg (næsten) blev radikaliseret

Jeg tror ligesom Claus Hjort Frederiksen på argumenter i en fri og åben debat. Frie valg i demokratiske nationer er ægte afspejlinger af vælgernes valg

og prioriteringer. Der var således gode, dvs. rationelle, grunde til, at Donald Trump blev valgt til USA's præsident i november 2016. En meget stor del af de amerikanske vælgere mente, at den permanente klasse af politikere i begge partier negligerede dem og var ligeglade med de meget reelle problemer, Washingtons politik havde skabt for dem. Outsideren Trump tog derimod deres problemer og bekymringer alvorligt.

Især det demokratiske parti og dets medier blev så bestyrkede og fornærmede over Trumps valg, at de ikke har villet anerkende valget som legitimt. Til den ende fik det tabende demokratiske parti med Hillary Clinton som fanebærer fabrikeret et primitivt sammensurium af rygter, sladder og udokumenterede påstande om, at det i virkeligheden var Putin, der havde fået Trump indsat i Det Hvide Hus – ”*The Russia Collusion*”⁷

Et hysterisk selvsving bredte sig og bemægtigede sig amerikanske medier. Det varer ved endnu tre år senere og har for længst også bredt sig til Europa, hvor medierne ukritisk repeterede denne ganske usandsynlige sammensværgelsesteori. Flere kongresudvalg og en særlig udnævnt undersøger, tidligere FBI-chef Robert Mueller, med en omfangsrig stab af erfarne anklagere og et ubegrænset budget, har alle konkluderet, at der *ikke* var noget grundlag for sammensværgelsesteorien.

Der er tale om en særdeles alvorlig politisk krise, hvis kerne er et forsøg på at annullere et demokratisk valg, fordi det tabende politiske parti og dets medier ikke anerkender det demokratiske valgs legitimitet. Som den erfarne republikanske politiker og kommentator Newt Gingrich træffende har sagt det: – Det demokratiske partis ledere vågner hver morgen og siger til sig selv: Trump har begået en forbrydelse. Bare vi vidste, hvad det er, han har gjort, så vi kan få ham afsat!

USA er et demokrati og en retsstat. USA er også Danmarks vigtigste allierede, og vi skylder USA og den amerikanske befolkning stor tak for USA's indsats som Vesteuropas beskytter under Den Kolde Krig. Netop derfor bør vi tage bestræbelserne på at delegitimere den amerikanske befolknings valg alvorligt.

Trump er vulgær,anfængelig og impulsiv, men om han er mere vulgær end Clinton, er et åbent spørgsmål. Clinton var udadtil mere sleben, men hans amoralske adfærd var horribel. I det anklageskrift, som den særlige anklager Kenn Starr i 1998 udarbejdede til Kongressen i forbindelse med bestræbelserne på at få Clinton afsat, figurerede der 11 alvorlige forbrydelser. Clinton blev fradømt retten til at drive advokatvirksomhed, og han måtte betale en af de kvinder, han seksuelt havde forulempet, en lille million dollars i erstatning. Clinton blev dog ikke afsat, da der ikke kunne samles et flertal på to tredjedele i senatet herfor.

Det er ikke Trump, der er problemet i den alvorlige politiske krise i USA. Trump har sin tid, men har i øvrigt fået gennemført eller er i færd med at gennemføre vigtige reformer. Det er det demokratiske partis og dets allierede

i embedsapparatets forsøg på at omgøre et demokratisk valg og kuppe en lovligt valgt præsident, der er det store og principielle problem. At man kan få sig selv, elitemedierne og en stor del af offentligheden til uden nogen form for belæg at tro, at USA's nuværende præsident er købt og betalt af Kreml, er Putins agent og dermed landsforræder, er så infantilt, at man kan få alvorlig mistro til sundheden i det amerikanske politiske system.

Hysteriet er ikke fremkaldt af russisk påvirkning, men af amerikanske politikere, medier og politiserende embedsmænd i FBI, CIA og Justitsministeriet. Det er for længst blevet dokumenteret, og det vil efter alt at dømme blive endnu mere grundigt belyst i den nærmeste fremtid. Det er forstemmende, at danske politikere, medier og eksperter ikke for længst har påpeget disse ting, men i stedet har sunget med på den falske og farlige melodi om Rusland som bagmand for Trump. Man skal ikke være nervøs for, at russisk propaganda kunstigt kan fremkalde uenighed og modsætninger i et åbent demokrati med fri debat. Man skal derimod tage afstand fra den kriminalisering af bestemte ytringer, som nu finder sted. End ikke i Den Kolde Krigs koldeste periode greb danske politikere til den slags midler.

Det republikanske parti har dog bevaret jordforbindelsen. Republikanske politikere samt seriøse journalister og juridiske eksperter har gjort en stor indsats for at dæmpe hysteriet og påvise, at den eneste ”*Russia Colusion*” har bestået i Hillary Clintons partis finansiering af sammenskrivningen og udbredelsen af anonyme russiske kilder i form af det såkaldte ”*Russia Dossier*”. I Kreml må de se på farcen i Washington med vantro øjne.

Truslen mod de vestlige samfund kommer indefra – ikke fra Putin og Rusland

USA er plaget af talrige alvorlige problemer, men den politiske klasse har blot ladet stå til. Der er millioner af illegale immigranter i landet, der virker som løntrykkere. I amerikanske storbyer dræbes hvert år mange hundrede – i hver by. Tusindvis dør hvert år af narkotikamisbrug. USA's statsgæld er alarmende stor og vokser for hvert år.⁸ EU befinder sig i en dyb krise, som ligeledes er selvforskyldt, og som intet som helst har at gøre med Putins Rusland. Flerparten i de europæiske nationer er derimod dybt bekymrede over den masseindvandring af muslimer fra Mellemøsten og Nordafrika, som politikerne har iværksat/tilladt, og som har skabt utryghed på både kort og langt sigt.

De ledende europæiske politiske kræfter og medierne bagatelliserer problemerne og siger, at det nok skal gå (”*Wir schaffen dass!*”), og at det ikke kan være anderledes. Befolkningen må vænne sig til den voksende vold og kriminalitet som følge af det multikulturelle eksperiment. I stedet for de højst reelle og konkrete problemer, som vi kan se med egne øjne, fortæller man os, at vi i stedet skal vi frygte en imaginær trussel fra Rusland.

Noter

- 1** Ole Nørgaard skrev en bog med titlen Politisk deltagelse i Sovjetunionen (1979), som er et af de mest bizarre produkter fra den danske selvforståelsesskole.
- 2** Andrey Kazankov i Weekendavisen 06.09.2019 med henvisning til direktøren for Wiesenthal Centers afdeling i Israel.
- 3** Anna Libak i Kold Krig igen? red. Af Bent Jensen og Peter la Cour (2018), s. 76-77.
- 4** Jyllands-Posten 26.10.2019.
- 5** Hjort Frederiksen i Kold Krig igen? s. 17, 20, 22,25.
- 6** Det var ikke Rusland, men Sovjetunionen, der havde dominerende indflydelse på de tre baltiske stater.
- 7** Gregg Jarrett: The Russia Hoax (2018).
- 8** Tucker Carlson: Ship of Fools (2018).

Kulturdiplomati i forandring – Et genbesøg med instrumentaliseringsdebatten

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Instrumentalisering af kultur – når kunst og kultur bruges som et instrument til at opfylde formål på andre områder end kulturens eget – har længe præget det kulturpolitiske område. Også i kulturdiplomati har instrumentaliseringen sat sit aftryk. Med udgangspunkt i Danmark og dansk kulturdiplomati i USA undersøger jeg i denne artikel, hvordan et øget fokus på kommercialisering og markedsføring reflekteres i dansk international kulturpolitik, samt hvilke implikationer dette fokus har for dansk kulturdiplomati og for den konkrete kunst og kultur, der omsæt-

tes via diplomatiet. Hovedargumentet i artiklen er, at den eksisterende instrumentaliseringsdebat bygger på et anakronistisk skel mellem discipliner. Debatten har derfor haft en tendens til at anskue instrumentaliseringen i et snævert risikoperspektiv, hvor instrumentaliseringen ses som en trussel mod kulturens intrinsiske værdier eller kultur for kulturens egen skyld. Der er i dette lys brug for en bedre forståelse for instrumentaliserings komplekse dynamikker, hvor også instrumentaliserings positive bidrag på kunst- og kulturområdet tages i betragtning.

Dansk international kulturpolitik og instrumentaliseringsdebatten

I 2010 fremlagde den siddende regering ”Regeringens strategi for styrket internationalisering af dansk kulturliv” (Kulturministeriet, 2010b). Strategien mødte bred opbakning og har siden fungeret som udgangspunkt for Danmarks internationale kulturpolitiske arbejde. I regeringsstrategien lægges der vægt på, at udveksling af dansk kultur i udlandet ikke kun er vigtig for udviklingen af dansk kulturliv – *kultur for kulturens egen skyld* – men at dansk kultur også er med til at markedsføre Danmark og har et kommercielt potentiale. Som et afgørende tiltag i strategien nedsattes derfor Det Internationale Kulturpanel (IKP), som fik til formål at øge samarbejdet og fokuseringen af indsatsen for styrket internationalisering af dansk kulturliv og profilering af Danmark som kulturnation. Det strategiske arbejde, der før fandt sted i en snæver samarbejdsaftale mellem Kulturministeriet og Udenrigsministeriet, blev med strategien placeret i det bredere kulturpanel, der går på tværs af Kulturministeriet, Udenrigsministeriet og Erhvervs- og Vækstministeriet samt en række danske kultur- og erhvervsaktører (ibid).

Det øgede fokus på kommercialisering og markedsføring skaber nye vilkår og opgaver for dansk kulturdiplomati. Som en del af IKP’s 2017-2020 strategi har panelet valgt at fokusere på USA som ét blandt tre særlige geografiske indsatsområder. Det betyder, at der i løbet af perioden bliver øremærket en pose penge til en lang række dansk-amerikanske kulturudvekslingsprojekter i USA (Kulturministeriet, 2016). Generalkonsulatet i New York spiller en central rolle i arbejdet med at realisere strategiplanens målsætninger i USA. I denne artikel undersøger jeg, hvordan det øgede fokus på kommercialisering

**JOHANNE GUTTMAN
ANDERSEN¹**

stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
johanne-guttman@hotmail.com

og markedsføring reflekteres i IKP's 2017-2020 strategi, samt hvilke implikationer det har for dansk kulturdiplomati i New York og for den konkrete kunst og kultur, der omsættes via diplomatiet.

Denne undersøgelse er vigtig, fordi oprettelsen af det bredt funderede kulturpanel taler ind i en større kommercialiseringstendens på kulturområdet, hvor kunstneriske og kulturudviklingsmæssige formål sammentænkes med formål om øget turisme og om at skabe økonomisk vækst (Almbjerg, 2018). Det teoretiske bagtæppe i denne artikel lægger sig derfor tæt op ad en kompleks instrumentaliseringsdebat, som længe har præget det kulturpolitiske felt. Debatten handler om, hvilke implikationer det har, når kultur bruges som et instrument til at opfylde formål på andre områder end kulturens eget (Nisbett, 2013: 558; Belfiore, 2004: 184; Carter, 2015: 483). Ofte er instrumentaliseringsdebatten blevet reduceret til et spørgsmål om økonomi, ikke mindst i kølvandet på 80'ernes *New Public Management*-bølge, hvor også den offentligt finansierede kultur har måtte leve op til performancemål for at legitimere sig selv og opnå finansiering (Belfiore, 2004: 195). Karakteristisk for instrumentaliseringsdebatten er, at den konstant er blevet anskuet i et risikoperspektiv, hvor instrumentaliseringen i overvejende grad forstås som en udvikling, der truer kulturen og kunsten (Gibson, 2008: 247). Det gennemgående argument i litteraturen handler i dette risikoperspektiv om de *negative* konsekvenser, som instrumentaliseringen har for kulturens intrinsiske eller iboende værdier, som knytter sig til idéen om *kultur for kulturens egen skyld* (Belfiore, 2004: 200; Gibson, 2008: 250).

Det Internationale Kulturpanels Strategi 2017-2020

Den gældende IKP-strategi løber fra 2017-2020 og er den tredje handlingsplan siden panelets oprettelse i 2010. Væsentligt for IKP-strategierne er, at de er udviklet på baggrund af et langt mere koordineret felt af aktører, end det før 2010 har været praksis på området (Kulturministeriet, 2010b: 34). Det koordinerede arbejde i panelet erstatter således en organisering, der af en undersøgelse foretaget af Statens Kunstråd i 2008 beskrives som "kringlet og ugennemskuelig" (ibid: 15). På den måde forpligtes aktørerne med oprettelsen af det internationale kulturpanel til at sammentænke deres interesser i fælles strategiske handlingsplaner, som er bindende for alle aktører, og som skal sikre en mere fokuseret dansk kulturudveksling med udlandet (ibid: 77). 2017-2020 strategien er formuleret med fire hovedformål og fem hovedprincipper. Derudover indgår et værdigrundlag, der stiller skarpt på de fortællinger om Danmark, som danner rammen om de kulturudvekslingsprojekter, der skal udmønte strategien (Kulturministeriet, 2016).

Hvor tidligere strategiers særlige indsatsområder har været struktureret efter tematiske såvel som geografiske afgrænsninger, har den gældende strategi kun fokus på geografiske indsatsområder (Kulturministeriet, 2010a; Kulturministeriet, 2013; Kulturministeriet, 2016). De udvalgte områder omfatter det nære Europa, Asien – og USA. De geografiske indsatsområder er hver især udvalgt

på baggrund af forskellige faktorer. Det fremhæves i strategien, at USA vælges på grund af landets dominerende position på kunst- og kulturscenen samt dets rolle som en vigtig alliancepartner, et vigtigt eksportmarked og et prioriteret marked i et turismeperspektiv for Danmark (Kulturministeriet, 2016).

Hovedstrategien er udviklet af Det Internationale Kulturpanel, der består af Udenrigsministeriet, Kulturministeriet og Erhvervsministeriet samt en bred vifte af kunstfagligt forankrede institutioner. For USA-indsatsen er der desuden blevet udarbejdet et specifikt projektgrundlag, som er formuleret af Generalkonsulatet i New York og Ambassaden i Washington D.C. i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen. Som en del af projektgrundlaget er der blevet sat fokus på seks amerikanske byer – Los Angeles, Seattle, Austin, Houston, Chicago og Detroit – hvor Ambassaden dækker de tre første, mens konsulatet dækker de tre sidste (Kulturministeriet, 2017).

De særlige indsatsmidler til IKP-strategien afsættes gennem styregruppen, som består af Udenrigsministeriet og Kulturministeriet (Kulturministeriet, 2010b: 77). Indsatsen støttes derudover økonomisk på udvalgte områder af Statens Kunstfond og andre kunst- og kulturinstitutioner i Danmark.

I USA består projektorganiseringen hovedsageligt af en styregruppe og en koordineringsgruppe. Styregruppen har til opgave at godkende de overordnede beslutninger og består af ambassadøren i Washington D.C., generalkonsulen i New York og kontorchefen i det internationale kontor i Slots- og Kulturstyrelsen. Koordineringsgruppen består af operative medarbejdere på de tre institutioner og skal sikre koordinering af de forskellige projekter samt kommunikation (Kulturministeriet, 2017: 10). På generalkonsulatet i New York er det kulturattachéen, der er projektansvarlig.

Kulturdiplomati

Siden den kolde krig – og yderligere forstærket i kølvandet på 11. september 2001 – er opmærksomheden på kulturdiplomati blevet skærpet, og i dag anvendes kulturdiplomati som et vigtigt værktøj i mange nationalstaters diplomatiske arbejde (Mark, 2009: 2; Schneider, 2006: 191). Den (begrænsede) politologiske forskning vedrørende kulturdiplomati efterlader dog en betydelig definatorisk uklarhed omkring kulturdiplomati samt kulturdiplomatiets kontaktflader til beslægtede begreber som offentlighedsdiplomati, nation branding, blød magt og propaganda (Ien Ang og Mar, 2015: 365f; Mark, 2009: 1) De teoretiske skel mellem begreberne er relevante i undersøgelsen, fordi begreber som offentlighedsdiplomati og nation branding i høj grad baserer sig på markedsførings- og kommercialiseringstankegange (Marcussen, 2016: 279). Ved at fremhæve væsentlige egenskaber ved kulturdiplomati samt ansøge disse i relation til begreber som offentlighedsdiplomati og nation-branding bliver det i det følgende muligt at opstille fire forskellige parametre, der kan belyse, hvad der sker, når markedsføring og kommercialisering træder ind på kulturdiplomatiets domæne. De fire parametre kan endelig danne ud-

gangspunkt for en idealtypisk skelnen mellem det, jeg kalder ”det klassiske kulturdiplomati” og ”det kommercialiserede kulturdiplomati”.

Kulturudvekslingens retning

Det første parameter tager udgangspunkt i det, jeg kalder *retningen* på kulturudvekslingen. En i litteraturen udbredt definition af kulturdiplomati er kulturdiplomati som udveksling af idéer, information, kunst og andre kulturelle aspekter mellem folk og nationer med henblik på at skabe gensidig forståelse (Cummings, 2009: 1). Et iboende træk ved kulturdiplomati set i lyset af denne definition er altså, at der er tale om en *gensidig* frem for en ensrettet proces. Kulturdiplomati har med andre ord at gøre med ”det mellemfolkelige”, hvor den kulturelle udveksling ligeså meget handler om at opnå forståelse for andres kultur og at lade den spille tilbage på hjemlandet som at udbrede egen kultur. Kulturdiplomati fungerer i dette lys også som grobund for tillid (Goff, 2013: 3f; Schneider 2009: 265). Offentlighedsdiplomati følger derimod en mere ensrettet proces, hvor formålet er at promovere egen kultur eller at ”nation-brande” (Berger, 2008: 3; Goff, 2013: 4). Nation branding kan med andre ord forstås som omdømmearbejde, hvori der indgår en særlig fortælling om en nation, som har til formål at ændre nationens omdømme i udlandet (Marcussen, 2016: 353). Dette teoretiske skel mellem kulturdiplomati og offentlighedsdiplomati kan altså sige noget om, hvordan retningen på kulturudvekslingen ændres fra en gensidig til en ensrettet proces, når man bevæger sig fra kulturdiplomati mod offentlighedsdiplomati.

Kulturudvekslingens formalitet

Dette parameter handler om diplomaternes rolle i kulturudvekslingen. Kulturdiplomatiets mellemfolkelige udgangspunkt med formål om skabe tillid og gensidig forståelse tilfører kulturdiplomati en *uformel* dimension (Goff, 2013: 9). I den forbindelse kan det problematiseres, at for meget indblanding fra embedsmænd og diplomater kan have negativ indflydelse på kulturudvekslingen. Dette argument hænger sammen med pointen om kulturudvekslingens retning. Når kulturudvekslingen formaliseres gennem statslig indblanding, *forstyrres* den rene udveksling mellem kunstnere og kulturaktører, og udvekslingen risikerer at få karakter af at blive ensrettet med et mål om at opnå indflydelse. Når kulturudvekslingen derimod foregår som en uformel, ren interaktion mellem kunstnere, skabes der bedre vilkår for en reciprocitet i kulturudvekslingen. En formaliseret kulturudveksling med høj grad af styring fra embedsværket risikerer at have karakter af propaganda og at skabe kløfter frem for gensidig forståelse (Mark, 2009: 34; Goff, 2013: 10f). Dette parameter er interessant i undersøgelsen af IKP-strategien, fordi strategien er formuleret fra centralt hold og i høj grad involverer forskellige dele af embedsværket.

Kulturudvekslingens indhold

Fælles for offentlighedsdiplomati og kulturdiplomati er, at der i de to former for diplomati søges indflydelse gennem brug af blød magt – gennem tiltræk-

ning og overbevisning – frem for hård økonomisk og militær magt (Mark, 2009: 15; Nye, 2013: 5). Både offentlighedsdiplomati og kulturdiplomati har et langsigtet perspektiv, hvor indflydelsen er mere usynlig og ikke sker fra den ene dag til den anden, hvilket gør blød magt til et svært begreb at måle på (Schneider, 2006: 196; Changhe, 2013: 8).

Men det er langt fra entydigt, hvad *blød magt* dækker over. I den forbindelse er det relevant at fremhæve en udvikling fra det traditionelle kulturdiplomati kendetegnet ved udveksling af højkultur mod et moderne kulturdiplomati, hvor populærkultur i stigende grad gør sit indtog. Denne indholdsmæssige skelnen mellem højkultur og populærkultur er relevant i undersøgelsen af, hvordan det øgede fokus på kommercialisering og markedsføring afspejles i IKP's strategi, simpelthen fordi populærkultur i sin natur er et kommercielt fænomen, der baseres på efterspørgsel frem for kvalitet (Mark, 2009: 5; Goff, 2013: 7). Den udtryksmæssige forskel mellem høj- og populærkultur kan desuden forstås gennem en skelnen mellem det smalle og det brede kulturbegreb. Det smalle kulturbegreb baserer sig på de klassiske, kunstneriske udtryksformer så som musik, scenekunst, kunsthåndværk, litteratur osv. og lægger vægt på kunstnerisk kvalitet. Det brede kulturbegreb har derimod et mere antropologisk udgangspunkt, hvor også udtryksformer som for eksempel mad, sport, videnskab, sprog, politik og normer inddrages, og hvor der lægges vægt på folkelighed og efterspørgsel (Rasmussen, 2016: 24f).

Kulturudvekslingens kommunikationskanaler

Et fjerde parameter, som kan være med til at undersøge den øgede kommercialisering og markedsføring i kulturdiplomati, er brugen af nyhedsmedier og sociale medier. Medierne indtager en afgørende rolle i forhold til en stats markedsføring og omdømme, fordi medierne påvirker og former forståelser (Goff 2013: 8). Med andre ord har medierne en betydelig indflydelse på, hvordan stater og andre aktører i det internationale system opfatter hinanden. Medierne skaber et øget internationalt informationsflow, som hænger sammen med – og kompliceres yderligere af – et mere komplekst aktørbillede på den internationale, politiske spillebane, hvor ikke mindst civilsamfundets øgede indflydelse skaber nye vilkår for diplomatiet (Hochstetler, 2013). Det er muligt at spore en udvikling fra *klubdiplomati* præget af interaktion mellem forskellige landes udenrigsministerier og diplomater, mod *netværksdiplomati*, som præges af interaktion mellem et meget bredere sæt af aktører. Det betyder, at stater og diplomater, der handler på statens vegne, har meget mindre kontrol over den information, der er med til at skabe et billede af landet i udlandet (Heine, 2013: 3). For at ”tæmme” et lands omdømme må aktørerne nødvendigvis også i høj grad tæmme medie billedet (Cooper et al., 2013: 20). Med det øgede fokus på kommercialisering og markedsføring er det derfor væsentligt at kigge på inddragelsen af medier og mediestrategier i IKP-indsatsen. Argumentet er her, at en høj inddragelse af medier, her nyhedsmedier og sociale medier, er afgørende, når kulturudvekslingen først og fremmest har et kommercielt sigte.

Det klassiske kulturdiplomati og det kommercialiserede kulturdiplomati

På baggrund af de fire parametre vil jeg i dette afsnit opstille en idealtypisk skelnen mellem to typer af kulturdiplomati ”Det klassiske kulturdiplomati” og ”Det kommercialiserede kulturdiplomati” (se tabel 1). Som første led i udviklingen af de to idealtyper er det nødvendigt at operationalisere de fire parametre. Først præciseres parametrene i klare systematiske begreber, hvorefter disse koges ned til egentlige indikatorer (Bischoff og Klemmensen, 2012: 52f).

Tabel 1: Operationalisering af kulturdiplomatiets fire parametre

	Systematiseret begreb	Indikatorer
Kulturudvekslingens retning	Systematiseres gennem en skelnen mellem 1. En reciprok proces, som skaber en dialog mellem Danmark og det land, der udveksles med, og hvor begge lande påvirkes som et resultat af processen. 2. En simpel ensrettet proces, hvor Danmark promoverer egen kultur i en handling præget af fravær af dialog og gensidig påvirkning.	1. Tilstedeværelsen af partnerskaber mellem danske og amerikanske kunst- og kulturaktører i IKP-strategien 2. Danmarks udbytte af kulturudvekslingen. 3. USA's udbytte af kulturudvekslingen.
Kulturudvekslingens formalitet	Systematiseres gennem en opdeling i 1. En uformel kulturudveksling kendetegnet ved høj grad af autonomi på det udøvende aktørniveau (kunster til kunstner) og lav grad af indblanding fra embedsmænd og diplomater. 2. En formel kulturudveksling kendetegnet ved høj grad af indblanding fra embedsmænd og diplomater og lav grad af autonomi på det udøvende niveau.	1. Embedsmandens/diplomatens rolle i det koordinerende arbejde med IKP. 2. Embedsmandens/diplomatens rolle i det strategiske arbejde med IKP. 3. Embedsmandens/diplomatens rolle i arbejdet med det konkrete kulturudvekslingsprojekt i IKP. 4. Embedsmandens/diplomatens indflydelse på IKP-projekterne.
Kulturudvekslingens indhold	Systematiseres gennem en skelnen mellem 1. Høj kunstnerisk kvalitet, typisk manifesteret gennem de klassiske kunstneriske udtryksformer: Arkitektur, billedkunst, film, kunsthåndværk og design, litteratur, musik og scenekunst. 2. Høj efterspørgsel og høj brandingværdi, typisk manifesteret gennem et bredt kulturbegreb, der også involverer udtryksformer som mad, sport, videnskab, sprog, religion, politik, normer osv.	1. Udvælgelseskriterier for projekter i IKP. 2. Typer af kulturprojekter, der indgår i IKP. 3. Projekter, der evt. selekteres fra.
Kulturudvekslingens kommunikationskanaler	Systematiseres gennem en skelnen mellem 1. Lav inddragelse af moderne kommunikationsteknologiske kanaler i arbejdet med kulturudvekslingsprojekterne. 2. Synliggørelse af kulturudvekslingsprojekter gennem strategisk og høj inddragelse af moderne kommunikationsteknologiske værktøjer og kanaler, herunder nyhedsmedier og sociale medier.	1. Kommunikative værktøjer og medier der anvendes i IKP 2. Intensiteten af anvendelsen af disse 3. Graden af strategisk rolle, de tildeles.

På baggrund af ovenstående operationalisering opstiller jeg to idealtyper, som jeg kalder ”det klassiske kulturdiplomati” og ”det kommercialiserede kulturdiplomati”:

Tabel 2: Det klassiske kulturdiplomati og det kommercialiserede kulturdiplomati

	Klassisk kulturdiplomati	Kommercialiseret kulturdiplomati
Kulturudvekslingens retning	En reciprok proces, som skaber en dialog mellem Danmark og det land, der udveksles med, og hvor begge lande påvirkes som et resultat af processen.	En simpel ensrettet proces hvor Danmark promoverer egen kultur i en handling præget af fravær af dialog og gensidig påvirkning.
Kulturudvekslingens formalitet	En uformel kulturudveksling kendetegnet ved høj grad af autonomi på det udøvende aktørniveau (kunstner til kunstner) og lav grad af indblanding fra embedsmænd og diplomater.	En formel kulturudveksling kendetegnet ved høj grad af indblanding fra embedsmænd og diplomater og lav grad af autonomi på det udøvende niveau.
Kulturudvekslingens indhold	Høj kunstnerisk kvalitet, typisk manifesteret gennem de klassiske kunstneriske udtryksformer: Arkitektur, billedkunst, film, kunsthåndværk og design, litteratur, musik og scenekunst.	Høj efterspørgsel og høj brandingsværdi, typisk manifesteret gennem et bredt kulturbegreb, der også involverer udtryksformer som mad, sport, viden-skab, sprog, religion, politik, normer osv.
Kulturudvekslingens kommunikationskanaler	Lav inddragelse af moderne kommunikationsteknologiske kanaler i arbejdet med kulturudvekslingsprojekterne.	Synliggørelse af kulturudvekslingsprojekter gennem strategisk og høj inddragelse af moderne kommunikationsteknologiske værktøjer og kanaler, herunder sociale medier.

Da der er tale om idealtyper, er det vigtigt at understrege, at det ikke er formålet at anvende disse til at trække en bestemt kategori ned over IKP-strategien og det kulturdiplomatiske arbejde på konsulatet i New York. Snarere er det formålet, at den idealtypiske skelnen mellem det klassiske og det kommercialiserede kulturdiplomati skal forstås og anvendes som et kontinuum. Det betyder, at de definerende egenskaber ved det klassiske kulturdiplomati og det kommercielle kulturdiplomati ikke er gensidigt udelukkende, og at forskellige elementer fra de to idealtyper kan gøre sig gældende samtidig.

Undersøgelse af dansk kulturdiplomati i USA: Når kulturen sammentænkes med kommercielle interesser

Det klassiske og det kommercialiserede kulturdiplomati danner det teoretiske grundlag for undersøgelsen af, hvordan det øgede fokus på kommercialisering og markedsføring reflekteres i IKP's 2017-2020 strategi, samt hvilke implikationer det har for dansk kulturdiplomati i New York og for den konkrete kunst og kultur, der omsættes via diplomatiet.

Det metodiske udgangspunkt for undersøgelsen udgøres af tre kvalitative datakilder, som anvendes med forskellige, supplerende formål.

I undersøgelsen indgår en dokumentanalyse af de dokumenter, som vedrører IKP's 2017-2020 strategi. Dette omfatter selve hoveddokumentet for strategien med de overordnede målsætninger, narrativer og organisatoriske rammer for strategien, samt bilag, der forklarer valget af USA som fokusområde. Derudover findes en række strategiske dokumenter, der nærmere beskriver og fastsætter rammerne for indsatsen i USA, som jeg anvender sideløbende.

I undersøgelsen indgår desuden to strukturerede samtaler med henholdsvis Generalkonsulatets generalkonsul og kulturattaché: En samtale på generalkonsulatet i New York anvendes her som metode, fordi den kan give indblik i perceptioner og oplevelser blandt diplomaterne, som netop kan sige noget om udviklingen i det kulturdiplomatiske arbejde (Peabody et al., 1990: 454). For det første kan de to samtaler bidrage med et praktisk blik på IKP-strategien, samt hvordan kommercialiseringen kommer til udtryk i arbejdet med strategien. For det andet kan de to samtaler bruges til at analysere implikationerne af det øgede fokus på kommercialisering for det kulturdiplomatiske arbejde på generalkonsulatet. Hvor kulturattachéen ligger inde med særlig viden i forhold til de praksisser, der knytter sig realiseringen af IKP's strategi, kan samtalen med generalkonsulen give et mere helhedsorienteret og strategisk perspektiv på undersøgelsen.

De forskellige perspektiver, der søges belyst gennem de to samtaler, afspejles derfor også i den måde, de to forskellige samtaler er tilrettelagt på. Hvor spørgsmålene til generalkonsulen er mere overordnede og lægger op til en snak om det strategiske niveau, angår spørgsmålene til kulturattachéen i højere grad arbejdet med de konkrete projekter. Begge samtaler følger en semistruktureret form for at sikre en fleksibilitet i samtalen, og samtalerne er desuden begge struktureret omkring de fire parametre gennemgået tidligere i artiklen (Peabody et al., 1990: 452; Harrits et al., 2012: 149).

Endvidere har jeg haft mulighed for at udvide det empiriske grundlag for undersøgelsen gennem deltagende observation på generalkonsulatet i New York. Det er i den forbindelse væsentligt at fremhæve, at observationen er foregået, mens jeg har været ansat på generalkonsulatet, hvilket betyder, at jeg har indgået i det daglige arbejde på lige fod med resten af generalkonsulatets medarbejdere. Dette lægger utvivlsomt en del vægt på det deltagende element i observationen og bryder med forskningsidealer om forskeren som "fluen på væggen" (Elklit og Jensen, 2012: 139). I dette perspektiv kan man ikke se bort fra den effekt, som et deltagerbias kan have på min analyse. Dette gælder ikke blot det potentielle bias, der handler om påvirkning af de observeredes adfærd, men måske i endnu højere grad det bias, der opstår, idet jeg selv bliver en del af forskningsobjektet. På den anden side har min ansættelse på konsulatet givet mig mulighed for at få adgang til, og indblik i, processer og perspektiver i arbejdet med IKP-strategien, som uden den høje grad af deltagelse ikke ville have givet den samme helhedsforståelse og konkrete, praktiske berøring med det kulturdiplomatiske arbejde. Her det også vigtigt at pointere, at min ansættelse forløb som et midlertidigt praktikophold, og at jeg af denne grund har udfyldt assisterende frem for styrende og ansvarshavende – og dermed indflydelsesrige – funktioner.

Kulturudvekslingens retning: Dobbelt formål om markedsføring og dialogbaserede partnerskaber

IKP-strategien efterlader umiddelbart et uklart billede, når man kigger på det første parameter, der handler om kulturudvekslingens retning. På den ene

side trækker formålsparagraffer om ”*Markedsføring af Danmark som land*” og ”*Fremme af kultureksport*” mod det kommercialiserede kulturdiplomati. Begge formålsparagraffer lægger op til en ensrettet kulturudveksling, hvor formålet er at brande Danmark som land og turistattraktion og at afsætte kulturprodukter i udlandet. På den anden side trækker formålsparagraffer som ”*Udvikling og fornyelse af dansk kunst og kultur*” og ”*Fremme af interkulturel dialog*” mod det klassiske kulturdiplomati (Kulturministeriet, 2016: 4). Her er dialogaspektet er tydeligt. Desuden er det væsentligt at bemærke, at der i strategien lægges vægt på, at der skal være *lokal interesse* for de danske projekter, der indgår i IKP-indsatsen (ibid: 5). Dette underbygger pointen om, at der er tale om en reciprocitet i kulturudvekslingen og ikke en kulturudveksling, der er uafhængig af dem eller det, der udveksles med.

At gensidigheden i kulturudvekslingen spiller en vigtig rolle i arbejdet med IKP-strategien kommer også til udtryk i de to samtaler. Kulturattachéen giver udtryk for, at partnerskaber er fuldstændig alfa-omega i IKP-indsatsen og udtaler, at:

”Det er klart, at de mest interessante projekter er samarbejdsprojekterne. Det er der, hvor der ikke er tale om ren præsentation (...). Det kan være interessant i sig selv, at der er et kulturmøde osv., men det er jo ikke der, der opstår de langvarige, bæredygtige partnerskaber.”

I forlængelse af det forstår hun IKP som et projekt, hvor det på den ene side handler om at bringe Danmark ud i verden, men på den anden side er ”*lige så værdifuldt at bringe verden til Danmark*”. På trods af strategiens to formål om markedsføring og kultureksport tegner strategien altså ikke et billede af, at dette sker på bekostning af dialog i kulturudvekslingen. Hvordan det praktisk er muligt at kombinere strategiens dialogbaserede og ikke dialogbaserede elementer bliver tydeligt i artiklens næste afsnit om kulturudvekslingens formalitet.

Kulturudvekslingens formalitet: Et samspil mellem top-down og bottom-up processer

Kigger man på det andet parameter, der omhandler formalitet, er der ligeledes en dobbelthed at spore. For det første er det en pointe i sig selv, at der er tale om en strategi, der er udviklet af Det Internationale Kulturpanel, hvor de tre primære aktører er ministerier. IKP-strategien er altså på den ene side en strategi, der bygger på et initiativ, der, så at sige, kommer *oppefra*, og hvor rammerne for de projekter, der indgår i indsatsen, er skabt af IKP og ikke af kunstnerne selv. På den anden side indgår *aktørsamarbejde* som et hovedprincip i strategien. Dette hænger sammen med princippet om, at der i hvert projekt skal være et *langsigtet perspektiv*, som rækker ud over det enkelte projekt (Kulturministeriet, 2016: 5). Disse betragtninger peger igen i retning af et indbygget modsætningsforhold i strategien, som med afsæt i de teoretiske begreber forekommer svært at forene.

De to samtaler giver imidlertid et andet billede, som gør det vigtigt at skelne mellem to niveauer i strategien: det strategiske og det udøvende. For det første gives der i begge samtaler udtryk for, at generalkonsulatet i indsatsen spiller en strategisk rolle i forhold til at sikre, at arbejdet med strategien løbende lever op til strategiens overordnede kriterier. Generalkonsulen påpeger i den forbindelse, at den strategiske rolle kun bliver mere relevant, når IKP's mange aktører tages i betragtning: *"Ja, så er der mange kokke, og du bliver nødt til at måle på nogle meget, meget overordnede kriterier, og derfor er strategisk det helt rigtige ord."*

Den strategiske rolle handler derimod ikke om at tage initiativ til de enkelte projekter eller på anden måde blande sig i den kunstneriske proces. Kulturattachéen giver her udtryk for, at konsulatets rolle på det udøvende projektniveau frem for alt er faciliterende, hvor konsulatet stiller sig til rådighed med tilstedeværelse og lokal know-how og rådgiver om for eksempel mulige finansieringskilder. Her arbejder konsulatet med kulturattachéens ord *"under the radar"* og lægger stor vægt på, at initiativerne kommer nedefra.

Denne skelnen mellem embedsværkets på ét niveau strategiske rolle og på et andet niveau faciliterende og rådgivende rolle viser, hvordan det er muligt at forene strategiens *top-down* styrede udgangspunkt med *bottom-up*-processer i det enkelte IKP-projekt. Kulturattachéen udtaler blandt andet:

"Altså her er man jo gået ind lidt ovenfra, lidt mere top down, som man jo også normalt gør det, når man arbejder med public diplomacy (red. offentlighedsdiplomati), hvor man ofte starter med budskabet og så finder man ud af, hvad det så er for nogle formater (...) vi skal lave (...) for at få formidlet Danmark eller de her danske værdier eller prioritetsområder på en bestemt måde. Det har man også lagt ned over kulturarbejdet, men uden at gøre vold på den der bottom up metode (...)."

Kulturattachéen påpeger, at samspillet mellem *top-down*- og *bottom-up*-processer er en implikation af, at der er sket en udvikling, hvor Udenrigsministeriet er blevet meget bedre til at sammentænke de kommercielle interesser med kulturen, uden at kulturen mister sin legitimitet.

Det praktiske samspil mellem *top-down*- og *bottom-up*-processer i arbejdet med strategien kan bruges til at forstå, hvordan det er muligt at forene dobbelte formål om markedsføring/kultureksport og kunstnerisk udvikling/interkulturel dialog, som fremhævet i forrige afsnit om kulturudvekslingens retning. Når der er kunstnerisk autonomi på det udøvende niveau, danner det grobund for en dialogbaseret udveksling mellem partnere i Danmark og USA, som ikke er forstyrret af embedsværkets indblanding. At autonomien har betydning for dialog gøres tydeligt i denne udtalelse af generalkonsulen:

"Kulturprojekterne fra Danmark kan skabe en dialog. Vi kommer med nogle udtryk, som er universelle. Det er jo det, kunsten kan. (...) der er ikke et dannebrog, der står ved siden af en balletdanser."

Sidst peger kulturattachéen på et institutionelt aspekt, der er med til at sikre den kunstneriske autonomi. Med kun tre millioner danske kroner knyttet til selve IKP-strategien finder hovedfinansieringen af mange af IKP-projekterne sted i Statens Kunstfond, som er et armslængeorgan. Dette institutionelle aspekt er ifølge kulturattachéen med til at sikre, at det ikke er embedsmænd, der kommer til ”(...) *at sidde og håndplukke, hvad der er interessant, og hvilke projekter, der skal have en chance, og hvem der ikke skal*”.

Kulturudvekslingens indhold: Fortællingen sætter rammerne

Af IKP-strategien fremgår det, at høj kunstnerisk og kulturel kvalitet skal ses som det fremmeste af IKP-principperne (Kulturministeriet, 2016: 5). Dette taler altså umiddelbart i retning af det klassiske kulturdiplomati, hvor det er kunstnerisk kvalitet frem for efterspørgsel, der definerer den kultur og kunst, der udveksles. Læser man sig nærmere ind i strategien, viser et helt tredje kriterium dog at gøre sig gældende. Dette kriterium handler om kunstens og kulturens rolle i fortællingerne om Danmark. Selvom strategien ikke lægger op til et stramt narrativ, men derimod et fleksibelt narrativ med plads til kunstnerisk udfoldelse, gøres det alligevel klart, at der er tale om en fælles fortælling med en værdiramme, som kulturudvekslingsprojekterne på den ene eller anden måde skal holde sig inden for (ibid: 6f).

At det er rammefortællingen snarere end typen af kunst og kultur, der i første omgang er definerende for de projekter, der indgår i IKP, understøttes af de to samtaler. Generalkonsulen giver i samtalen udtryk for, at fortællingen om Danmark kan fortælles på mange måder og via mange former og metoder. På samme måde påpeger hun, at et bestemt narrativ altid vil være forenklet, og at der altid vil være noget, der ikke passer ind i narrativet, og som bliver sorteret fra. Markedsførings- og kommercialiseringsinteresserne afspejles her i det stærke fokus på en fortælling, der kan give et samlet billede af Danmark i udlandet. Men dette fokus står ikke i vejen for den kunstneriske kvalitet. Tværtimod er det lige præcis i IKP-indsatsen projekter af høj kunstnerisk kvalitet, der bruges til at fortælle historien om Danmark. Kulturattachéen siger i denne forbindelse, at ”(...) *det er jo altid kvaliteten, der er i allerhøjeste sæde, så selvom man tænker strategisk, så tænker man først og fremmest på kvalitet*”.

Også i analysen af kulturudvekslingens indhold bliver det altså tydeligt, at en *top-down*-rammefortælling om Danmark spiller sammen med *bottom-up* kunstnerisk frihed og høj kunstnerisk kvalitet. Det er den overordnede fortælling om Danmark snarere end *typen* af kunst, der er i første omgang er definerende for de projekter, der indgår i IKP. Det betyder også, at den høje kunstneriske kvalitet i IKP-projekterne ikke binder sig til bestemte udtryksformer – eller med andre ord til et smalt eller bredt kulturbegreb. Denne pointe er at spore i kulturattachéens udtalelse: ”*Jeg har set alle kunstarter og alle mulige blandingsformer af kunstarter og cross-over (...) være sindssygt effektive.*”

Kulturattachéen fremhæver derudover to mere praktiske omstændigheder, der er med til at bestemme, hvilke typer projekter der indgår i IKP-indsatsen.

For det første en økonomisk omstændighed, der handler om, at hovedfinansieringen som før nævnt ikke kommer fra IKP, men fra Statens Kunstfond. Kulturattachéen peger her på, at der har været et naturligt fokus på arkitektur, design og kunsthåndværk – simpelthen fordi det er de udvalgte i Statens Kunstfond, der er gået størst ind i IKP-indsatsen.

For det andet peger hun på en omstændighed, der omhandler kunsternes internationale modenhed. Kulturattachéen giver her udtryk for, at

”(...) det har noget at gøre med, hvor vi er i scenen hjemme, altså hvor internationale er de danske kunsthåndværkere, hvor meget har vi at byde på, hvor stærkt et miljø har man, hvor internationalt er det miljø på forhånd, og hvad har kunsthåndværkerne af egne skills?”

Her bliver det altså tydeligt, at ikke kun værdifortællingen og den kunstneriske kvalitet, men også mere praktiske omstændigheder som finansieringskilden og den eksisterende internationale modenhed har betydning for typen af projekter, der indgår i IKP.

Kulturudvekslingens kommunikationskanaler: En forudsætning for synlighed og en katalysator for dialog

Af den overordnede strategi fremgår kommunikation som et hovedprincip (Kulturministeriet, 2016: 5). Dette fokus på kommunikation udfoldes i det konkrete projektgrundlag for USA-indsatsen. Af projektgrundlaget fremgår det, at kommunikationsstrategien er todelt. For det første er der et ønske om at engagere såvel lokal amerikansk som dansk presse. For det andet fremhæves det, at sociale medier, herunder SoMe-kampagner, spiller en vigtig rolle, fordi det er her, parterne bag strategien selv kan styre budskabet (Kulturministeriet, 2017: 8f).

Mens det store fokus på kommunikation og synlighed teoretisk set trækker i retning af det kommercielle kulturdiplomati, tegner der sig også her et andet billede. Først fordi kommunikationsstrategien ikke begrænser sig til sociale medier, som styres af embedsværket, men i høj grad har fokus på lokal presse-dækning. Her er det altså ikke det officielle Danmark, der styrer eksponeringen, men lokale medier, der kan transformere fortællingen om kulturudvekslingsprojekterne gennem deres egne historier og værdier. På den måde bliver kommunikationen nærmere en katalysator for dialog end for nation-branding.

Derudover fremhæver generalkonsulen, at kommunikationsdelen ligefrem styrker dialogen ved for det første ved at give projekterne en lokal synlighed, som er vigtig, hvis projekterne ikke skal ”drukne” i et så stort land som USA. For det andet, fordi dialogen kan fortsætte på de sociale medier:

”Så på den måde så hjælper det kulturprojektet med at komme ud over rampen i sådan en helt gammeldags, praktisk forstand. Derudover så er kommunikationen jo en måde at få forsat dialogen på. Så den dialog,

man har i rummet, når man måtte have happeningen, kan så fortsætte på de sociale medier.”

At kulturprojekterne ligefrem er afhængige af at blive kommunikeret gennem strategiske indsatser for overhovedet at kunne finde internationalt fodfæste, understøttes også i samtalen med kulturattachéen:

”Det er jo også i erkendelsen af, at når cultural diplomacy (red. kulturdiplomati) skal fungere, så er der også et aspekt af public diplomacy (red. offentlighedsdiplomati) (...) For det er jo skønt, hvis der er fantastiske, meningsfulde kunstprojekter (...) men hvis man ikke kommunikerer dem, så har man i hvert fald forspildt chancen for at bruge de enkelte projekter som afsæt for en endnu stærkere platform for dansk kunst og kultur i udlandet.”

Kulturdiplomati og offentlighedsdiplomati: En gråzone

Analysen af IKP-strategien i lyset af de opstillede idealtyper giver først og fremmest et billede af, at de klassiske kulturdiplomatiske interesser og de kommercielle interesser supplerer og understøtter hinanden frem for at udfordre hinanden. For det kulturdiplomatiske arbejde i New York betyder det, at man i stadig mindre grad forstår forskellige opgaver som indordnet under forskellige discipliner. Kulturattachéen fremhæver, at discipliner som kulturdiplomati og offentlighedsdiplomati i højere grad skal ansues som forskellige måder at arbejde på – som forskellige metoder – end forskellige opgaveporteføljer:

”Men jeg ser som sagt ikke noget modsætningsforhold. Man skal bare holde sig for øje, at der er tale om to meget forskellige metodikker og måder at arbejde på og gå til sagen på.”

Her peger hun igen på *top-down* og *bottom-up* som begreber, der netop beskriver en væsentlig metodeforskel mellem kulturdiplomati og offentlighedsdiplomati.

De flydende overgange mellem disciplinerne reflekteres ikke mindst i konsulatets organisatoriske strukturer. For det første bliver den faglige opdeling mellem de forskellige afdelinger i praksis mere utydelig, og generalkonsulen sætter i denne forbindelse spørgsmålstegn ved, om det overhovedet giver mening at tale om en ”kulturafdeling” på konsulatet: *”(...) og den stilling er besat af en kollega, der ved en masse om kultur, men sådan som vi opererer med kultur fra den stilling, der kunne du ligeså godt sige, at det var en medarbejder, der arbejdede med civilsamfundet (...), men der er en overskrift på, fordi det skal der være”.*

For det andet skaber projektorganiseringen i IKP med de mange samarbejdende aktører nye muligheder, men også udfordringer for det kulturdiplomatiske arbejde på konsulatet. Her fremhæver både generalkonsulen og kulturattachéen, at der er store koordinationsudfordringer forbundet med

IKP-arbejdet, men at IKP-indsatsen på den anden side kun eksisterer og kan realiseres, hvis der er et konstruktivt samspil mellem alle disse aktører.

Afsluttende perspektiver: Discipliner i opbrud og instrumentaliseringens konstruktive potentiale

I den sidste del af artiklen vil jeg diskutere undersøgelsens konklusioner ud fra to forskellige perspektiver. Det første handler om, hvorvidt klassiske, diplomatiske discipliner kan siges at være i opbrud, mens det andet perspektiv bidrager til en nuancering af instrumentaliseringdebatten.

De klassiske diplomatiske discipliner i opbrud?

Analysen af de fire parametre har tegnet et billede af, at kommercielle interesser og udvekslingen af den ”rene kunst og kultur” i det kulturdiplomatiske arbejde på Generalkonsulatet i New York ikke skal anskues i et modsætningsforhold. Dette giver anledning til at stille spørgsmålstegn ved, om det overhovedet giver mening at tale om *kulturdiplomati*, eller om man forsøger at fastholde en forældet rubrik over en praksis, som for længst har transcenderet forståelsen af kulturdiplomati som en afgrænset disciplin?

At skellene mellem de diplomatiske discipliner kan forekomme kunstige bliver ikke mindst tydeligt, når man kigger på udviklingen i offentlighedsdiplomati. Offentlighedsdiplomati udvikler sig konstant, og såkaldt *New Public Diplomacy* (red. nyt offentlighedsdiplomati) adskiller sig fra ældre former for offentlighedsdiplomati ved at have fokus på dialog og opbygning af relationer – dét, som i udgangspunktet netop adskilte kulturdiplomati fra offentlighedsdiplomati (Melissen, 2013:5). Derudover begrænses offentlighedsdiplomati ikke længere til at være i statens interesse. Offentlighedsdiplomati er derimod ofte med til at sætte fokus på emner, som er i den fælles interesse (ibid: 7). Et godt eksempel på dette er det store fokus på bæredygtighed, der i øjeblikket præger fortællingen om Danmark i USA, og som også fremgår som værdi i USA-projektgrundlaget for IKP-indsatsen (Kulturministeriet, 2017: 8).

Men hvad er det så, der gør, at der alligevel opretholdes et skel mellem disciplinerne? Generalkonsulen peger i den forbindelse på to faktorer. For det første fremhæver hun, at disciplinerne opretholdes, simpelthen fordi der er et behov for identitet. For det andet giver hun udtryk for, at finansieringskilderne i høj grad er med til at opretholde skel mellem discipliner – og dermed afdelinger på konsulatet. Hun udtaler i den forbindelse, at ”(...) *det er de forskellige kilder derhjemme, finansieringskilder, der afgør, om du bruger den metode, eller den metode, men det er faktisk det samme, vi laver*”.

En nuancering af instrumentaliseringdebatten

Når man sætter spørgsmålstegn ved disciplinerne, kan man også sætte spørgsmålstegn ved *instrumentaliseringebegrebet*. Instrumentaliseringdebatten handler netop om implikationerne af, at kultur bruges til at opfylde formål på andre områder frem for *kultur for kulturens egen skyld*. Men hvis disciplin-

nerne – i hvert fald i en diplomatisk sammenhæng – opretholdes af kunstige skel, bliver præmissen for instrumentaliseringsdebatten så ikke også falsk? Kan man med andre ord overhovedet tale om *kultur for kulturens skyld* i moderne diplomati?

Instrumentaliseringsdebatten har haft tendens til at være alt for polariseret og har skildret instrumentalisering på det diplomatiske område som noget i overvejende grad ”dårligt” for kulturen (Nisbett, 2013: 558). At der er brug for en mere nuanceret tilgang i instrumentaliseringsdebatten, understøttes af en vigtig pointe fremhævet af kulturattachéen. Hun peger på, at den øgede sammentænkning af kultur med andre områder i dansk kulturdiplomati har medført en professionalisering i de kultur- og kunstfaglige miljøer, som i høj grad bidrager til udviklingen af dansk kunst og kultur: *“Det er jo i høj grad også med til at opbygge netværk og relationer og viden, som på den måde er med til at internationalisere de danske kunstscener.”* En sådan professionalisering fremgår desuden som vision i regeringsstrategien fra 2010 (Kulturministeriet, 2010b: 33).

Kulturattachéen tilføjer, at et projekt som IKP kan løfte kulturen og gøre den mere synlig i kraft af, at kulturprojekterne tænkes ind i en ramme, som de ellers ikke ville have arbejdet inden for. I dette lys tyder meget på, at den øgede sammentænkning af forskelligrettede interesser i dansk diplomati ikke opleves som en trussel mod kunsten og kulturen. Tværtimod bidrager sammentænkningen muligvis til en positiv udvikling på kunst- og kulturområdet.

Forandring fryder – også i kulturdiplomati

Denne artikel har haft til formål at undersøge det kulturdiplomatiske arbejde på Generalkonsulatet i New York set i lyset af et øget fokus på markedsføring og kommercialisering på det internationale kulturpolitiske område. Undersøgelsen er interessant, når man anskuer dette øgede fokus som en del af den instrumentaliseringsdebat, der længe har præget det kulturpolitiske område. Det Internationale Kulturpanels strategi 2017-2020 har fungeret som udgangspunkt for undersøgelsen, da USA er et fokusområde i strategien, og konsulatet dermed spiller en afgørende rolle i arbejdet med denne. Undersøgelsen har vist, at strategien taler ind i en eksisterende udvikling på det kulturdiplomatiske område, hvor der sker en øget sammentænkning af forskelligrettede interesser frem for en negativ instrumentalisering, hvor kommercialiseringen truer kulturens egen værdi, funktion og legitimitet. Opdelingen mellem det klassiske og det kommercialiserede kulturdiplomati fremstår i dette lys kunstig og formår ikke at indfange kompleksiteten i kulturdiplomatiets dynamik. Dette betyder, at det kulturdiplomatiske arbejde på Generalkonsulatet i New York bliver mindre præget af silotænkning. I det praktiske arbejde ligger forskellene mellem diplomatiske discipliner således snarere i, at man anvender forskellige metoder, end i, at opgaverne er forskellige *per se*. Skellene mellem disciplinerne opretholdes imidlertid af faktorer som identitetsbehov og finansieringskilder. At disse skel i lyset af det praktiske arbejde fremstår kunstige, betyder også, at debatten om instrumentalisering på kulturområdet bli-

ver unuanceret. Der er brug for en nuanceret, kvalitativ debat, der afdækker de komplekse dynamikker og implikationer ved at sammentænke interesser frem for en polariseret og normativ instrumentaliseringsdebat, hvor afsættet er forestillingen om kulturen og kunsten i sig selv, og hvor instrumentalisering ansues i et risikoperspektiv.

I dette lys vil det være væsentligt også at inddrage kulturens og kunstens repræsentanter i en videre undersøgelse med henblik på at nuancere analysen af instrumentaliserings aftryk med perspektiver fra det udøvende niveau.

Noter

- 1 Med stor tak til Generalkonsul, Anne Dorte Riggelsen, Kulturattaché, Maiken Tandgaard Derno og resten af Det Danske Generalkonsulat i New York for generøs hjælp, inspiration og faglig sparring.

Litteratur

- Almbjerg, Sarah Iben (2018), "Kulturlivet kunne godt lære lidt af DJØFernes tankegang", *Berlingske Tidende*, 29. januar.
- Belfiore, Eleonora (2004), "Auditing Culture", *International Journal of Cultural Policy*, 10(2): 183-202.
- Berger, Maurits (2008), "Introduction", i Maurits Berger, Els van der Plas, Charlotte Huygens, Neila Akrimi og Cynthia Schneider, red., *Bridge the Gap, or Mind the Gap? Culture in Western-Arab Relations*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", pp. 1-54.
- Bischoff, Carina og Robert Klemmensen (2012), "Fra spørgsmål til hypoteser" i Lotte Bøgh Andersen, Kaper Møller Hansen og Robert Klemmensen, red., *Metoder i Statskundskab*, København: Hans Reitzel, pp. 45-65.
- Carter, David (2015), "Living with instrumentalism: the academic commitment to cultural diplomacy", *International Journal of Cultural Policy*, 21(4): 478-93.
- Changhe, SU (2013), "Soft Power", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 544-57.
- Cooper, Andrew F., Jorge Heine og Ramesh Thakur (2013), "Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-31.
- Cummings, Milton C. (2009), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington D.C.: Americans for the Arts.
- Elklit, Jørgen og Henrik Jensen (2012), "Kvalitative datakilder", i Lotte Bøgh Andersen, Kaper Møller Hansen og Robert Klemmensen, red., *Metoder i Statskundskab*, København: Hans Reitzel, pp. 117-43.
- Gibson, Lisanne (2008), "In defence of instrumentality", *Cultural Trends*, 17(4): 247-57.
- Goff, Patricia M. (2013), "Cultural Diplomacy", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 419-35.
- Harrits, Gitte Sommer, Carsten Strømbæk Pedersen og Bente Halkier (2012), "Indsamling af interviewdata", i Lotte Bøgh Andersen, Kaper Møller Hansen og Robert Klemmensen, red., *Metoder i Statskundskab*, København: Hans Reitzel, pp. 144-72.
- Heine, Jorge (2013), "From Club to Network Diplomacy", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 54-69.
- Hochstetler, Kathryn (2013), "Civil Society", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 176-91.
- Ien Ang, Yudhishtir Raj Isar og Phillip Mar (2015), "Cultural diplomacy: beyond the national interest?", *International Journal of Cultural Policy*, 21(4): 365-81.
- Kulturministeriet (2010a), *Det Internationale Kulturpanels strategiske handlingsplan 2011-2013*, København: Kulturministeriet.

- Kulturministeriet (2010b), *Regerings strategi for styrket internationalisering af dansk kulturliv*, København: Kulturministeriet.
- Kulturministeriet (2013), *Sammenhæng, synergi og samarbejde. Strategisk handlingsplan 2014-2016. Det Internationale Kulturpanel*, København: Kulturministeriet.
- Kulturministeriet (2016), *Det Internationale Kulturpanel: Strategi 2017-2020*, København: Kulturministeriet.
- Kulturministeriet (2017): *Projektgrundlag IKP-USA 2017-2020*, København: Kulturministeriet, ikke offentligt tilgængeligt.
- Marcussen, Martin (2016), *Diplomati: Et portræt af den moderne udenrigstjeneste*, København: Hans Reitzel.
- Mark, Simon (2009), "A Greater Role for Cultural Diplomacy", i Indgrid d'Hooghe og Ellen Huijgh, red., *Discussion Papers in Diplomacy*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", pp. 1-44.
- Melissen, Jan (2013), "Public Diplomacy", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 436-52.
- Nisbett, Melissa (2013), New perspectives on instrumentalism: an empirical study of cultural diplomacy, *International Journal of Cultural Policy*, 19(5): 557-75.
- Nye, Joseph S. Jr. (2013), "Hard, Soft, and Smart Power", i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 559-74.
- Peabody, Robert L., Susan Webb Hammond, Jean Torcom, Lynne P. Brown, Carolyn Thompson og Robin Kolodny (1990), "Interviewing Political Elites", *Political Science and Politics*, 23(3): 451-55.
- Rasmussen, Casper Hvenegaard (2016), *Formidlingsstrategier: En grundbog om kulturinstitutioners formidling*, København: Samfundslitteratur.
- Schneider, Cynthia P. (2006), "Cultural Diplomacy: Hard to Define, but You'd Know It If You Saw It", *The Brown Journal of World Affairs*, 13(1): 191-203.
- Schneider, Cynthia P. (2009), "The Unrealised Potential of Cultural Diplomacy: "Best Practices" and What Could Be, If Only ...", *Journal of Arts Management, Law, and Society*, 39(4): 260-79.

Crowdfunding i Danmark: Fra niche til mainstream finansiering

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Crowdfunding repræsenterer en hastigt voksende finansieringskilde til en række både profit- og ikke-profit-orienterede projekter, som ved hjælp af små bidrag fra et stort antal enkeltpersoner har ændret finansieringsmulighederne for en række velgørende organisationer, iværksættere og kunstnere. På baggrund af data fra otte crowdfundingplatforme med en samlet finansiering på næsten 223 mio. kr. forsøger denne artikel at kortlægge crowdfunding i Danmark. Artiklen introducerer både fænomenet crowdfunding, nogle beskrivende karakteristika samt en analyse af, hvilke faktorer der forudsiger

sandsynligheden for en succesfuld kampagne. Artiklen finder, at mens crowdfunding italesættes som en demokratiserende kraft, er gevinsthaverne langt fra normalt fordelt, men i stedet koncentreret i byerne – navnlig hovedstadsområdet. Omvendt synes crowdfunding at være demokratiserende i den forstand, at kvinder har signifikant større chance for at opnå succes sammenholdt med mænd. Disse resultater giver et indblik i det fremvoksende fænomen crowdfunding i en dansk kontekst samt i, hvilke personer og områder der drager fordel heraf.

Crowdfunding repræsenterer en hastigt voksende alternativ finansieringskilde til en række både profit- og ikke-profitorienterede projekter, som ved hjælp af forholdsvis små bidrag fra et stort antal enkeltpersoner har ændret finansieringsmulighederne for en række iværksætter- og hjælpeorganisationer (Mollick, 2014). Den øgede interesse for crowdfunding bygger på en overordnet tese om, at den har ændret “hvordan, hvorfor og hvilke ideer der bliver bragt ud i virkeligheden” (Gerber og Hui, 2013: 1). Dette er bl.a. funderet på en række studier, der finder, at crowdfunding har medført en øget adgang til innovationsfinansiering (Sorenson o.a., 2016), overvinder geografiske barrierer, modsat andre former for finansiering (Agrawal, Catalini og Goldfarb, 2015), og generelt muliggør en bredere vifte af ideer og projekter i forhold til traditionelle finansieringskilder som venturekapital (Lehner og Nicholls, 2014). Derfor italesættes crowdfunding ofte som et demokratiserende værktøj, da det ikke kun ses som et fænomen, der øger borgenes mulighed for at diktere, hvilke projekter der skal finansieres (Mollick, 2016; Chaney, 2018), men også øger antallet af aktører, der har adgang til finansiering.

Vi skal dog være varsomme med blot at acceptere denne positive udlægning af crowdfundingens potentiale til at forøge og demokratisere adgang til finansiering. Ikke blot fordi en række studier viser, at crowdfunding påvirkes uhenigtsmæssigt af racemæssige fordomme (Younkin og Kuppuswamy, 2017), personlighed og sproglige vaner (Davidson og Poor, 2014; Parhankangas og Renko, 2017), og en ulige fordeling af gevinster (Mollick, 2014; Gallemore, Nielsen og Jespersen, 2019), men også fordi størstedelen af eksisterende studier fokuserer på en amerikansk kontekst, og det er derfor uvist, hvordan disse observationer oversættes til en dansk kontekst. Derfor er målet med denne ar-

KRISTIAN ROED NIELSEN
Adjunkt, Consumer
Behaviour and Insights
Group, Institut for Ledelse,
Samfund og Kommunikation,
Copenhagen Business School,
krn.msc@cbs.dk

tikel at undersøge nogle spørgsmål, der kan fremme vores forståelse af crowdfunding hurtige vækst i Danmark, samt nogle af fænomenets underliggende dynamikker.

Først vil artiklen introducere fænomenet crowdfunding og præsentere en definition og en typologi for de forskellige typer af crowdfunding. Dernæst vil jeg introducere det crowdfunding-datasæt, der er benyttet i artiklen, og som består af data fra en række crowdfundingplatforme af varierende karakter. Disse data vil blive beskrevet ved hjælp af en beskrivende analyse. Til sidst vil artiklen analysere, hvordan personlige og geografiske faktorer påvirker fordelingen af ressourcerne fra crowdfunding.

Finansiering og crowdfunding

Adgang til kapital til både iværksætter- og hjælpeorganisationer er emner, der er behandlet i en bred vifte af litteratur, for eksempel fokuserer litteraturen omkring iværksættere ofte på tre typiske kilder – venner, familien og tåber (three Fs, friends, family, and fools) (Kotha og George, 2012). Derudover kan iværksættere søge ressourcer fra “angel”-investorer (Maxwell, Jeffrey og Lévesque, 2011) og venturekapitalfirmaer (Shane og Cable, 2002), hvorimod hjælpeorganisationer ofte er begrænset til deres egne indsamlingskampagner samt evt. private og statslige institutioner. Som et supplement til disse former for finansiering er fremvæksten af crowdfunding et område af stigende interesse, hvilket bl.a. reflekteres i den stigende policydiskussion, eksemplificeret ved den amerikanske 2012 JOBS Act og det igangværende arbejde i Europa-Kommissionen vedrørende dens FinTech-aktionsplan (Europa-Kommissionen, 2016; 2018).

Crowdfunding er “kendetegnet ved den succesrige interaktion mellem en faciliterende organisation (eller platform), en række kampagnestiftere, der søger økonomisk støtte til deres ide og projekt, og et vidt spredt “crowd” af enkeltpersoner (“crowdfunders”), som opfordres til at investere, låne eller donere penge” (Nielsen, 2018: 659). Disse investeringer, lån eller donationer omtales ofte som ‘pledges’. Det skal dog siges, at crowdfunding ikke er signifikant anderledes end historiske fortilfælde, hvor en stor gruppe mennesker engagerer sig i at finansiere et bestemt projekt. Joseph Pulitzers aviskampagne til støtte for konstruktionen af Frihedsgudindens sokkel er et ofte citeret eksempel (BBC, 2013). Hvad der adskiller crowdfunding fra tidligere lignende initiativer, er dets afhængighed og brug af onlineplatforme og sociale medier til systematisk, billigt og gentagne gange at organisere en lang række samtidigt igangværende kampagner. Som følge heraf er fremkomsten af en lang række nye aktører og potentielle modtagere vokset signifikant, da det ikke længere er forbundet med de samme omkostninger at inkorporere mange små finansieringskilder (Fleming og Sorenson, 2016).

Som det ses i tabel 1 nedenfor, er crowdfunding ofte typificeret i fire former for finansiering – donation, belønning, lån og investere – som er defineret ud fra den gevinst, som støtteejerne, eller crowdfunderne, af den givne kampagne kan forvente at modtage (Cholakova og Clarysse, 2015). Derudover

indeholder tabel 1 en oversigt over det gennemsnitlige bidrag per succesfulde kampagne for de fire crowdfundingmodeller. Disse tal bygger på gennemsnitlige internationale tal og skal tages med et gran salt, da der er en bred spredning i mængden af indhentede penge (Nielsen, 2017).

Tabel 1: De fire crowdfundingmodeller

Crowdfunding-Model	Definition	Gennemsnitligt bidrag
Donationsbaseret crowdfunding	Bidrag til et specifikt projekt uden forventninger til økonomisk eller materielt afkast.	22.000 kr.
Belønningsbaseret crowdfunding	Enkelt personer investerer et foruddefineret beløb med forventning om, at hvis den givne kampagne opnår finansiering, vil de modtage en konkret (men ikke-økonomisk) belønning, produkt eller service.	52.000 kr.
Lånebaseret crowdfunding	I den udlånsbaserede model låner enkeltpersoner en sum penge til en bestemt platform, et bestemt projekt eller en bestemt person med en forventning om en forrentet tilbagebetaling.	56.000-624.000 kr. (afhængigt af om det er privat eller forretningslån)
Investeringsbaseret crowdfunding	Små investeringer i kampagnen til gengæld for et inkrementelt medejerskab (aktiepost) i den respektive virksomhed.	3.999.000 kr.

Kilde: Tilpasset fra Baeck, Collins og Zhang (2014) og Cholakova og Clarysse (2015)

Hvilken forventelig rolle disse fire modeller kan spille som mulig finansieringskilde til iværksætter- og hjælpeorganisationer, skal derfor også nuanceres. Donationsbaseret crowdfunding fremhæves for eksempel ofte for at være velegnet til projekter, der søger finansiering, men ikke kan tilbyde meget til gengæld. Derfor er denne form for crowdfunding ofte målrettet velgørenhed, da donationer kræver en væsentlig altruistisk komponent for at være fristende. Belønningsbaseret crowdfunding er derimod oftest benyttet af iværksættere og kunstneriske projekter (fx. teater, koncerter, CD, film), da incitamentet til at støtte det givne projekt ofte tager form af enten en slags præ-køb af et produkt, en service eller adgang til en (kultur-)begivenhed. Belønningsbaseret crowdfunding er derudover todelt imellem "Keep-it-all"- eller "All-or-nothing"-modellen, hvor kampagnen ved den første vil modtage det givne niveau af finansiering, uanset om de nåede deres mål, mens "All-or-nothing" kræver, at kampagnen som minimum opnår 100 pct. finansiering, for at beløbet udbetales. Endelig kan investerings- og lånebaseret crowdfunding være målrettet iværksættere og små startups samt mellemstore virksomheder, der søger alternative lånekilder fra for eksempel banken. Til sidst kan lånebaseret crowdfunding også repræsentere en alternativ låne kilde for enkeltindivider samt en form for mikrofinansiering til støtte for udviklingsprojekter. Givet denne diversitet analyseres de forskellige typer af crowdfunding derfor ofte separat, hvilket i stigende grad kritiseres, da konklusioner draget om for eksempel belønningsbaseret crowdfunding ikke nødvendigvis kan oversættes til andre former for crowdfunding (Dushnitsky og Fitza, 2018). Artiklen tager derfor også udgangspunkt i samtlige crowdfundingmodeller for at skabe et

helhedsoverblik over fænomenet. Dog vil analyserne, hvor det er relevant, fokusere på de individuelle modeller og sætte dem i kontrast til hinanden.

Datakilder og materiale

Som et eksplorativt studium er formålet at skabe et umiddelbart overblik over crowdfunding i Danmark og dets natur som alternativ finansieringskilde. I stedet for at afprøve formelle hypoteser ønsker artiklen inspireret af Mollick (2014) at undersøge nøglespørgsmålene omkring crowdfunding ud fra et finansieringsperspektiv med henblik på at forstå virkningerne af denne nye form for finansieringskilde. Da målet er at skabe den bredest mulige indsigt i crowdfunding, benytter artiklen sig derfor også af data fra otte platforme, der opererer i Danmark, som uddybet i tabel 2.

Tabel 2: Datakilder

Platform	Beskrivelse	
BetterNow	Donationsbaseret CF-platform orienteret mod hjælpeorganisationer. Oprettet i 2011. Baseret i København.	Antal kampagner: 9.755 Succesrate*: 14,1 pct. Fin.: 30.451.157 kr. Tid: 02/2011 – 07/2019
IndieGoGo	Andenstørste belønningsbaserede CF-platform i verden. Oprettet i 2007. Baseret i San Francisco, Californien. Både all-or-nothing og keep-it-all finansiering – primært keep-it-all.	Antal kampagner: 703 Succesrate*: 5 pct. Fin.: 3.282.849 kr. Tid: 04/2010 – 02/2015
Kickstarter	Største belønningsbaserede CF-platform i verden. Oprettet i 2009. Baseret i Greenpoint, Brooklyn. All-or-nothing-finansiering.	Antal kampagner: 690 Succesrate*: 50,9 pct. Fin.: 45.671.185 kr. Tid: 10/2014 – 07/2019
Kameo	Lånebaseret CF orienteret mod små virksomheder og ejendomsprojekter. Oprettet i 2014. Filial baseret i København.	Antal kampagner: 14 Succesrate*: 92,9 pct. Fin.: 5.553.000 kr. Tid: 12/2018 – 09/2019
Coop Crowdfunding	Belønnings- og lånebaseret CF orienteret mod danske fødevarerproducenter. Oprettet i 2017. Baseret i København.	Antal kampagner: 97 Succesrate*: 68,0 pct. Fin.: 14.407.525 kr. Tid: 04/2017- 07/2019
Lendino	Lånebaseret CF orienteret mod virksomheder med dansk CVR nr. Oprettet i 2014. Baseret i København.	Antal kampagner: 384 Succesrate*: 94 pct. Fin.: 107.301.000 kr. Tid: 05/2014 – 07/2019
Invesdor	Investeringsbaseret CF orienteret imod virksomheder i Finland, Sverige, Danmark, Norge og Storbritannien. Oprettet i 2012. Baseret i Helsinki.	Antal kampagner: 4 Succesrate*: 25 pct. Fin.: 3.908.240 kr. Tid: 05/2012 – 07/2019
Funderbeam	Investeringsbaseret CF orienteret imod virksomheder i Estland, Sverige, Danmark, Kroatien, Island, Storbritannien og USA. Oprettet i 2013. Baseret i Tallinn.	Antal kampagner: 4 Succesrate*: 75 pct. Fin.: 6.438.221 kr. Tid: 10/2013 – 07/2019

*Succesrate, defineret som minimum at ramme sit fundingmål, har varierende betydning afhængig af platformen og crowdfundingmodellen. For eksempel kræver IndieGoGo eller BetterNow ikke, at man når sit mål, for at få beløbet udbetalt.

Alle kampagner i de otte respektive datasæt blev benyttet, hvilket resulterer i en række kampagnetyper af forskellig karakter og med forskellige formål. Som anbefalet af Mollick (2014) har jeg dog fjernet alle ekstreme værdier relateret til de respektive kampagners fundingmål, da de anses for at repræsentere useriøse bud på at rejse midler. Til dette har jeg benyttet standardiserede z-scores for fjerne outliers, der lå +/- 3 standardafvigelser fra det gennemsnitlige fundingmål. For at sikre, at disse outliers faktisk repræsenterede useriøse bud, blev de også gennemgået manuelt. Det skal bemærkes, at de 14 kampagner, der blev fjernet, ikke opnåede mere end 2 pct. finansiering, hvilket bekræfter, at eventuelle støtter heller ikke anså dem for at være pålidelige. Fjernelsen af disse outliers havde ingen signifikant effekt på modellerne anvendt senere i artiklen. Resultatet er et datasæt med 11.658 finansieringsindsatser, hvoraf de succesfulde kampagner havde en samlet værdi på næsten 223 mio. kr. Dataene fra BetterNow, Coop Crowdfunding, Kameo, Lendino og Invesdor er alle leveret af de respektive platforme og anses derfor for give et omfattende billede af samtlige kampagner hostet på deres platforme (til og med juli 2019). Dataene fra Kickstarter og IndieGoGo blev indsamlet ved brug af webscraping, som er en automatiseret teknik til at udvinde data fra en eller flere brugerdefinerede hjemmesider. Tabel 3 og 4 giver en oversigt over dataene. Det antages, at dataene er repræsentative for de pågældende platforme, som endvidere repræsenterer et bredt udsnit af en række af de mest signifikante crowdfundingplatforme i en dansk kontekst.

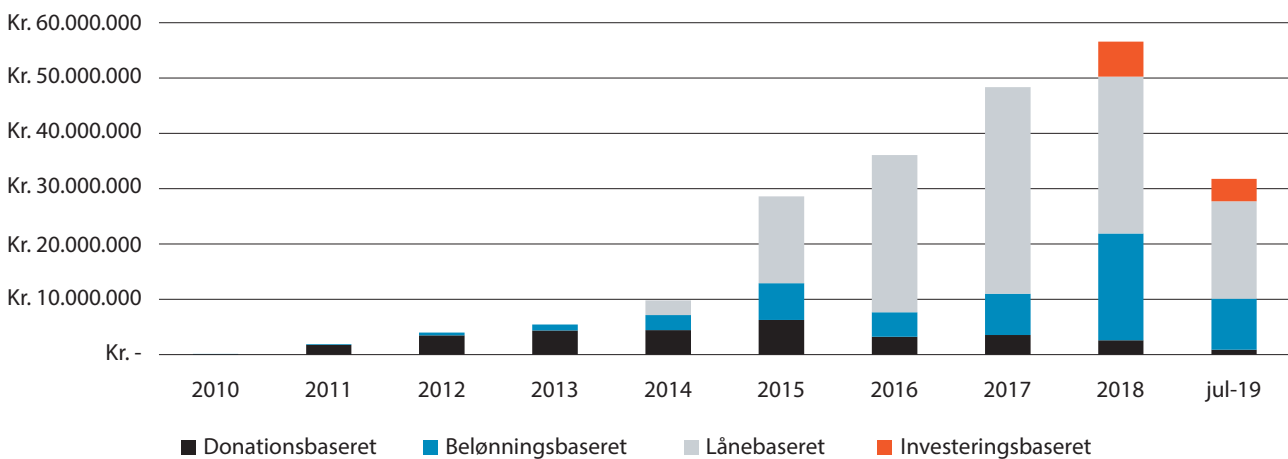
Tabel 3: Resumestatistikker: Gennemsnit, standardafvigelse og antal observationer

Variabler	Donationsbaseret CF	Belønningsbaseret CF	Lånebaseret CF	Investeringsbaseret CF
Finansieret	,14	,29	,94	,5
	(,35)	(,6)	(,23)	(,53)
Goal	25.217,87	237.092,60	358.714,10	704.043,80
	(733.450,80)	(2.223.093,00)	(567.452,40)	(780.780,70)
Procentvis finansieret	244,58	71,95	94,83	106,53
	(5.347,56)	(314,52)	(23,76)	(83,81)
Gns. pledge	432,14	402,00	3298,30	29.777,75
	(1.722,93)	(523,25)	(3671,52)	(33.055,50)
Antal støtter	12,15	100,69	104,92	81,12
	(32,07)	(738,66)	(65,10)	(81,17)
Varighed (dage)	116,54	50,73	10,00	103,88
	(543,29)	(54,82)	(13,96)	(63,16)
Gini	30,68	29,60	27,87	34,03
	(3,31)	(3,37)	(4,55)	(4,18)
Medianindkomst	184.615,20	184.928,40	195.377,80	203.151,3
	(16.893,42)	(15.177,13)	(22.578,06)	(37.532,06)
Dansk (dummy)	0,88	0,15	1	0
	(0,32)	(,36)	(0)	(0)
Observationer	9,756	1,482	425	8

Udviklingen af crowdfunding i Danmark

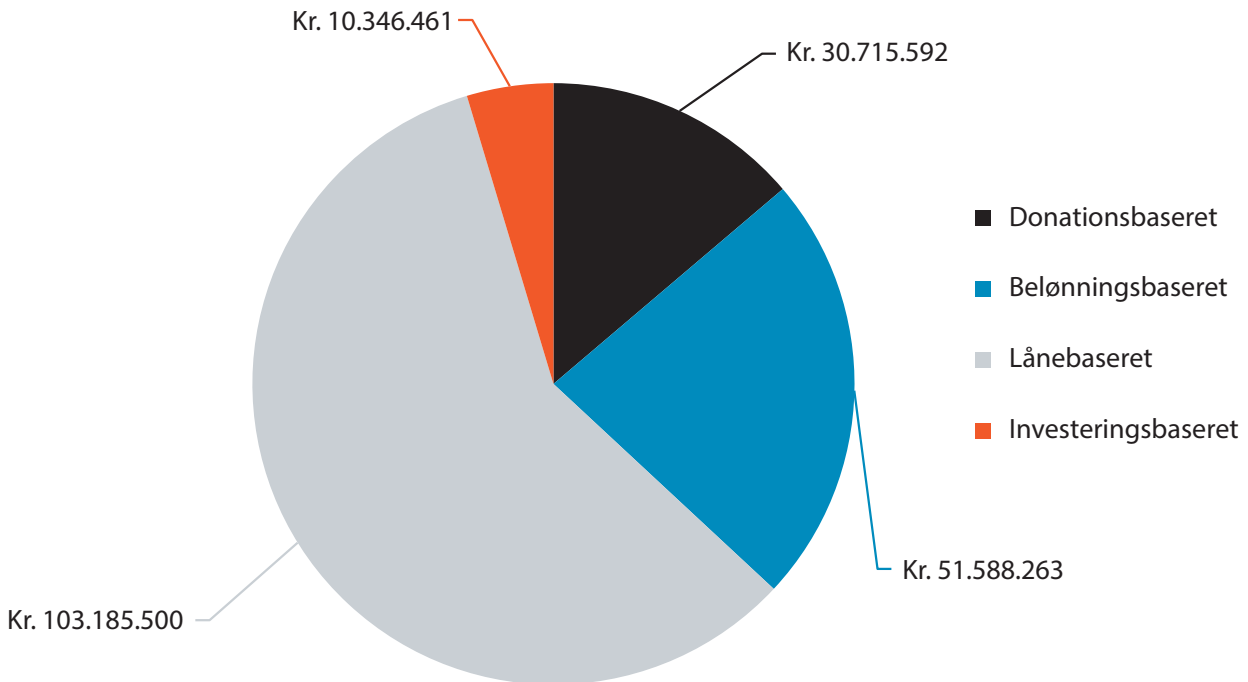
For at give en indsigt i udviklingen af crowdfunding i Danmark vil jeg nu præsentere en empirisk beskrivelse af crowdfunding og vise, hvorledes ressourcerne fra crowdfunding er fordelt på tværs af de fire crowdfundingmodeller. Dernæst vil jeg give nogle beskrivende indsigter i fænomenet, hvorefter jeg vil undersøge, hvilken effekt en række udvalgte faktorer har på sandsynligheden for at opnå succes med crowdfunding. Til sidst vil jeg se på, hvordan crowdfunding har udviklet sig geografisk.

Figur 1: Udviklingen af crowdfunding på tværs af de fire modeller (2010 – 2019/07)

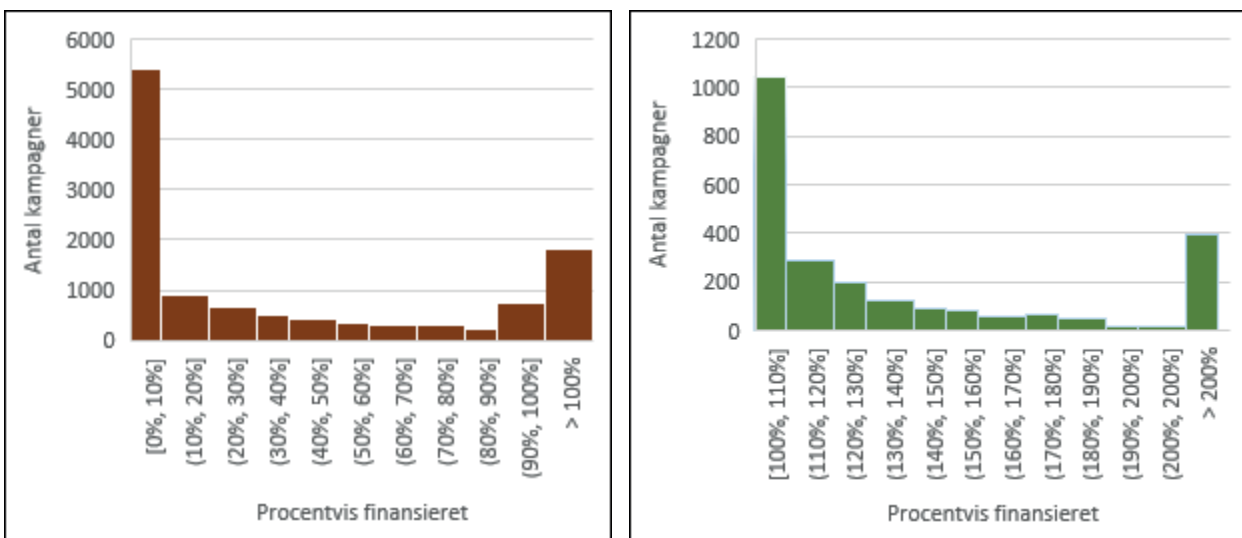
Som det kan ses af figur 1 ovenfor, er crowdfunding som finansieringskilde vokset hastigt i en dansk kontekst. Hvor der i 2010 kun blev rejst 158.895 kr., er dette beløb nu vokset til 56.577.287 kr. i 2018. I gennemsnit er finansieringen fra crowdfunding mellem 2011 og 2018 vokset med 48 pct., og specielt lånebaseret crowdfunding (se figur 2, s. 86) har haft betydelig indflydelse på denne hurtige fremvækst. Derimod er investeringsbaseret crowdfunding, som vokser hastigt i mange europæiske lande, underrepræsenteret, også når vi sammenligner os med andre nordiske lande som for eksempel Sverige og Finland. Dette kan bl.a. skyldes den lovgivningsmæssige usikkerhed og de relativt høje formelle adgangsbarrierer, der eksisterer for investeringsbaseret crowdfunding i Danmark på nuværende tidspunkt. Dog har Sverige lignende regler og synes i mindre grad at være påvirket, måske fordi de svenske myndigheder ikke har samme stramme fortolkning af EU-lovgivningen som de danske (Ziegler o.a., 2019).

Figur 2: Finansieringsfordeling på de fire modeller

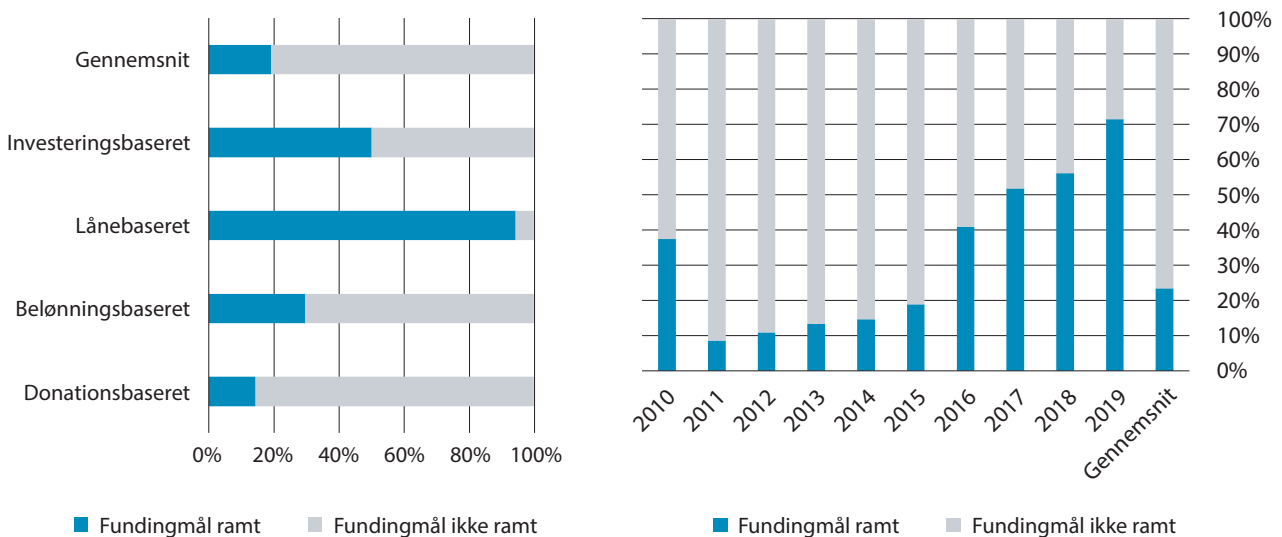

At opnå succes med crowdfunding – defineret som at ramme sit fundingmål – er dog langt fra normen. Kun 19,1 pct. af de samlede kampagner opnår succes, hvorimod størstedelen af kampagnerne kun opnår mellem 0 og 10 pct. finansiering, som illustreret i figur 3. Det er dog igen vigtigt at pointere, at det at opnå sit fundingmål ikke altid er nødvendigt og ofte afhænger af platformen og målsætningen for crowdfunding kampagnen (Junge og Laursen, 2019).

Figur 3: Histogram af procentvis finansiering

Figur 4: Fundingmål på tværs af crowdfundingmodeller og år

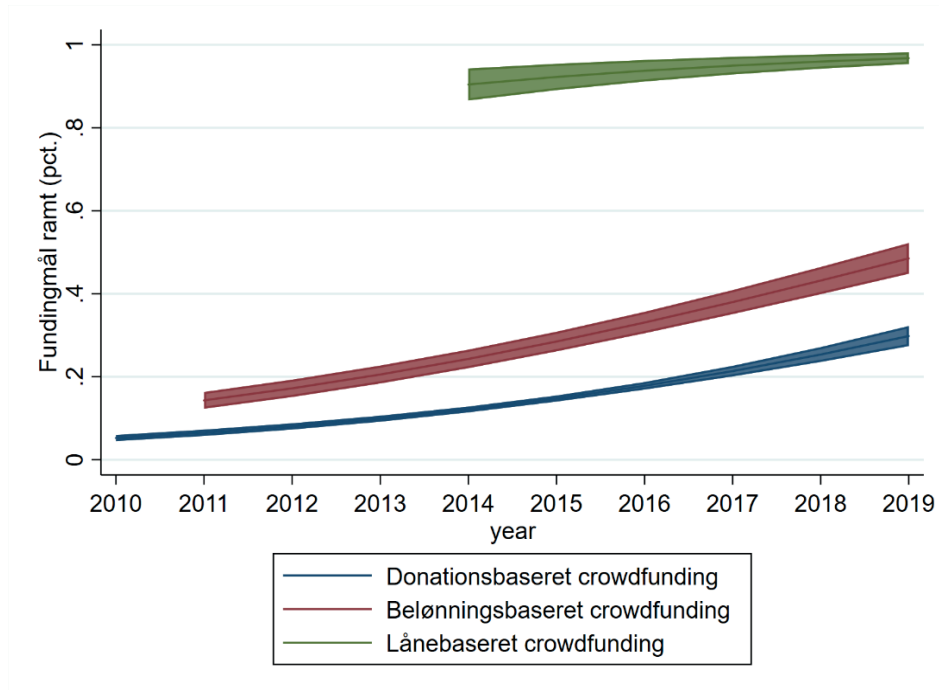

Derudover, som det kan ses af figur 4, er sandsynligheden for at opnå succes ikke ens på tværs af de forskellige crowdfundingmodeller. Hvor lånebaseret crowdfunding for eksempel har en succesrate på 94 pct., har donationsbaseret crowdfunding en succesrate på 14 pct. Dette skyldes de nævnte forskelligheder mellem de respektive modeller. Hvor donationsbaseret crowdfunding er kendetegnet ved mange små kampagner, der gennemsnitligt indsamler 3.148 kr., er lånebaseret og investeringsbaseret crowdfunding kendetegnet ved signifikant færre kampagner, der gennemgår forholdsvis strenge kontrolprocedurer, før de bliver publiceret, og de kan støttes af borgerne. Disse kampagner indsamler derimod også gennemsnitligt en langt større sum penge, henholdsvis 338.144 kr. og 2.586.615 kr. Modsat donationsbaseret crowdfunding skal lånebaseret og investeringsbaseret crowdfunding også typisk ramme deres fundingmål for at få finansiering, hvorimod donationsbaseret crowdfunding følger et "Keep-it-all"-princip, hvor de rejste penge bliver videregivet til det påtænkte velgørenhedsformål, uafhængigt af hvilket fundingmål man rammer. Endelig opererer belønningsbaseret crowdfunding i et slags mellemområde mellem de førnævnte modeller, som både kan følge et "Keep-it-all"- eller et "All-or-nothing"-princip, men som i gennemsnit rejser 113.538 kr. i finansiering.

At opnå sit fundingmål – et parameter, som oftest bruges til måling af succes – skal derfor også tages med en gran salt, da det kan være misvisende, afhængigt af den respektive platform. Det er dog brugbart i vores kontekst, da jeg observerer, at mens flere kampagner rammer deres fundingmål, er antallet af kampagner per år faldet fra sit højeste i 2015 med 3.376 til 982 i 2018. Koblet med en stigende finansiering fra crowdfunding peger dette på, at en mindre gruppe ikke blot har fundet frem til, hvordan man opnår succes med crowdfunding, men også hvordan man mobiliserer flere ressourcer end før. Samlet set peger dette på en stigende grad af professionalisering, som det også observeres i en amerikansk kontekst (Gallemore, Nielsen og Jespersen, 2019).

Som det kan ses af figur 5, er denne udvikling observeret *på tværs* af crowdfundingmodellerne – investeringsbaseret crowdfunding kunne dog ikke analyseres på grund af det begrænsede antal observationer.

Figur 5: Andel af kampagner, der rammer deres fundingmål (margen 95 % konfidensinterval)

Hvilke faktorer er forbundet med finansieringssucces?

Faktorer, der påvirker sandsynligheden for finansieringssucces, har været af stor interesse for forskere både blandt nonprofit-organisationer (Sargeant, Ford og West, 2006), iværksættere (Baum og Silverman, 2004) og små og mellemstore virksomheder (Shane og Stuart, 2002). Som led i at undersøge crowdfunding i en dansk kontekst benytter jeg en række beskrivende variable såsom type af crowdfunding, år, og kampagnens varighed. Derudover anvender jeg en dummy-variabel for at undersøge effekten af, om kampagnebeskrivelsen er på dansk eller ej, og jeg undersøger, hvordan størrelsen af fundingmålet påvirker sandsynligheden for finansieringssucces ved hjælp en log af den givende kampagnes fundingmål. Jeg vil dog igen ikke analysere investeringsbaseret crowdfunding grundet det begrænsede antal observationer. Til analyse af dataene bliver en logistisk regression anvendt for at observere effekten af de førnævnte variable på oddset for, at en kampagne når sit fundingmål.

Tabel 5: Prædiktorer for projektets succes

	Model 1 Samlet datasæt	Model 2 Donationsbaseret CF	Model 3 Belønningsbaseret CF	Model 4 Lånebaseret CF
Belønningsbaseret CF	8,3020*** (0,983)			
Lånebaseret CF	114,5670*** (9,141)			
Varighed (dage)	0,9988*** (0,000)	0,9991*** (0,000)	0,9914* (0,004)	0,8892*** (0,017)
År	1,2460* (0,133)	1,1486*** (0,017)	1,8160*** (0,071)	0,7688 (0,167)
Fundingmålets størrelse (log)	0,8565*** (0,025)	0,8706*** (0,020)	0,7740*** (0,034)	2,8451** (0,927)
Dansk (dummy) ¹	3,7304*** (0,577)	4,2336*** (0,622)	2,5319*** (0,484)	
N	11623	9742	1467	406
adj. R ²	0,1768	0,0364	0,2936	0,3341

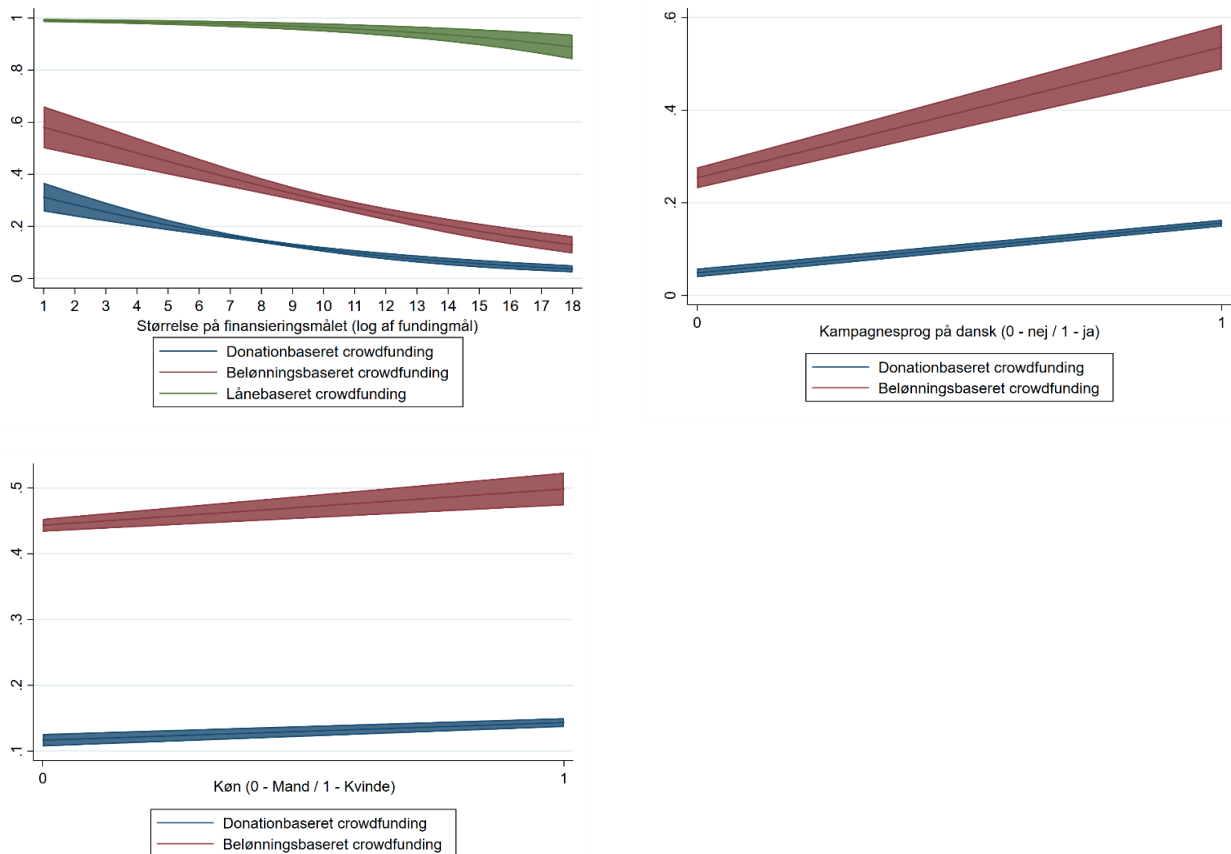
Exponentiated coefficients; Standard errors in parentheses – * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Note: I lånebaseret crowdfunding, som har en høj grad af finansieringssucces, er alle kampagner på dansk, og derfor er effekten overdreven i model 1. Derudover er denne variabel udeladt på grund af kollinearitet i model 4.

Resultaterne i tabel 5 viser ikke overraskende, at både belønnings- og lånebaseret crowdfunding er forbundet med signifikant forbedrede odds for at ramme fundingmålet sammenlignet med donationsbaseret crowdfunding. Dette skal ses i lyset af, at konsekvensen af ikke at ramme sit fundingmål i både belønnings- og lånebaseret crowdfunding oftest er forbundet med, at en kampagne ikke modtager støtte, hvorimod donationsbaseret crowdfunding følger en “Keep-it-all”-model og derfor stadig opnår gevinst, på trods af at fundingmålet ikke rammes. Derudover er belønnings- og lånebaseret crowdfunding også kendetegnet ved et mere professionaliseret domæne og derfor administreret med mere omtanke, strategi og ikke mindst markedsføring. Som Mollick (2014) observerer i en amerikansk kontekst, kan vi også se, at varigheden af en kampagne reducerer sandsynligheden for, at den opnår succes, da dette muligvis signalerer manglende tillid. Derudover kan jeg i lighed med Mollick (2014) også konstatere, at voksende fundingmål er forbundet med et signifikant fald i sandsynlighed for at opnå finansieringssucces. Endelig er dansksprogede kampagner forbundet med en signifikant større sandsynlighed for succes, hvor sandsynligheden for at ramme sit fundingmål i donations- og belønningsbaseret crowdfunding er hhv. firedoblet og fordoblet. Det kunne tænkes, at selvom engelsksprogede kampagner har større rækkevidde, kan dette ikke udligne den større tillid, individer udviser til kampagner, der taler deres sprog. Specielt i betragtning af, at folk oftest støtter kampagner i deres nærområde og derudover sjældent bevæger sig over nationale grænser – danske crowdfundingkampagner er derfor oftest støttet af danskere (Guo o.a., 2018).

Derudover ønsker jeg at observere, hvordan kampagnestifternes køn påvirker sandsynligheden for at opnå succes, da kvinder ofte bliver forbigået af mere traditionelle former for finansiering, for eksempel venturekapital (Thielst, 2019). Effekten af køn blev analyseret på et mindre datasæt, da det kun var muligt at observere kampagnestifternes køn på platformene BetterNow og Kickstarter.

Figur 6: Effekt af fundingmål (log), sprog (dummy), og køn (dummy) på sandsynlighed for succes (margen 95 % konfidensinterval)

Som det også fremgår af figur 6 og tabel 6 nedenfor, ser vi, at kampagner, der er igangsat af kvinder både inden for donations- og belønningsbaseret crowdfunding nyder signifikant større chance for succes. Disse observationer bekræfter tidligere studier, der har fokuseret på belønningsbaseret crowdfunding, som observerer en lignende positiv sammenhæng mellem køn og sandsynligheden for succes (Greenberg og Mollick, 2016). Dette kan skyldes sproglige forskelle mellem mænd og kvinder, hvor kvinder viser et større brug af inkluderende, emotionelt og levende sprog, som er forbundet med finansieringssucces (Gorbatai og Nelson, 2015). Derudover søger mænd ofte større summer af penge end kvinder, hvilket er forbundet med en lavere grad af finansieringssucces (Marom, Robb og Sade, 2016), og dette finder jeg også i mit data: Hvor kvinder gennemsnitligt søgte 23.746 kr., søgte mænd 27.960 kr. Mænd oplever derfor også, når de opnår succes, et højere niveau af støtte

– hvor mænd gnsn. modtager 34.026 kr. modtager kvinder gnsn. 27.998 kr. Kvinder synes således, i modsætning til mange andre former for finansiering (se Sorenson o.a., 2016), at nyde fordel af crowdfunding, muligvis fordi deres sprogbrug og finansielle forventninger er bedre i overensstemmelse med crowdfunding som finansieringsværktøj. Men kvinder synes derudover også at være for konservative i deres forventninger til hvad de kan modtage i støtte. Det er dog vigtigt at pointere, at det kun var muligt at undersøge denne effekt ved donations- og belønningsbaseret crowdfunding.

Tabel 6: Effekt af køn på sandsynlighed for succes

	Model 4 Samlet datasæt	Model 5 Donationsbaseret CF	Model 6 Belønningsbaseret CF
Belønningsbaseret CF	16,4523*** (2,107)		
Varighed (dage)	1,0002 (0,000)	1,0001 (0,000)	0,9709** (0,009)
År	1,2645*** (0,041)	1,2431*** (0,038)	1,4008*** (0,099)
Størrelse på fundingmål (log)	0,8423** (0,054)	0,8809*** (0,031)	0,7523*** (0,049)
Dansk (dummy)	4,0121*** (1,177)	5,1275*** (1,195)	2,9136*** (0,898)
Køn (dummy)	1,2783** (0,101)	1,2257* (0,110)	1,7561* (0,409)
N	5297	4850	447
adj. R ²	0,0980	0,0393	0,1379

Exponentiated coefficients; Standard errors in parentheses – * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Geografi og crowdfunding

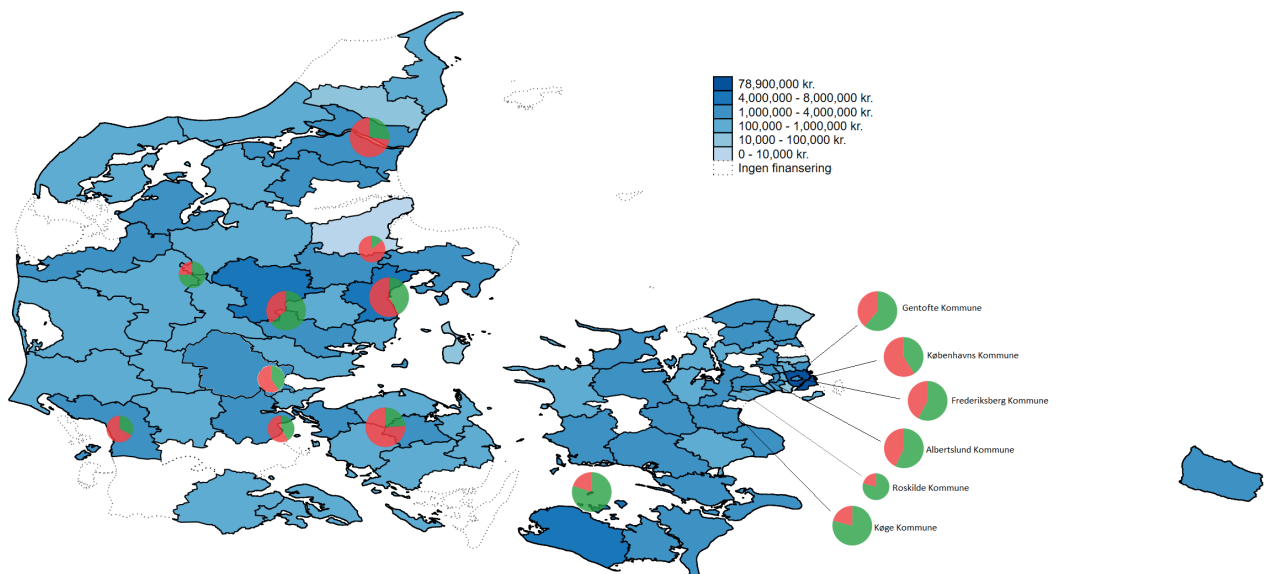
På nationalt såvel som globalt plan er der forekommet en stigende grad af agglomeration og koncentration af aktiviteter og mennesker i storbyområderne, som resulterer i voksende klyngemiljøer, der ofte er til indirekte skade for områder uden for disse klynger. Denne agglomeration og koncentration medfører også, at kapital bliver yderligere koncentreret i disse områder, både fordi klyngemiljøer nyder produktivitetsfordele, men også på grund af netværkseffekten (Kenney og Von Burg, 1999; Shane og Cable, 2002). Det synes derfor relevant at undersøge den geografiske fordeling af ressourcerne fra crowdfunding i Danmark.

For at undersøge geografis fordeling af crowdfunding brugte jeg STATA-programmet SPMAP (Pisati, 2007) til at generere geografisk information om placeringerne af individuelle grundlæggere baseret på deres lokalitetsbeskrivelse. Jeg kortlagde individuelle projekter på kommunalt niveau ved hjælp af geodata (SHP2DTA) indhentet fra DIVA-GIS (Hijmans o.a., 2019). Da donationsbaseret crowdfunding ikke er rettet mod et geografisk bestemt

område, men i stedet en mod velgørenhedsorganisation, bliver disse data ikke inkluderet, da det vil give et misvisende billede af den geografiske fordeling af ressourcer genereret fra crowdfunding. Ligesom investeringsbaseret crowdfunding ikke indgår i de statistiske analyser grundet de få observationer.

Hvis vi ser på figur 7, der giver et overblik over ressourcefordelingen fra crowdfunding samt succesraten fordelt på udvalgte kommuner, er det evident, at fordelingen af ressourcerne fra crowdfundingprojekter er ujævn. Jeg observerer ligesom Gallemore, Nielsen og Jespersen (2019), at byområderne, og specielt hovedstadsområdet, nyder særlig godt af crowdfunding. Dog kan jeg også se evidens for, at crowdfunding gavner mere bredt, for eksempel har Lolland Kommune og Bornholms Regionskommune haft succes med at tiltrække investeringer.

Figur 7: Geografisk fordeling af ressourcer og succesrater

For at få et mere dybtgående indblik i de geografisk betonedede variabler, der kan have en betydning for den førnævnte fordeling af kapital, undersøger jeg, hvordan gini-koefficient, gennemsnitlig indkomst, befolkningstal, højst fuldførte uddannelse (HFU) og antallet af nystartede virksomheder (pr. 1000 borgere) i den givne kommune påvirker sandsynligheden for succesen af crowdfunding (Danmarks Statistik, 2019a; 2019b; 2019c). Derudover undersøger jeg, hvorvidt kommunens kategorisering som by-, mellem-, land- eller yderkommune påvirker sandsynligheden for succes. Som det kan ses af tabel 7, kan vi overordnet se, at mens et stigende uddannelsesniveau og flere igangsatte virksomheder på kommunalt plan er forbundet med en større sandsynlighed for succes, er en stigende gini-koefficient og befolkningstal modsat forbundet med faldende sandsynlighed. Crowdfundingkampagner startet i kommuner kendetegnet ved større ulighed synes derfor dårligere stillet, muligvis fordi større ulighed ofte er forbundet med lavere grader af tillid, og da

folk oftest støtter lokale projekter, kan lavere tillid i de lokale områder måske forklare denne effekt (Greiner, Ockenfels og Werner, 2012).

Tabel 7: Geografiske variabelers effekt på sandsynlighed for succes

	Model 7 Samlet datasæt	Model 8 Belønnings-baseret CF	Model 9 Lånebaseret CF
Lånebaseret CF	18,0869*** (9,473)		
Varighed (dage)	0,9888 (0,008)	0,9942 (0,003)	0,8726*** (0,019)
År	1,7665*** (0,070)	1,8541*** (0,076)	0,6386 (0,163)
Størrelse på fundingmål (log)	0,7690*** (0,036)	0,7447*** (0,035)	2,5486** (0,895)
Dansk (dummy) ¹	2,9221*** (0,661)	2,6623*** (0,532)	
Gini-koefficient (kommunalt)	0,9019* (0,039)	0,8354* (0,061)	1,1432 (0,188)
Befolkningstal (kommunalt)	0,9999* (0,000)	0,9999** (0,000)	1,0001 (0,000)
HFU: Erhvervsuddannelse (kommunalt) ²	1,0002 (0,000)	1,0003* (0,000)	0,9996 (0,000)
HFU: Mellemlang videregående uddannelse (kommunalt) ²	1,0004** (0,000)	1,0005*** (0,000)	1,0001 (0,001)
HFU: Lang videregående uddannelse (kommunalt) ²	1,0003 (0,000)	1,0004* (0,000)	0,9995 (0,000)
Nye virksomheder pr. 1.000 borgere	1,1458* (0,071)	1,1549 (0,120)	1,2656 (0,341)
N	1827	1425	402
adj. R ²	0,4620	0,3259	0,4025

Exponentiated coefficients; Standard errors in parentheses – * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

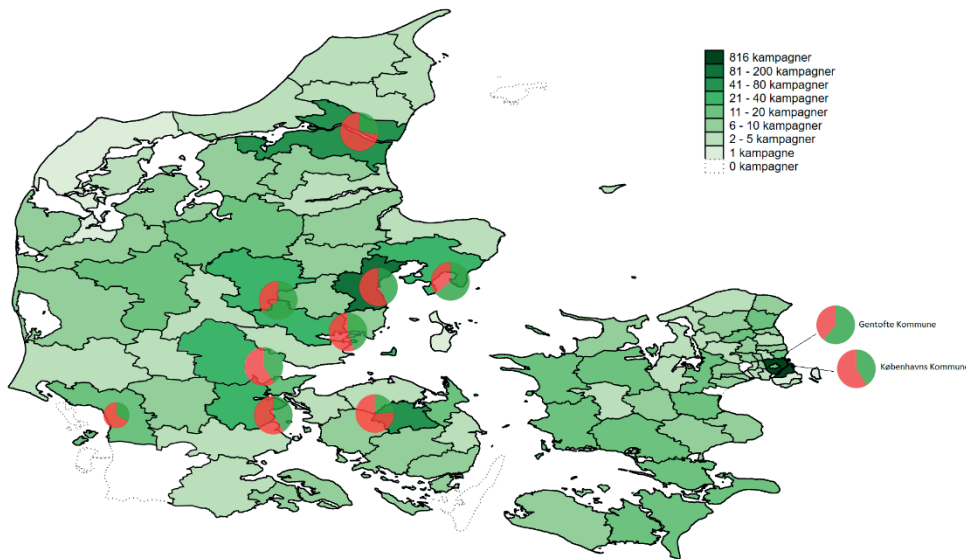
Ingen signifikant effekt for medianindkomst (kommunalt), mellemkommuner, landkommuner, yderkommuner

Note 1: I lånebaseret crowdfunding, som har en høj grad af finansieringssucces, er alle kampagner på dansk, og derfor er effekten overdreven i model 7. Derudover er denne variabel udeladt på grund af kollinearitet i model 4.

Note 2: Korte videregående uddannelser er sammenligningsgrundlaget.

Overordnet set er effekten af geografisk betonedede variabler dog overraskende lille, specielt sammenholdt med tidligere amerikanske studier, der viser, at disse variabler har mere signifikante og systematiske påvirkninger (Gallemore, Nielsen og Jespersen, 2019). Geografisk placering synes derfor i mindre grad at påvirke sandsynligheden for succes af crowdfunding i Danmark. Denne observation skal dog tages med et gran salt, da antallet af kampagner per kommune langt fra er normalt fordelt, og der er derfor ikke grundlag for en korrekt sammenligning. For eksempel har et stort antal kommuner kun mellem 1 og 5 kampagner, hvor Københavns Kommune har 810 kampagner. Denne forskel i antallet af kampagner er derudover også den primære årsag til, at bykommunerne har større ressourcemæssig gevinst, som uddybet i figur 8.

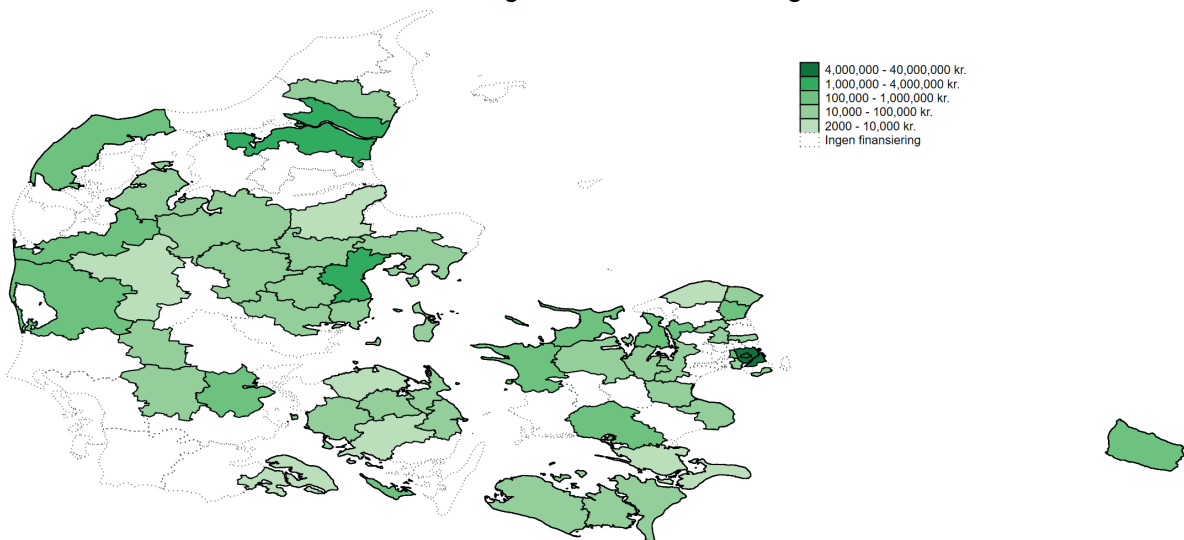
Figur 8: Antal kampagner og succesrater

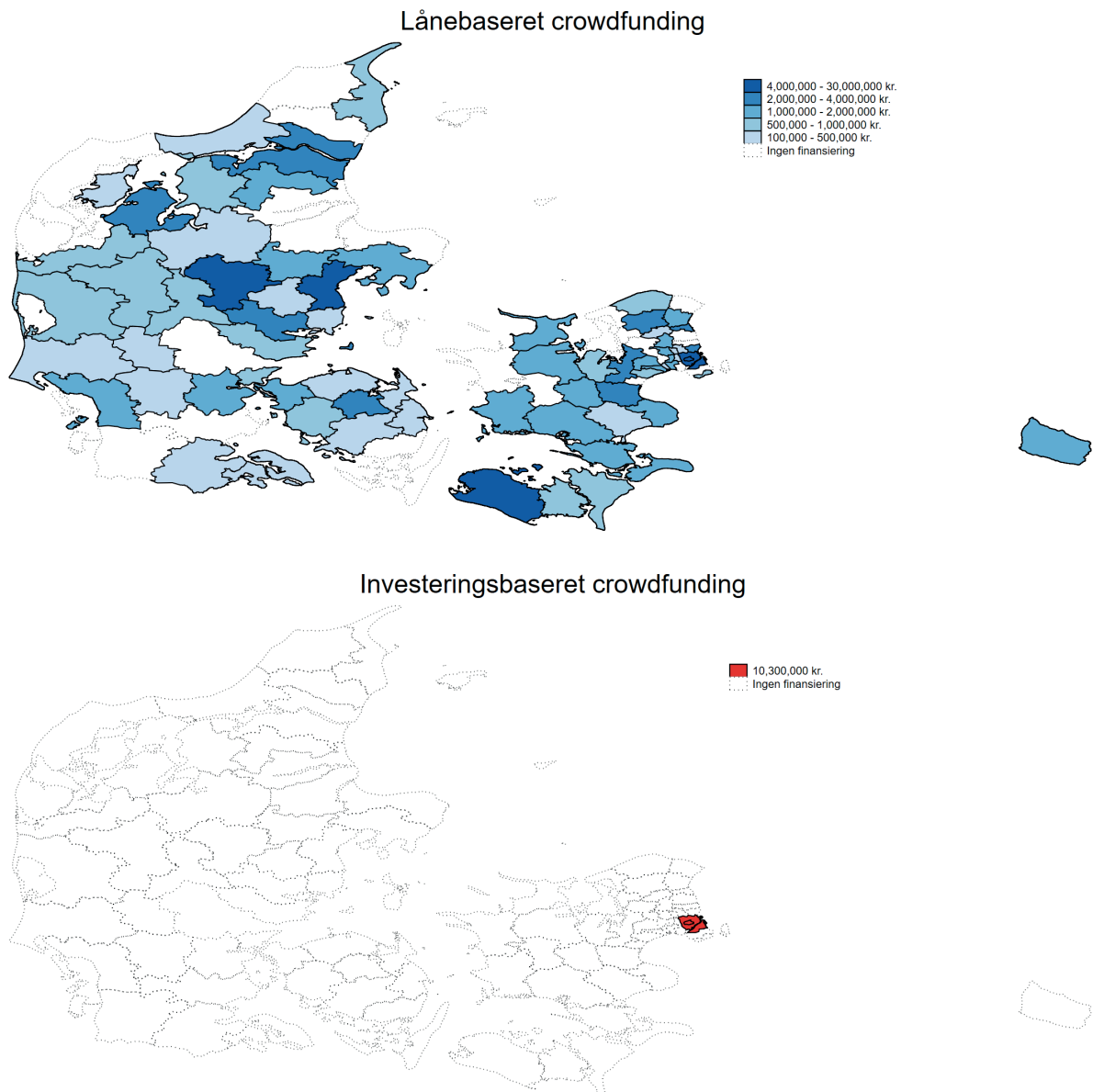

Endelig er fordelingen af ressourcerne fra crowdfunding også påvirket af, hvilken type af crowdfunding vi anskuer. Dette er bl.a. tydeligt, når vi sammenligner belønnings-, låne-, og investeringsbaseret crowdfunding: Hvor belønnings- og lånebaseret crowdfunding er mere vidt distribueret, er investeringsbaseret crowdfunding koncentreret om København.

Figur 9: Geografisk fordeling af crowdfunding-ressourcerne på tværs af belønnings-, låne, og investeringsbaseret crowdfunding

Belønningsbaseret crowdfunding

Crowdfunding i Danmark

Mens crowdfunding er relativt nyt fænomen, som visse aktører ikke betragter som et levedygtigt alternativ til de mere traditionelle former for finansiering, er dens hastige fremvækst et tegn på det modsatte. Globalt er crowdfunding-industrien allerede hastigt voksende med over \$34,4 milliarder rejst i blot 2015, og det forventes, at crowdfunding vil vokse yderligere med et gennemsnit pr. år på 29 pct. mellem 2018 og 2022 (Massolution, 2015; Statista, 2018). Denne hastige vækst kan også spores på det danske marked, som mellem 2011 og 2018 er vokset med 48 pct. per år i rejste midler. I betragtning af crowdfunding's hurtige fremvækst i Danmark synes det derfor også relevant at give nogle sonderende indsigter i, hvordan den fungerer i en dansk kontekst.

Ligesom tidligere studier af crowdfunding i USA observerer jeg, at projekter generelt lykkes med små marginer eller mislykkes stort (Mollick, 2014). Der er dog også tegn på, at en mindre gruppe af iværksættere ikke blot har fundet frem til, hvordan man opnår succes med crowdfunding, men også, hvordan

man mobiliserer flere ressourcer end før. Dette bekræfter Gallemore, Nielsen og Jespersens (2019) observation af, at der sker en stigende grad af professionalisering af crowdfundingfeltet, som også afspejles af den fremvoksende konsulentindustri, der har til formål at forbedre projektindehavernes sandsynlighed for at opnå finansieringssucces. En mulig negativ konsekvens af dette kan dog være, at crowdfunding i stigende grad vil blive dyrere at udføre, da det vil kræve en signifikant investering i videoproduktion, strategi for sociale medier og andre marketingtiltag for at kunne måle sig med *øvrige* crowdfundingkampagner. Andre paralleller til den amerikanske kontekst er, at varigheden og fundingmålet for kampagnen er forbundet med et signifikant fald i sandsynlighed for at opnå finansieringssucces. Jeg finder derudover, at dansksprogede kampagner og kvindelige kampagnestiftere har signifikant forbedrede odds for at opnå succes i donations- og belønningsbaseret crowdfunding. I betragtning af, at venturekapital er kendetegnet ved systematisk bias imod kvinder (Sorenson *o.a.*, 2016), hvor kun 1 pct. af venturekapital går til kvinder (Thielst, 2019), kan crowdfunding muligvis repræsentere et attraktivt alternativ til at forebygge denne kedelige statistik, specielt hvis disse observationer også gør sig gældende i lånebaseret og investeringsbaseret crowdfunding. Herudover finder jeg, at mens crowdfunding *øger borgenes mulighed for at diktere*, hvilke projekter der skal finansieres, synes dette ikke umiddelbart at skabe en mere ligelig fordeling af kapital genereret fra crowdfunding. Ligesom med andre finansieringskilder synes byområderne, og specielt hovedstadsområdet, at nyde særlig godt af crowdfunding. Det er dog iøjefaldende, at geografisk betegnede variabler, i modsætning til situationen i USA, spiller en relativt lille rolle for forudsigelsen af sandsynligheden for at opnå finansieringssucces. Derimod synes årsagen at være forbundet med antallet af kampagner igangsat per kommune, frem for systematisk bias som konsekvens af f.eks. agglomeration og koncentration af aktiviteter.

Crowdfunding i Danmark forbliver dog en sjælden, men hastigt voksende finansieringskilde for iværksættere og udfordres generelt af en mangel på opmærksomhed fra både iværksættere og borgere. Denne manglende bevidsthed resulterer endvidere i en mangel på tillid til denne nye form for finansiering. Sjældenheden af visse typer crowdfunding kan også skyldes, at den mest kendte form for crowdfunding – belønningsbaseret crowdfunding – ofte er målrettet en mindre gruppe af projektindehavere, der kan tilbyde konkrete fordele for deres tilhængere i form af de belønninger, de får for at støtte projektet. Fremkomsten af andre crowdfundingmodeller skaber dog grobund for en bredere kreds af potentielle projektindehavere. For eksempel giver udlånsbaserede modeller, eksemplificeret ved Lendino, Kameo og Coop Crowdfunding, iværksættere adgang til lån fra deres kunder (og andre), der ofte er billigere, end hvad bankerne er villige til at tilbyde (Junge og Laursen, 2019). Långiverne, der på den anden side står over for et lille incitament til at holde deres opsparing på en fast rentekonto til en ubetydeligt (eller endda negativt renteniveau), stimuleres i stigende grad til at se efter alternativer, som disse udlånsbaserede modeller tilbyder. Derudover kan disse crowdfundingplatforme – ligesom Coop Crowdfunding – være med at fremskynde nye og mere

bæredygtige forretningsmodeller, for eksempel inden for fødevarersektoren. Disse projekter, som finansieres af deres fremtidige forbrugere, kan muligvis repræsentere en alternativ måde, hvorpå man kan engagere borgerne i den grønne omsætning og på samme tid opnå økonomisk gevinst. Denne tendens er også at spore i forskningen, der i større grad er ved at undersøge, hvordan crowdfunding kan udnyttes bedst til at opskalere bæredygtige projekter og iværksættere (Testa *o.a.*, 2019).

Crowdfundings fremtid: Vækst og barrierer

Crowdfunding repræsenterer et potentielt radikalt skift i måden, hvorpå nye ventures og projekter finansieres, samt hvordan forbrugernes rolle indtænkes i innovations- og finansieringslogikken. Frem for blot at være en passiv modtager af varer og tjenester er forbrugeren nu en aktiv agent; ikke kun i selve innovationsprocessen (von Hippel, 1976; West og Bogers, 2017), men også i finansieringen af selvsamme proces. Denne artikel repræsenterer det første skridt til at belyse en voksende finansieringskilde for et bredt udsnit af ventures og projekter i Danmark. Som vist har crowdfunding fået en solid forankring herhjemme, og forhåbningen er, at vi qua denne forankring kan begynde rette et større politisk og policymæssigt fokus mod dets potentiale. Eksempelvis er investeringsbaseret crowdfunding mærkbart underrepræsenteret i her Danmark, når vi sammenligner os med en række andre europæiske lande, blandt andet Finland og Sverige: Hvor disse lande oplever en signifikant vækst i både antallet af platforme, der tilbyder disse ydelser, og i antallet af iværksættere, som søger og modtager midler, er det danske investeringsbaserede crowdfundingmarked næsten ikkeeksisterende. Dette kan naturligvis skyldes forskelle i investeringens kulturen i de respektive lande, men en stram, dansk fortolkning af EU-lovgivningen (MiFID) nævnes af blandt andet Dansk Erhverv og Dansk Crowdfunding Forening som en væsentlig grund hertil (Dansk Erhverv, 2019). Især to fortolkninger kan fremhæves som væsentlige barrierer for den investeringsbaserede crowdfunding indtræf i det danske marked: For det første er kravene til crowdfundingplatformen om at bevise, at en potentiel investor har forstået de risici, der knytter sig til at investere i en virksomhed via crowdfunding, meget høje i Danmark sammenlignet med andre europæiske lande. For det andet kræves det, at en virksomhed er et aktieselskab for at kunne benytte sig af investeringsbaseret crowdfunding i Danmark. Eftersom kapitalkravet for at stifte et aktieselskab i Danmark er 400.000 kr., er denne fortolkning en væsentlig hindring i forhold til antallet og arten af virksomheder, som har mulighed for at gøre brug af denne crowdfundingsmetode. Med crowdfundingens fortsatte vækst i mente er det derfor på høje tid at undersøge nærmere, hvordan Danmark – som Finland og Sverige – kan nyde større fordele af denne voksende finansieringskilde.

Referencer

- Agrawal, A., C. Catalini og A. Goldfarb. (2015), "Crowdfunding: Geography, Social Networks, and the Timing of Investment Decisions", *Journal of Economics & Management Strategy*, 24(2): 253-74.
- Baeck, P. Collins, L. og B. Zhang (2014), *Understanding Alternative Finance: The UK Alternative Finance Industry Report 2014*. London.
- Baum, J.A.C. og B.S. Silverman (2004), "Picking winners or building them? Alliance, intellectual, and human capital as selection criteria in venture financing and performance of biotechnology startups", *Journal of Business Venturing*, 19(3): 411-36.
- BBC (2013), *The Statue of Liberty and America's crowdfunding pioneer*, BBC Magazine, <http://www.bbc.com/news/magazine-21932675>. Tilgået 27. februar 2017.
- Chaney, D. (2018), "A principal-agent perspective on consumer co-production: Crowdfunding and the redefinition of consumer power", *Technological Forecasting and Social Change*, 141: 74-84
- Cholakova, M. og B. Clarysse (2015), "Does the Possibility to Make Equity Investments in Crowdfunding Projects Crowd Out Reward-based Investments?", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(1): 145-72.
- Danmarks Statistik (2019a), *Befolkningens højeste fuldførte uddannelse (15-69 år) efter område, herkomst, uddannelse alder og køn (afsluttet)*. <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/selectvarval/define.asp?PLanguage=0&subword=tabssel&MainTable=KRHFU1&PXSId=112485&tablestyle=&ST=SD&buttons=0>. Tilgået 30. september 2019.
- Danmarks Statistik (2019b), *IFOR41: Ulighedsmål målt på ækvivaleret disponibel indkomst efter ulighedsmål og kommune*. <http://www.statistikbanken.dk/ifor41>. Tilgået 4. februar 2019.
- Danmarks Statistik (2019c), *Livskvalitet efter nøgletal, område og tid - Personlig disponibel indkomst (median kr./år)*. <http://www.statistikbanken.dk/2477>. Tilgået 4. februar 2019.
- Dansk Erhverv (2019), *Iværksættere går glip af muligheder for investeringscrowdfunding*. <https://www.danskerhverv.dk/siteassets/mediafolder/downloads/analysenotater-2019/48.-iværksateregar-glip-af-muligheder-for-crowdfunding.pdf>. Tilgået 30. oktober, 2019
- Davidson, R. og N. Poor (2014), "The barriers facing artists' use of crowdfunding platforms: Personality, emotional labor, and going to the well one too many times", *New Media & Society*, 17(2): 289-307.
- Dushnitsky, G. og M.A. Fitza (2018), "Are we missing the platforms for the crowd? Comparing investment drivers across multiple crowdfunding platforms", *Journal of Business Venturing Insights*, 10: e00100.
- Europa-Kommissionen (2016), *Crowdfunding in the EU Capital Markets*. https://ec.europa.eu/info/system/files/crowdfunding-report-03052016_en.pdf. Tilgået 25. januar, 2019.
- Europa-Kommissionen (2018), *FinTech action plan: For a more competitive and innovative European financial sector*. https://ec.europa.eu/info/publications/180308-action-plan-fintech_en. Tilgået 25. januar 2019.
- Fleming, L. og O. Sorenson (2016), "Financing by and for the Masses", *California Management Review*, 58(2): 5-19.
- Gallemore, C., K.R. Nielsen og K. Jespersen (2019), "The uneven geography of crowdfunding success: Spatial capital on Indiegogo", *Environment and Planning A: Economy and Space*, 51(6): 1389-1406
- Gerber, E.M. og J. Hui (2013), "Crowdfunding: Motivations and Deterrents for Participation", *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 20(6): 32-34.
- Gorbatai, A.D. og L. Nelson (2015), "Gender and the Language of Crowdfunding", *Academy of Management Proceedings*. *Academy of Management*, 2015(1).
- Greenberg, J. og E. Mollick (2016), "Activist Choice Homophily and the Crowdfunding of Female Founders", *Administrative Science Quarterly*, 62(2): 341-74.
- Greiner, B., A. Ockenfels og P. Werner. (2012), "The dynamic interplay of inequality and trust - An experimental study", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 81(2): 355-65.
- Guo, L., D. Guo, W. Wang, H. Wang, og Y.J. Wu (2018), "Distance Diffusion of Home Bias for Crowdfunding Campaigns between Categories: Insights from Data Analytics", *Sustainability*, 10(4): 1-22
- Hijmans, R., E. Rojas, M. Cruz, R. O'Brien og I. Barrantes (2019), *DIVA-GIS*. <https://www.diva-gis.org/>. Tilgået 25. juli 2019.
- von Hippel, E. (1976), "The dominant role of users in the scientific instrument innovation process", *Research Policy*, 5(3): 212-39.
- Junge, L.B. og Laursen, I.C. (2019), *Choosing Crowdfunding: A study of why entrepreneurs choose to engage in crowdfunding and how the choice of crowdfunding model and purpose change throughout the startup life cycle*. Copenhagen Business School.
- Kenney, M. og U. Von Burg (1999), "Technology, entrepreneurship and path dependence: industrial clustering in Silicon Valley and Route 128", *Industrial and corporate change*. Oxford University Press, 8(1): 67-103.
- Kotha, R. og G. George (2012), "Friends, family, or fools: Entrepreneur experience and its implications for equity distribution and resource mobilization", *Journal of Business Venturing*, 27(5): 525-43.
- Lehner, O.M. og A. Nicholls (2014), "Social finance and crowdfunding for social enterprises: A public-private case study providing legitimacy and leverage", *Venture Capital*, 16(3): 271-86.

- Marom, D., A. Robb og O. Sade (2016), "Gender dynamics in crowdfunding (Kickstarter): Evidence on entrepreneurs, investors, deals and taste-based discrimination", *SSRN Electronic Journal*.
- Massolution (2015), 015CFCrowdfundingIndustryReport. http://reports.crowdsourcing.org/index.php?route=product/product&product_id=54. Tilgået 25. januar 2019.
- Maxwell, A.L., S.A. Jeffrey og M. Lévesque (2011), "Business angel early stage decision making", *Journal of Business Venturing*, 26(2): 212-25.
- Mollick, E. (2014), "The dynamics of crowdfunding: An exploratory study", *Journal of Business Venturing*, 29(1): 1-16.
- Mollick, E. (2016), "The Unique Value of Crowdfunding Is Not Money – It's Community", *Harvard Business Review*.
- Nielsen, K.R. (2017), "Crowdfunding for Sustainability: A Study on the Potential of Reward-based Crowdfunding in Supporting Sustainable Entrepreneurship", Copenhagen Business School [Phd] – PhD Series, No. 35.2017.
- Nielsen, K.R. (2018), "Crowdfunding through a partial organization lens – The co-dependent organization", *European Management Journal*, 36(6): 695-707.
- Parhankangas, A. og M. Renko (2017), "Linguistic style and crowdfunding success among social and commercial entrepreneurs", *Journal of Business Venturing*, 32(2): 215-36.
- Pisati, M. (2007), "SPMAP: Stata module to visualize spatial data". Boston College Department of Economics. <https://ideas.repec.org/c/boc/bocode/456812.html>. Tilgået 4. januar 2019.
- Sargeant, A., J.B. Ford og D.C. West (2006), "Perceptual determinants of nonprofit giving behavior", *Journal of Business Research*, 59(2): 155-65.
- Shane, S. og D. Cable (2002), "Network Ties, Reputation, and the Financing of New Ventures", *Management Science*, 48(3): 364-81.
- Shane, S. og T. Stuart (2002), "Organizational Endowments and the Performance of University Start-ups", *Management Science*, 48(1): 154-70.
- Sorenson, O., V. Assenova, G. Li, J. Boada og L. Fleming (2016), "Expand innovation finance via crowdfunding", *Science*, 354(6319): 1526-8.
- Statista (2018), Crowdfunding – Statistics & Facts, Statista. <https://www.statista.com/topics/1283/crowdfunding/>. Tilgået 24. april 2019.
- Testa, S., K.R. Nielsen, M. Bogers og S. Cincotti (2019), "The role of crowdfunding in moving towards a sustainable society", *Technological Forecasting and Social Change*, 141: 66-73.
- Thielst, G.H. (2019), "Kun 1 pct. Så mange penge går der til de danske kvindelige startups", *Børsen*. Available at: <https://borsen.dk/nyheder/avisen/artikel/11/233531/artikel.html?hl=YToxOntpOjA7czo2OiJNZXNzZWwiO30> (tilgået 27 september 2019).
- West, J. og M. Bogers (2017), "Open innovation: current status and research opportunities", *Innovation*, 19(1): 43-50.
- Younkin, P. og V. Kuppuswamy (2017), "The Colorblind Crowd? Founder Race and Performance in Crowdfunding", *Management Science*, 64(7): 3269-87.
- Ziegler, T., R. Shneorm, K. Wenzlaff, A. Odorovic, D. Johanson, R. Hao og L. Ryll (2019), "Shifting Paradigms: The 4th European Alternative Benchmarking Report", <https://cdn.crowdfundinsider.com/wp-content/uploads/2019/04/CCAF-4th-european-alternative-finance-benchmarking-industry-report-shifting-paradigms-April-2019.pdf>. Tilgået 24. april 2019.

Review artikel – Nudging og offentlig politik: Muligheder og faldgruber

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

I forbindelse med offentlig politik er det vigtigt at være opmærksom på de muligheder, der knytter sig til nudgingtiltag. Det er ofte low-cost tiltag, som kan supplere traditionelle styringsmidler. Men der er også faldgruber i forbindelse med nudgingtiltag. En vigtig afledt effekt af introduktionen af nudging som

et redskab i offentlig politik er, at den illustrerer et behov for generelt at overveje adfærdsforudsætninger i forbindelse med offentlig politik, således at man ikke blot tager udgangspunkt i antagelser om, at mennesker handler som en rationel homo economicus.

Mange taler om nudging, men begrebet er uklart og bruges som betegnelse for meget forskelligt. I denne artikel redegøres der for nudgingbegrebet og idéen om nudging som et redskab i den værktøjskasse, der er til rådighed i forbindelse med offentlig politik. Baggrunden for nudging er indsigter fra adfærdsøkonomi og psykologi, som viser, at mennesker langt fra handler så rationelt, som det ofte antages. Indsigter i hvordan mennesker rent faktisk handler betegnes som adfærdsindsigter (European Commission, 2016; OECD, 2017). Der gives nogle eksempler på adfærdsindsigter og nudgingtiltag i tilknytning til disse. Man bør i forbindelse med offentlig politik være opmærksom på mulighederne for at anvende nudgingtiltag, fordi de ofte er low-cost tiltag og samtidig i en række sammenhænge har vist sig at være effektive i forhold til at fremme policymål. Der er imidlertid også faldgruber i forbindelse med nudgingtiltag, som der redegøres for i denne artikel. Der argumenteres afslutningsvis for en generel refleksion vedrørende de adfærdsantagelser, som gøres i forbindelse med offentlig politik, således at man ikke – ofte implicit – ureflektet forudsætter, at mennesker handler som en rationel *homo economicus*.

Nudging

Nudgingbegrebet går tilbage til bogen *Nudge: Improving decisions about Health Wealth, and Happiness* fra 2008, der er skrevet af de to amerikanere Richard Thaler og Cass Sunstein. Det har længe været kendt, hvordan den private sektor kan anvende psykologi i markedsføringen, f.eks. ved at placere slik og chokolade ved kasselinjen, ved at anbringe de dyre vine i øjenhøjde og de billige nederst, gennem et godt tilbud om abonnement på aviser og blade, som fortsætter til normal pris, medmindre man siger det op, osv. Thaler og Sunsteins bog viste på en populær måde, hvordan indsigter fra psykologi også kan anvendes i forbindelse med offentlig politik. Bogen byggede på resultaterne af mange års forskning inden for psykologi og adfærdsøkonomi, der integrerer indsigter fra psykologi i økonomi med henblik på at gøre økonomi-

KIRSTEN BREGN
lektor, Institut for
Samfundsvidenskab og
Erhverv,
Roskilde Universitet,
bregn@ruc.dk

ske teorier mere realistiske. Sammen med mange andre forskere havde de selv bidraget til denne forskning, hvor en pioner især er Kahneman, der i 2002 fik nobelprisen i økonomi for sit arbejde med at integrere psykologi i økonomi (se oversigter i Dhimi, 2016; Kahneman, 2003; 2011; Thaler, 2016). I 2017 fik også Thaler nobelprisen i økonomi for sit bidrag til udvikling af adfærdsøkonomien (Thaler, 2018).

Idéen om at anvende psykologi til at påvirke menneskers adfærd blev med bogen *Nudge* bekendt for et bredt internationalt publikum, da bogen blev oversat til mange sprog. Værket indeholder en lettilgængelig formidling af centrale forskningsresultater fra psykologi og adfærdsøkonomi, og viser, hvordan virkelige mennesker, betegnet *humans*, afviger fra *econs*, der lever op til standardøkonomiens antagelse om rationel adfærd. Thaler og Sunsteins viste, at “in many cases, individuals make pretty bad decisions they would not have made if they had paid full attention, and possessed complete information, unlimited cognitive abilities, and complete self-control” (Thaler og Sunstein, 2008: 5). Synspunktet var da, at man gennem *libertariansk paternalisme* kunne få mennesker til at træffe beslutninger, der var bedre for dem selv: “In our understanding, a policy is ‘paternalistic’ if it tries to influence choices in a way that will make choosers better off, *as judged by themselves*.” “When we use the term *libertarian* to modify the word *paternalism*, we simply mean liberty-preserving.” (Thaler og Sunstein, 2008: 5; fremhævninger i originalen).

Midlet til at få mennesker til at træffe valg, der er bedre for dem selv, er *nudging*, der består i en passende udformning af valgarkitekturen, som er den kontekst, hvori mennesker træffer beslutninger, “the context in which people make decisions” (Thaler og Sunstein, 2008: 3). Et *nudge* beskrives således som “any aspect of the choice architecture that alters people’s behavior in a predictable way without forbidding any options or significantly changing their economic incentives. To count as a mere nudge, the intervention must be easy and cheap to avoid” (Thaler og Sunstein, 2008: 6).

Idéen om nudging vandt også international politisk interesse, og der er etableret organisationer, som udvikler policytiltag under anvendelse af adfærdsindsigter i mange lande (OECD, 2017). Mest fremtrædende er det britiske Behavioural Insights Team, som har filialer i adskillige lande, herunder i New York, Singapore og nyligt også i Canada (Behavioural Insights Team, 2019).

Nudge og *nudging* kom til at indgå i hverdagssproget i mange lande, og det kan også ses i forbindelse med den appel, der var i bogtitlen, *Nudge*, som kan oversættes ved puf. Denne titel var ikke Thaler og Sunsteins egen idé. Thaler har fortalt, at de havde tænkt sig en titel som f.eks. “The Gentle Power of Choice Architecture”. En forlægger (ironisk nok afviste flere af de forlag, de kontaktede ifølge Thaler at udgive bogen) foreslog titlen *Nudge*, og mens de oprindelige titler ifølge Thaler – nok noget underdrevet – ville have solgt omkring hundrede eksemplarer, bidrog den fangende titel til, at bogen blev en international bestseller (Thaler, 2017).

Libertariansk paternalisme og nudging

Valgarkitekturen skal ud fra et libertariansk paternalistisk udgangspunkt udformes således, at mennesker stilles bedre ”as judged by themselves”. Men hvordan kan valgarkitekter vide, hvad der er bedst for andre? Idéen om, at man kan stille andre bedre ved at påvirke deres valg, er blevet heftigt debatteret og i øvrigt forsvaret af Sunstein i mange bidrag (Mitchell, 2005; Whitman og Rizzo, 2015; Sunstein, 2015; se også Døssing o.a., 2017 og Bregn, 2019). På det økonomiske område og især på det forbrugerpolitiske område er det hyppigt ret indlysende, om mennesker stilles bedre. Mere kontroversielt er det i forhold til spørgsmålet om kort- vs. langsigtsmål, som ofte er i konflikt. Hvordan kan man f.eks. vide, at et langsigtet mål om at leve sundt eller spare op til pension er et mere sandt mål end et kortsigtet mål om at leve her og nu, og spise og drikke mere, end det er sundt på langt sigt, eller bruge sine penge her og nu.

En libertariansk paternalistisk ramme, hvor påstanden er, at man stiller andre bedre, er imidlertid kun én ramme for udformning af nudgingtiltag, og når man i praksis taler om nudging, er forståelsen typisk heller ikke bundet til denne ramme. I det hele taget er nudgingbegrebet uklart, og det anvendes i mange betydninger.

En mindre ambitiøs ramme for nudgingtiltag end en libertariansk paternalistisk ramme er, hvad der kan betegnes som en *målpaternalistisk* ramme. Her respekterer man den enkeltes egne udtrykte præferencer, og spørgsmålet er da hvordan man kan hjælpe den enkelte til at nå sine typisk langsigtede mål. Indsatsen kan betegnes som udtryk for *målpaternalisme* (Scoccia, 2019). Den er paternalistisk i den forstand, at man søger at hjælpe den enkelte til at realisere sine mål, men indsatsen tager udgangspunkt i den enkeltes egne mål. Hvis den enkelte har mål om at begrænse sin overvægt, kan det undersøges, hvordan nudgingtiltag kan bidrage til at opnå vægttab. Der tages ikke stilling til, om præferencen for at tabe sig er mere eller mindre i overensstemmelse med den enkeltes sande præferencer end en kortsigtet præference for at nyde livet her og nu ved at spise, hvad man i øjeblikket har lyst til.

Nudgingtiltag kan også anvendes til at fremme samfundsmæssige mål. Spørgsmålet er da, hvordan adfærdsindsigter kan bidrage til at fremme kollektive mål knyttet til f.eks. miljøpolitik, sundhedspolitik, skattepolitik mv. Her påstås det ikke, at den enkelte stilles bedre, men adfærdsindsigter kan danne grundlag for tiltag, der fremmer samfundsmæssige mål.

Nudgingtiltag anvendes her som betegnelse for tiltag, der er informeret af adfærdsindsigter, og som har til formål at påvirke adfærden uden brug af væsentlige økonomiske incitamentter og uden at forbyde nogen valgmulighed.

Eksempler på afvigelser fra rationalitet og nudgingtiltag i tilknytning hertil

I det følgende skal der gives nogle eksempler på adfærdsindsigter og nogle dertil knyttede nudgingtiltag. En mere omfattende systematisk oversigt over hovedtyper af adfærdsindsigter og nudgingtiltag i tilknytning hertil findes i Bregm (2019).

Virkelige mennesker har til forskel fra den rationelle homo economicus en generel tilbøjelighed til at opretholde *status quo*, selv når en ændring ville være mere fordelagtig (Samuelson og Zeckhauser, 1988). Det betyder, at hvis der skal vælges mellem forskellige muligheder, og der er fastsat et standardvalg (*default*), som er gældende, medmindre man ændrer det, er der en tilbøjelighed til at undlade at ændre dette valg. Hvis elforbrugere kan vælge mellem alternative energiformer, men grøn energi er forhåndsvalgt, vil andelen, der vælger grøn energi, være større end uden et sådan forhåndsvalg (Pichert og Katsikopoulos, 2008; Ebeling og Lotz, 2015; Sunstein og Reisch, 2014).

Hvis man tilsvarende skal melde sig fra en ordning, 'opt-out', er man mere tilbøjelig til at fortsætte i ordningen, end hvis man skal melde sig til. I lande som Østrig, Spanien, Belgien og Frankrig, hvor der er et formodet samtykke til organdonation, således man automatisk står registreret som donor, medmindre man framelder sig, er der typisk langt flere organdonorer, end når man som i Danmark skal give samtykke til organdonation (Johnson og Goldstein, 2003; Abadie og Gay, 2006).

Tilbøjeligheden til at blive ved standardvalget kan udnyttes ved at sætte standardvalget til det valg, der søges fremmet. Hvis man vil fremme grøn energi, kan dette valg derfor sættes som standardvalget. Hvis man tilsvarende vil øge antallet af organdonorer, kan man ændre det valg der er gældende i udgangssituationen, så man indfører et formodet samtykke, således at man automatisk er organdonor, medmindre man melder sig fra. Et sådan valg er dog selvsagt ikke ukontroversielt, jf. f.eks. Det Ethiske Råd (2017).

Virkelige mennesker har *tabsaversion*, dvs. at tab vejer tungere end en gevinst af numerisk samme størrelse (Kahneman og Tversky, 1979; Tversky og Kahneman, 1981; 1991). Hvis man kan undgå et tab, er det mere værd end en gevinst af samme størrelse. *Framingen* af valgsituationer, dvs. den sproglige formulering af valgalternativerne, bliver derfor af afgørende betydning. Tilbøjeligheden til tabsaversion betyder, at hvis et valgalternativ er formuleret som en mulighed for at afværge et tab, er der generelt større tilbøjelighed til at vælge det, end hvis det er formuleret som en mulighed for en gevinst. Det kan f.eks. udnyttes til at fremme tilslutning til miljøprojekter. "If we don't protect the environment, we will suffer significant losses to the quality of our lives" er således stærkere end "Protecting the environment will bring significant gains to the quality of our lives" (Arbuthnott og Scerbe, 2016). Framingen af information har også på anden vis hyppigt konsekvenser for valg. Når graden af brugertilfredshed bliver formuleret negativt som, at 10 pct. er utilfredse, vur-

deres tilfredsheden til at være mindre, end når der informeres, om at 90 pct. er positive (Olsen, 2015). Sådan framingeffekt gør sig også gældende, selvom det præciseres, at der kun er disse to svarmuligheder, således at det er helt klart, at informationen er nøjagtig den samme i de to tilfælde (Bellé o.a., 2018).

Virkelige mennesker har også ofte en *begrænset viljestyrke*. Man lægger planer, men effektuerer dem ikke. Planer om at holde op med at ryge udskydes igen og igen. Hvis man kan få mennesker til at udtrykke *implementeringsintentioner* og fortælle andre om dem, dvs. udtrykke en hensigt om at holde op med at ryge en bestemt dag, vil det kunne forpligte dem, så der er større chance for, at målet nås. Men også uden at inddrage andre vil en implementeringsintention kunne bidrage til, at en hensigt realiseres. Når ansatte på amerikanske virksomheder modtog tilbud om influenzavaccination, og de blev opfordret til at skrive ned, hvilken dag og på hvilket tidspunkt de ville tage imod tilbuddet, førte det til en stigning i antallet, der blev vaccineret, med 4,2 procentpoint (Milkman o.a., 2011).

At fordre *aktiv stillingtagen* inden en vis frist kan også modvirke tilbøjeligheden til status quo og udsættelse, og det har også vist sig at være et effektivt middel til få mennesker til at handle (Caroll o.a., 2009). Det er også velkendt, hvordan frister for tilbud anvendes af den private sektor med tilbud, der kun gælder i dag, osv.

Virkelige menneskers *opmærksomhed er begrænset*, og det betyder, at de valg, der er umiddelbart iøjnefaldende, vælges frem for mindre iøjnefaldende. Når et cafeteria placerer den sunde mad iøjnefaldende, bliver der købt mere af den (Thaler og Sunstein, 2008).

Remindere har vist sig at være et effektivt middel til at overkomme den begrænsning, der er i menneskers opmærksomhed og hukommelse, og også tilbøjeligheden til status quo og udsættelse (Altmann og Traxler, 2014).

Feed-back kan også foranledige, at der reflekteres over valg. Det udnyttes i det britiske Midata-program, der forpligter leverandører til at levere maskinlæsbar information til forbrugerne om deres forbrug. Energileverandører er f.eks. forpligtet til at indsætte en QR-kode på regningen, således at forbrugerne ved at scanne denne kode med en mobiltelefon eller tablet føres direkte til en side, hvor de kan foretage sammenligninger, og såfremt der er bedre alternativer, let skifte til en anden leverandør (Behavioural Insights Team, 2015: 19).

Virkelige mennesker er påvirket af, hvordan andre mennesker handler. Information om *deskriptive sociale normer*, dvs. normer vedrørende hvordan andre handler, er hyppigt et effektivt og anvendt middel til at påvirke adfærd. Information om, at de fleste andre på et givet tidspunkt har betalt deres skat til tiden, har i undersøgelser i UK vist sig at kunne øge andelen, der betaler deres skat, så inddrivelsesomkostninger mv. blev begrænset (Behavioural Insights Team, 2012; Hallsworth o.a., 2017; Larkin et al., 2019). Hvis det kun er en mindre del, der udviser den ønskede adfærd, kan der i stedet informeres om

opbakningen til *injunktive* normer, der beskriver den adfærd, som anses for socialt accepteret.

Små karakteristika ved omgivelserne kan ofte kanalisere en bestemt adfærd. F.eks. kan mindre tallerkener bidrage til, at der spises mindre, idet de mindre tallerkener medfører, at der øses mindre op. Sådan *priming* kan udnyttes til at begrænse madspild, og det har vist sig, at dette ikke blot medfører, at der spises den samme mængde blot fordelt på flere portioner (Kallbekken og Sælen, 2013).

Hvor effektivt er nudging?

Spørgsmålet om effektiviteten af nudging kan ikke besvares generelt. Det er i forskellige undersøgelser forsøgt at sammenfatte nogle resultater vedrørende effekten af nudgingtiltag. I et systematisk review af 18 studier undersøgte Benartzi o.a. (2017) effektiviteten af forskellige nudgingtiltag sammenlignet med traditionelle interventioner, der indebar økonomiske incitamer. De tiltag, der er omfattet af det systematiske review, var policytiltag, som vedrører fokusområder i amerikansk politik, nemlig tiltag med henblik på at øge antallet af ansatte, der er omfattet af en arbejdsmarkedspensionsordning, øge optaget på universitetsuddannelser, begrænse energiforbrug samt øge udbredelsen af influenzavaccinationer. I forhold til målet om at øge antallet, der foretog pensionsopsparring, var nudgingtiltaget at afkræve nyansatte på virksomheder en aktiv stillingtagen til, om de ønskede at være omfattet af en pensionsordning. I forhold til målet om at øge optaget på universitetsuddannelser bestod tiltaget i at gøre ansøgningsprocessen om optag og ansøgning om stipendium mere enkel samt muliggøre personlig hjælp med udfyldelsen. Nudgingtiltagene vedrørende målet om at begrænse energiforbruget bestod blandt andet i information om sociale normer, herunder ved at informere om andres energiforbrug. I forhold til målet om at øge udbredelsen af influenzavaccinationer var nudgingtiltaget det tiltag, der er omtalt ovenfor, hvor ansatte modtog implementeringsopfordringer, og et tiltag, hvor ansatte fik tilsendt konkrete tidspunkter for deres vaccination (idet der dog ikke var en pligt til at møde op).

Det særlige ved undersøgelsen er, at den sammenlignede effekten af henholdsvis nudgingtiltag og brug af forskellige former for incitamer med de omkostninger, der var forbundet med anvendelsen. Konklusionen er, at de blødere nudginginterventioner ofte kan måle sig med traditionel intervention, når man tager hensyn til omkostningerne.

I et systematisk review baseret på 100 publikationer undersøgte man størrelsen af effekten af forskellige tiltag af nudgingtype, som standardvalg, forenkling af valgsituationer, information om deskriptive sociale normer, remindere og implementeringsintentioner (Hummel og Maedche, 2019). Her fandt man, at standardvalg inkl. opt-out ordninger var de mest effektive tiltag.

Betydelige variationer i resultater

En udfordring i forbindelse med anvendelse af nudgingtiltag er, at der er en betydelig variation med hensyn til effekten af anvendelsen. I et systematisk review undersøgte man f.eks. effektiviteten af en række centrale typer nudgingtiltag i forhold til at fremme sundere fødevarevalg (Bauer og Reisch 2019). Herunder undersøgte man effekten af kalorieinformation vedrørende retter på restauranter, at gøre visse valg særligt fremtrædende, at ændre standardvalg ,f.eks. i menuer, at ændre fysiske forhold, f.eks. placeringen af forskellige typer af mad, tallerkenstørrelse og portionsvalg, at fremkalde implementeringsintentioner vedrørende ændringer af fødevarevalg eller at udnytte betydningen af deskriptive sociale normer, f.eks. ved at informere om, at ”in this store, most people choose at least five pieces of fruit and vegetables”. Konklusionen var, at resultaterne vedrørende effektiviteten i forhold til at fremme et sundere fødevarevalg generelt var blandede også inden for de forskellige typer af tiltag. Den blotte faktuelle information om ernæringsindhold har generelt ikke megen effekt. Det forhold, at den menneskelige opmærksomhed er begrænset, svækker effektiviteten af information. Afgørende er det, at information er iøjnefaldende, enkel og letforståelig. Effekten af at ændre standardvalg i sundere retning var generelt positiv, men dog varierende. F.eks. er tilbøjeligheden til at vælge en standardmenu større på fastfood-restauranter end på traditionelle restauranter, og påvirkningsmulighederne derfor større på fastfood-restauranter.

Et systematisk review af konsekvensen af at fastsætte et standardvalg viste, at det, som det også er den gængse opfattelse, havde en betydelig indvirkning på valg, men også at der på den anden side var en betydelig variation (Jachimowicz o.a., 2019). 46 studier viste således signifikante og positive resultater, mens 10 ikke viste signifikante resultater, og 2 af de 58 studier viste en signifikant negativ effekt (Jachimowicz o.a., 2019: 8). Det var videre konklusionen, at standardvalg er mere effektivt, når det bliver opfattet som en anbefaling, eller når det afspejler status quo, og et alternativt valg derfor ville fordre, at man ”opgav” sit aktuelle valg.

Eksempler på variationer i resultater

Variationen med hensyn til resultater af tiltag kan illustreres af nogle eksperimenter. De viser, at man ikke blot kan kopiere eksperimenter med forventninger om tilsvarende resultater, som er opnået andre steder.

Tiltag, der har vist sig virksomme i en national eller regional kontekst, har vist sig ikke at fungere i en anden, ligesom små forskelle i tiltag kan have en afgørende betydning. Information om deskriptive normer i form af information om, at mange har betalt deres skat til tiden, har som nævnt tidligere i flere studier i UK vist sig at kunne øge andelen, der betaler deres skat (Behavioural Insights Team, 2012; Hallsworth o.a., 2017; Larkin o.a., 2019). Der er imidlertid andre tilsvarende studier, som ikke har vist samme resultater. Et studie i London viste ikke en positiv effekt, men endog en kontraproduk-

tiv effekt (John og Blume, 2018: 9). Blandt forklaringerne på forskellene kan være, at en heterogen og mobil befolkning i en storby i mindre grad påvirkes af deskriptive normer, ligesom forskelle i udformningen af informationen om deskriptive normer kan have betydning. Information om deskriptive normer har heller ikke haft effekt i Irland, hvad der – endnu – ikke fremstår forklaret (Kennedy o.a., 2017).

Et eksperiment i USA viste, at hotelgæster øgede deres genbrug af håndklæder betydeligt, når de fik at vide, at 75 pct. af tidligere hotelgæster havde genbrugt deres håndklæder (Goldstein o.a., 2008). Man kan imidlertid ikke blot kopiere et sådant tiltag og forvente tilsvarende resultater. Da man foretog to tilsvarende eksperimenter i Tyskland, viste det sig, at denne information om, at 75 pct. havde genbrugt håndklæder ikke øgede genbrug mere end en neutral opfordring til at genbruge håndklæderne (Bohner og Schlüter, 2014). Forskellen kan ses i forbindelse med flere forhold. Mens genbrugsraten i USA kun var mellem 35 og 50 pct., var den i Tyskland mellem 70 og 90 pct. Den deskriptive norm på 75 pct. indebærer således ikke et generelt højere niveau, og man kan argumentere, at hvis effekten af deskriptive sociale normer skulle testes, skulle den deskriptive norm sættes til f.eks. 90 pct. for at svare til det amerikanske eksperiment. Det ville også være et sådant niveau, der havde praktisk mening, hvis man ville søge at øge andelen, der genbrugte. En større engagement i miljø sagen i Europa og konkret i Tyskland kan også betyde, at en information om, hvad andre gør, får mindre betydning end ens egen vurdering af, hvad der er passende adfærd.

Eksperimenterne rejser i øvrigt forskningsetiske problemstillinger, fordi oplysningen om, at 75 pct. havde genbrugt håndklæderne, ikke er sand information. Det kan diskuteres, om det er berettiget at give falsk information i videnskabelige eksperimenter. Men der må ikke gives falsk information i forbindelse med virkelige interventioner. Ud over at det er uetisk, vil blot få eksempler herpå, der kommer til offentlighedens kendskab, kunne kompromittere idéen om nudgingtiltag og skabe modstand mod denne type interventioner.

Löfgren o.a. (2012) fandt, at tilbøjeligheden til at vælge standardvalget ikke gjorde sig gældende i et eksperiment, hvor deltagerne var miljøøkonomer til en international konference. Når deltagerne skulle registrere sig online, blev de mødt med spørgsmål, om de ville bidrage til at betale kompensation for CO₂-udledning i forbindelse med deres flyrejse til konferencen, og registreringen kunne ikke færdiggøres, uden at deltagerne svarede på spørgsmålet. Det viste sig her at være uden betydning, om villighed til at betale en kompensation var sat som standardvalg eller ej. Resultatet kan ses i forbindelse med, at der er tale om beslutningstagere der er erfarne inden for området, og som har afklaret deres holdning til spørgsmålet om individuel kompensation. Stærke præferencer kan generelt ophæve virkningen af standardvalg og opt-out-ordninger (Sunstein, 2017).

Spørgsmålet om frivillighed synes også at have en betydning for effekten af tiltag. Installation af ”smarte” elmålere, der giver feed-back på forbruget, har vist sig kun at give en reduktion i forbruget, når forbrugeren kunne vælge dem, mens de ikke førte til en reduktion blandt forbrugere, der fik installeret målerne i deres hjem af energileverandøren, uanset om de ønskede sådanne målere eller ej (Hilton o.a., 2018).

Der er også en række eksempler på forskelle, som ikke fremstår umiddelbart forklarlige (Lunn og Choisdealbha, 2018). I Tyskland viste et eksperiment, at information om de samlede omkostninger over en vaskemaskines levetid inkl. omkostninger til energiforbrug førte til køb af mere energieffektive vaskemaskiner. I Irland førte information om energiomkostningerne over en femårig periode imidlertid ikke til en signifikant ændring i energiforbruget for de tørretumblere, der blev valgt. I et eksperiment i Finland blev der købt mere energieffektive tørretumblere, når disse var påført labels med information om energiomkostningerne over levetiden i kombination med uddannelse af sælgerne. Men det samme gjaldt ikke for køle/fryseskabe. Og der var ingen effekt af enten labels eller uddannelse af sælgerne isoleret. I et studie førte information om de samlede driftsomkostninger over et fjernsyns levetid til at dyrere, men mere energieffektive fjernsyn blev foretrukket, mens information om de samlede årlige driftsomkostninger havde den modsatte effekt.

At der er variation i effekten af at anvende samme type tiltag, er en følge af at nudgingtiltag netop virker, fordi de betingelser, der handles under, har afgørende betydning for de valg, der træffes. Selv små forskelle i tiltag og kontekst i øvrigt kan derfor påvirke valg. At tiltag kan virke forskelligt i forskellige kontekster og herunder i forskellige nationale sammenhænge, er derfor heller ikke overraskende. Afgørende er det, at man i forbindelse med praktisk anvendelse i den offentlige sektor ikke ukritisk kopierer tiltag, men at man overvejer, om der er sammenlignelige betingelser for anvendelsen, og at man så vidt muligt gennemfører eksperimenter, der kan afdække konsekvenserne i den specifikke sammenhæng, hvor man vil gennemføre tiltag.

For at skabe grundlag for udbredelse af nudgingtiltag, hvor det er relevant, må der etableres indsigt i årsagerne til den variation, der er med hensyn til effekten af tiltag, og herunder også samme type af tiltag. Det er i den forbindelse beklageligt, at der er en publikationsbias, således at det især er resultater af undersøgelser, som viser signifikant positive resultater, der offentliggøres. Undersøgelser, der ikke viser signifikante effekter af tiltag kan, hvis de er metodisk stærkt funderet, bidrage til en forståelse af, hvorfor tiltag fungerer i én sammenhæng og ikke i en anden, og det er ønskeligt at de publiceres. I den første bølge af nudginginteressen blev der fokuseret på eksempler på initiativer, der er lykkedes. Nu er der behov for også at lægge vægt på at udrede de kausale mekanismer med henblik på at kunne specificere de nærmere betingelser for, at nudgingtiltag virker, således at der udvikles en differentieret værktøjskasse med relevante tiltag tilpasset den konkrete sammenhæng.

Heterogene effekter

Når konsekvenserne af et nudgingtiltag vurderes, baserer det sig typisk på det gennemsnitlige resultat for den gruppe, der udsættes for tiltaget. Dette resultat kan imidlertid dække over, at tiltaget virker forskelligt for forskellige grupper, således at den gennemsnitlige effekt kan dække over, at tiltaget virker positivt for nogle grupper, neutralt for andre og negativt for andre grupper. I undersøgelsen omtalt ovenfor vedrørende anvendelse af nudgingtiltag med henblik på at fremme sundere fødevalg, blev der f.eks. påvist heterogene effekter knyttet til bl.a. socio-økonomiske karakteristika og køn (Bauer og Reisch, 2019).

I naturlige felt eksperimenter har man tilsendt elforbrugere rapporter, der sammenligner husstandens forbrug med andre husstandes energiforbrug. Den slags tiltag fører typisk til, at det gennemsnitlige elforbrug falder. Der er imidlertid heterogene effekter, idet der er en asymmetri i reaktionen for husstande, der har et forbrug, som ligger under og over normen, således at de, der ligger over normen, reducerer deres forbrug, mens de, der ligger under normen, øger deres forbrug (Schultz o.a., 2007; Ho o.a., 2016).

Der er også konstateret en heterogen effekt knyttet til politisk holdning, således at tiltag, der informerer om andres forbrug, i USA har væsentligt mindre effekt i forhold til politisk konservative sammenlignet med liberale (Costa og Kahn, 2013).

Effekten af nudgingtiltag – kort vs. lang sigt

I de undersøgelser, der foretages af effekten af nudgingtiltag, er det typisk effekten på kortere sigt, som er undersøgt. Det kan betyde, at små positive effekter ikke opfanges. Hvis et tiltag f.eks. fører til en lille reduktion i kalorieindtaget, kan virkningen være vanskelig at spore på kort sigt. Den samlede effekt af en reduktion er først realiseret på langt sigt. En undersøgelse af effekten på længere sigt kan imidlertid vanskeliggøres, fordi der er så mange forhold, som kan ændre sig på længere sigt, således at der bliver en mere usikker sammenhæng mellem tiltaget og resultatet på længere sigt.

Allcott og Rogers (2014) fandt, at når forbrugerne hver måned eller med få måneders mellemrum fik tilsendt rapporter om deres forbrug sammenlignet med andre samt information om, hvordan de kunne begrænse deres energiforbrug, førte det til markant reduktion efter de første rapporter. Hvis man ophørte med at sende yderligere rapporter, aftog denne effekt dog ret hurtigt. Når der fortsat blev sendt rapporter, var der en fortsat positiv effekt. Hvis der efter to år ikke længere blev sendt rapporter, aftog effekten med omkring 10-20 pct. om året. Såfremt der fortsat blev sendt rapporter også i det tredje til femte år, var der fortsat en positiv effekt svarende til 50 til 60 pct. stærkere effekt, end hvis man ophørte med interventionen efter to år. Dette resultat skal fortolkes på baggrund af, at der er tale om intervention på et område, hvor der kan opnås effekt ikke alene ved, at der ændres adfærd løbende, men også ved

at der foretages investeringer. Med rapporterne henledes opmærksomheden på energiforbruget, og det fører til, at der foretages investeringer i energibesparende tiltag, købes energiøkonomiske pærer, tænd- og slukure mv., samt at opmærksomheden henledes på betydningen af at købe energibesparende hvidevarer og elektriske apparater. Den samlede effekt er således en kombination af investeringer og en ændring af vaner, der understøttes ved de jævnlige udsendelser af feed-back.

Afledte effekter

Når man overvejer og vurderer nudgingtiltag, skal man være opmærksom på, at der kan være afledte effekter af tiltag som efter omstændighederne kan modificere eller eliminere positive virkninger af tiltag, men der kan også være afledte positive effekter som forstærker virkningen af tiltag.

Boomerang-effekter

Boomerang-effekter er karakteriseret ved, at tiltag giver bagslag i den betydning, at de har utilsigtede effekter, der modvirker eller opvejer den effekt, som er tilsigtet. Donkers o.a. (2017) viste i et naturligt felteksperiment fra Holland, hvordan et større antal opfordringer til at bidrage til velgørenhed reducerede størrelsen af de fremtidige bidrag. Et felteksperiment i Folkekirkens Nødhjælp viste, at et større antal mail vedrørende behov for støtte til den kreds, der var bidragsydere, øgede donationerne, men samtidig førte det til en stigning i antallet, der frameldte sig emailisten (Damgaard og Gravert, 2018).

Når energiforbrugere, der brugte mindre energi end normen, øgede deres energiforbrug, når de fik information om deres energiforbrug i sammenligning med andre, kan det være udtryk for *moral licensing*, hvor en ”dydig” adfærd i en situation, moralsk ”tillader” eller legitimerer en efterfølgende mindre dydig eller mere moralsk anfægtelig adfærd (Galizzi og Whitmarsh, 2019).

Eksemplerne illustrerer, at overvejelser om nudgingtiltag må overvejes i et bredere perspektiv, hvor også afledte konsekvenser inddrages, når tiltag skal vurderes.

Spillover-effekter

Mens boomerang-effekter vedrører utilsigtede effekter i forhold til det mål der er tilsigtet, er spillover-effekter betegnelsen for, at en intervention får afledte konsekvenser for adfærden på andre områder (terminologien er dog ikke entydig, jf. også Ghesla et. al. (2019)).

Spillover-effekter kan være positive, således at en indsats med henblik på at fremme et mål på et område fører til en adfærd i overensstemmelse med målet på andre områder. Det kan f.eks. være tilfældet, hvis et sundhedstiltag med henblik på sundere madvaner betyder, at man begynder at spise sundere, men også medfører, at man begynder at leve mere sundt på andre områder, f.eks. ved at man begynder at dyrke motion.

Spillover-effekter kan også være negative. Negative spillover-effekter kan skyldes *moral licensing*. Hvis et tiltag fører til, at man begynder at dyrke motion ved at begynde at løbe, kan man opfatte det som legitimt at belønne sig selv med kage eller chokolade, når man har løbet. Hvis et tiltag får mennesker til at vælge kaloriefattige retter, kan reduktionen i kalorieindtaget blive kompenseret af, at det kan vurderes som legitimt at spise en dessert efter måltidet (Meder o.a., 2019).

Ved at give feed-back til husstandes individuelle vandforbrug reducerede man vandforbruget, men samtidig steg elektricitetsforbruget (Tiefenbech o.a., 2013). Husstande, der fik ugentligt feed-back på deres vandforbrug, sænkede deres forbrug med 6 pct. i gennemsnit, men samtidig øgede de deres elektricitetsforbrug med 5,6 pct. sammenlignet med en kontrolgruppe, der ikke fik feed-back. Forklaringen kan igen være *moral licensing*, hvor man, når man sparede på vandet, oplevede, at det var mere legitimt at være skødesløs i forhold til brug af elektricitet. Der er i øvrigt tale om kortsigtseffekter, hvor eksperimentet forløb over 11 uger, og langsigtseffekterne kan være anderledes, jf. også ovenfor.

Undersøgelser af effekter af nudgingtiltag vedrører typisk responset på et tiltag i forhold til målet for interventionen uden hensyn til en mulig effekt på andre områder. Viden om forekomsten af spillover-effekter er derfor begrænset, og resultaterne af undersøgelser vedrørende spillover-effekter er endvidere blandede (Dolan og Galizzi, 2015; Galizzi og Whitmarsh, 2019).

Når man i praksis overvejer nudgingtiltag, anbefales det at iværksætte eksperimenter i lille skala, og sådanne vedrører typisk kun den umiddelbare effekt og ikke afledte effekter på andre områder. Det er da heller ikke realistisk, at man i forbindelse med enkelte påtænkte initiativer skulle forsøge at undersøge mulige spillover-effekter. Der vil ofte heller ikke være interesse heri, fordi de fordele eller ulemper, der opnås, måske ikke henhører under ansvarsområdet for den organisation, der iværksætter tiltaget. Såvel positive som negative spillover-effekter bliver derved underbelyst. For at fremme en hensigtsmæssig brug af nudgingtiltag må der satses på forskning, som kan belyse, under hvilke betingelser der er risiko for negative spillover-effekter, og hvornår der kan være mulighed for positive spillover-effekter.

Crowding-out af opbakning til mere effektive tiltag

En mere grundlæggende form for skjulte omkostninger ved anvendelse af nudging end dem, der knytter sig til boomerang-effekter og negative spillover-effekter, kan fremkomme, hvis nudgingtiltag fortrænger mere effektive tiltag. Hagman o.a. (2019a) fandt i et eksperiment, at et nudge, der skulle fremme anvendelsen af grøn energi i USA gennem fastlæggelse af et standardvalg, mindskede opbakningen til en mere effektiv CO₂-afgift.

I eksperimentet blev forsøgspersonerne præsenteret for to hypotetiske muligheder for at begrænse CO₂-udledning. Det ene tiltag var af nudgingtype:

”The federal government requires large electricity providers (serving at least 500.000 people) to adopt a system in which consumers would be automatically enrolled in a “green” (environmentally friendly) energy supplier, but could opt out if they wished.” (Hagman o.a., 2019b: 37).

Det andet tiltag bestod i pålægning af en afgift svarende til de beregnede omkostninger ved udledningen:

“The federal government imposes a carbon tax on companies and products based on how much emissions they create. Companies and individuals pay approximately \$ 40 per ton of carbon emitted, which is the estimated cost of the pollution.” (Hagman o.a., 2019b: 38).

Når forsøgspersonerne blev introduceret for nudgingtiltaget, før de blev præsenteret for afgiften, reducerede det støtten til at vælge afgiftsløsningen. Det er bemærkelsesværdigt, at dette gjorde sig gældende ikke alene for dem, der mente, at nudgingtiltaget var mindst lige så effektivt som afgiftsløsningen, men også for dem, der vidste, at afgiftsløsningen var mere effektiv.

Introduktionen af et nudge, der skulle fremme pensionsopsparing i USA, mindskede tilsvarende også tilslutningen til et program med obligatorisk pensionsopsparing:

“The federal government requires employees to enroll workers into 401(k) retirement plans and contribute 8 pct. of their income by default. Employees have the option to opt-out of this plan and choose to save less than 8 pct. (or nothing at all).“ (Hagman o.a., 2019b: 57).

Når forsøgspersonerne blev præsenteret for ovenstående mulighed, var opbakningen til en obligatorisk ordning mindre:

”The federal government increases social security taxes on wages and also increases the employer match. Social security benefits are raised commensurately, and uncertainties about future benefit delivery are eliminated.” (Hagman o.a., 2019b: 56).

Det er vigtigt nærmere at søge afklaret, hvornår nudgingtiltag kan erodere tilslutningen til mere effektive tiltag, og ikke mindst hvordan det kan forebygges. Det viste sig f.eks. i eksperimentet, at fortrængningen af den mere effektive CO₂-afgift kan elimineres, hvis man viser, at de omkostninger, der for borgerne er forbundet med en CO₂-afgift, kan begrænses, idet provenuet kan anvendes til at reducere andre afgifter eller skatter og hvis man informerer om den begrænsede effekt af nudgingtiltaget i forhold til afgiftsløsningen. Mens fortrængningen af mere effektive tiltag elimineres, svækker det ikke tilslutningen til nudgingtiltaget.

Nudgingtiltag vil typisk opleves som mindre omkostningsfulde for borgerne end traditionelle styringsmidler som afgifter og forbud/påbud, og de vil ofte være low-cost tiltag. De mindre omkostninger må imidlertid vurderes i for-

hold til effekten. For at forebygge fortrængning af mere effektive midler er det afgørende med viden og spredning af viden om effektiviteten af nudgingtiltag, så der ikke skabes falske forventninger om, at disse er tilstrækkelige.

Adfærdsinformeret politik – mere end nudging

Nudgingtiltag bliver undertiden i debatten engros afvist med henvisning til, at de er udtryk for manipulation. I faglitteraturen er der en tilbageholdenhed med at anvende dette begreb på grund af de negative konnotationer, der er knyttet til begrebet. Men der er vigtige overvejelser om, hvorvidt den påvirkning, der udøves gennem nudgingtiltag, er legitim. Mangfoldigheden af typer af nudgingtiltag og de forskellige områder, hvor disse tiltag kan anvendes, betyder imidlertid, at etiske overvejelser må knyttes til de specifikke anvendelser og formålet med disse (Bregn, 2019).

Det er nudging, der har skabt opmærksomhed omkring den betydning, som menneskers manglende rationalitet har for offentlig politik, og også interesse for de indsigter, der er indvundet med hensyn til, hvordan virkelige mennesker handler. Disse indsigter kan anvendes til at udforme nudgingtiltag med henblik på, at mennesker kan nå deres mål eller med henblik på fremme samfundsmæssige mål. Samtidig må man mane til en vis forsigtighed i forbindelse med nudgingtiltag. Vellykkede eksempler på nudgingtiltag kan ikke altid overføres til andre områder eller nationale kontekster. Nudgingtiltag kan endvidere give anledning til skjulte omkostninger. Det forhold at tiltag af nudgingtype kan erodere tilslutningen til mere effektive tiltag rejser også en udfordring i forhold til at informere om de begrænsninger, der kan være forbundet med nudging. Ofte vil tiltag af nudgingtype kunne være et supplement til traditionelle styringsmidler.

Ud over at adfærdsindsigter kan danne grundlag for nudgingtiltag, kan de også kvalificere anvendelsen af traditionelle styringsmidler. En grundlæggende betingelse for, at incitamentet virker effektivt, er f.eks., at de er synlige og gennemskuelige. Og adfærdsindsigter kan også kvalificere anvendelsen af forbud og påbud. Skiltning med forbud mod at smide affald kan føre til, at en større del smider affald, fordi man bliver opmærksom på, at andre også gør det, og det derfor opleves som legitimt at gøre det. I et eksperiment steg andelen, der smed affald, fra 61 til 70 pct., da der blev skiltet med et forbud (Kosters og Van der Heijden, 2015). Anvisninger af lette løsninger med hensyn til hvor man f.eks. må ryge, kan også øge overholdelsen af rygeforbud: Der er en parathed til at følge normer for social adfærd, hvis det ikke er for besværligt.

En refleksion over, hvilken adfærd der i en konkret sammenhæng kan forventes, og herunder hvordan den eventuelt kan forventes at adskille sig fra den rationelle homo economicus, vil helt generelt kunne bidrage til at kvalificere offentlig politik i forhold til en offentlig politik, der bygger på en ofte implicit teoretisk antagelse om rationalitet. Offentlig politik bør være adfærdsinformeret politik.

Litteratur

- Abadie, A. og S. Gay (2006), "The impact of presumed consent legislation on cadaveric organ donation: a cross-country study", *Journal of Health Economics*, 25(4): 599-620.
- Allcott, H. og T. Rogers (2014), "The Short-Run and Long-Run Effects of Behavioral Interventions: Experimental Evidence from Energy Conservation", *American Economic Review*, 104(10): 3003-37.
- Altmann, S. og C. Traxler (2014), "Nudges at the dentist", *European Economic Review*, 72, 19-38.
- Arbuthnott, K. D. og A. Scerbe (2016), "Goal Framing in Public Issue and Action Decisions", *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 16(1): 175-92.
- Bauer, J.M. og L.A. Reisch (2019), "Behavioural Insights and (Un)healthy Dietary Choices: a Review of Current Evidence", *Journal of Consumer Policy*, 42(1): 3-45.
- Behavioural Insights Team (2012), *Applying Behavioural Insights to Reduce Fraud, Debt and Error*, Cabinet Office, London.
- Behavioural Insights Team (2015), *The Behavioural Insights Team Update 2013-2015*, Behavioural Insights Team, London.
- Behavioural Insights Team (2019), <https://www.bi.team/>
- Bellé, N., P. Cantarelli og P. Belardinelli (2018), "Prospect Theory Goes Public: Experimental Evidence on Cognitive Biases in Public Policy and Management Decisions", *Public Administration Review*, 78(6): 828-840.
- Benartzi, S., J. Beshears, K.L. Milkman, C.R. Sunstein, R. H. Thaler, M. Shankar, W. Tucker-Ray, W.J. Congdon og S. Galing (2017), "Should Governments Invest More in Nudging?" *Psychological Science*, 28(8): 1041-1055.
- Bohner, G. og L.E. Schlüter (2014), "A Room with a Viewpoint Revisited: Descriptive Norms and Hotel Guests' Towel Reuse Behavior", *PLoS ONE* 9(8): e104086.
- Bregm, K. (2015), "Behavioural Public Policy – nyt grundlag for politik og styring", *Økonomistyring og Informatik, Tidsskrift for nye ledelsesformer og ledelsesteknologier*, 30(5): 423-56.
- Bregm, K. (2019), *Adfærdsinformeret politik. Anvendelse af indsigter fra adfærdsökonomi og psykologi i offentlig politik*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Carroll, G.D., J.J. Choi, D.I. Laibson, B. Madrian og A. Metrick (2009), "Optimal defaults and active decisions", *Quarterly Journal of Economics*, 124(4): 1639-74.
- Costa, D.L. og M.E. Kahn (2013), "Energy conservation "nudges" and environmentalist ideology: Evidence from a randomized residential electricity field experiment", *Journal of the European Economic Association*, 11(3): 680-702.
- Damgaard, M.T. og C. Gravert (2018); "The hidden costs of nudging: Experimental evidence from reminders in fundraising", *Journal of Public Economics* (157), 15- 26.
- Det Etske Råd (2017), *Organdonation. Det Etske Råds udtalelse om formodet og informeret samtykke*. Det Etske Råd.
- Dhami, S. (2016), *The Foundations of Behavioral Economic Analysis*, Oxford: OUP Oxford.
- Dolan, P. og M.M. Galizzi (2015), "Like ripples on a pond: Behavioral spillovers and their implications for research and policy", *Journal of Economic Psychology*, 47: 1-16.
- Donkers, B., M. van Diepen og P.H. Franses (2017), "Do charities get more when they ask more often? Evidence from a unique field experiment". *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 66(C): 58-65.
- Døssing, F.D., D.D. Lassen og D.G. Mahler (2017), "Nudge – et skub i den rigtige retning?" *Økonomi & Politik* (90)4: 27-39.
- Ebeling, F. og S. Lotz (2015), "Domestic uptake of green energy promoted by opt-out tariffs", *Nature Climate Change*, 5(9): 868-71.
- European Commission (2016), *Behavioural insights applied to policy: European Report 2016*, EUR 27726.
- Galizzi, M.M. og L. Whitmarsh (2019), "How to Measure Behavioral Spillovers: A Methodological Review and Checklist", *Frontiers in Psychology*, 10, 342.
- Ghesla, C., M. Grieder og J. Schmitz (2019), "Nudge for Good? Choice Defaults and Spillover Effects", *Frontiers in Psychology*, 10, 178.
- Goldstein, N. J., R.B. Cialdini og V. Griskevicius (2008), "A room with a viewpoint: Using social norms to motivate environmental conservation in hotels", *The Journal of Consumer Research*, 35(3): 472-82.
- Hagmann, D., E.H. Ho og G. Loewenstein (2019a), "Nudging out support for a carbon tax", *Nature Climate Change*, 9(6): 484-9.
- Hagmann, D., E.H. Ho og G. Loewenstein (2019b), "Nudging out support for a carbon tax", *Nature Climate Change*, 9(6): 484-9.
- Hallsworth, M., J.A. List, R.D. Metcalfe og I. Vlaev (2017), "The behavioralist as tax collector: Using natural field experiments to enhance tax compliance", *Journal of Public Economics*, 148: 14-31.
- Hilton, D., N. Treich, G. Lazzara og P. Tendil (2018), "Designing effective nudges that satisfy ethical constraints: the case of environmentally responsible behaviour", *Mind & Society*, 17(1-2): 27-38.
- Ho, B., J. Taber, G. Poe og A. Bento (2016), "The Effects of Moral Licensing and Moral Cleansing in Contingent Valuation and Laboratory Experiments on the Demand to Reduce Externalities", *Environmental and Resource Economics*, 64: 317-40.
- Hummel, D. og Maedche, A. (2019), "How effective is nudging? A quantitative review on the effect sizes and limits of empirical nudging studies", *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 80: 47-58.
- Jachimowicz, J.M., S. Duncan, E.U. Weber og E.J. Johnson (2019), "When and why defaults influence decisions: a meta-analysis of default effects", *Behavioural Public Policy*, 3(2): 159-86.

- John, P. og T. Blume (2018), "How best to nudge taxpayers? The impact of message simplification and descriptive social norms on payment rates in a central London local authority", *Journal of Behavioral Public Administration*, 1(1): 1-11.
- Johnson, E.J. og D. Goldstein (2003), "Do Defaults Save Lives?", *Science*, 302: 1338-39.
- Kahneman, D. (2003), "Maps of bounded rationality, Psychology for behavioural economists", *American Economic Review*, 93(5): 1449-75.
- Kahneman, D. (2011), *Thinking, fast and slow*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D. og A. Tversky (1979), "Prospect theory: An analysis of decision under risk", *Econometrica*, 47: 263-91.
- Kallbekken, S. og H. Sælen (2013), "Nudging' hotel guests to reduce food waste as a win-win environmental measure", *Economics Letters*, 119(3): 325-327.
- Kennedy, S., R. O'Carroll, M. Shirran og K. Walsh (2017), *Applying Behavioural Science in Tax Administration – A Summary of Lessons Learned*, Irish Government Economic & Evaluation Service.
- Kosters, M. og J. Van der Heijden (2015), "From mechanism to virtue: Evaluating Nudge theory". *Evaluation*, 21(3): 276-91.
- Larkin, C., M., Sanders, I. Andresen og F. Algate (2019), "Testing local descriptive norms and salience of enforcement action: A field experiment to increase tax collection", *Journal of Behavioral Public Administration*, 2(1): 1-11.
- Löfgren A., P. Martinsson, M. Hennlock og T. Sterner (2012), "Are experienced people affected by a pre-set default option – Results from a field experiment", *Journal of environmental economics and management* 6: 66-72.
- Lunn, P.D. og Á. Ní Choisdealbha (2018), "The case for laboratory experiments in behavioural public policy", *Behavioural Public Policy*, 2(1): 22-40.
- Meder, B., N. Fleischhut og M. Osman (2018), "Beyond the confines of choice architecture: A critical analysis", *Journal of Economic Psychology*, 68: 36-44.
- Milkman, K.L., J. Beshears, J.J. Choi, D. Laibson og B.C. Madrian (2011), "Using implementation intentions prompts to enhance influenza vaccination rates", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(26): 10415-20.
- Mitchell, G. (2005), "Libertarian Paternalism Is an Oxymoron", *Northwestern University Law Review*, 99(3): 1245-77.
- OECD (2017), *Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World*, OECD Publishing, Paris.
- Olsen, A.L. (2015), "Citizen (Dis)satisfaction: An Experimental Equivalence Framing Study", *Public Administration Review*, 75(3): 469-78.
- Pichert, D. og K.V. Katsikopoulos (2008), "Green defaults: Information presentation and pro-environmental behaviour", *Journal of Environmental Psychology*, 28(1): 63-73.
- Samuelson, W. og R. Zeckhauser (1988), "Status quo bias in decision making", *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1): 7-59.
- Schultz W., J. Nolan, R. Cialdini, N. Goldstein og V. Griskevicius (2007), "The Constructive, Destructive, and Reconstructive Power of Social Norms", *Psychological Science*, 18: 429-34.
- Scoccia, D. (2019), "Paternalisms and Nudges". *Economics and Philosophy*, 35(1): 79-102.
- Sunstein, C.R. (2015), "Nudges, Agency, and Abstraction: A Reply to Critics", *Review of Philosophy and Psychology*, 6(3): 511-29.
- Sunstein, C. R. (2017), "Nudges that fail", *Behavioural Public Policy*, 1(1), 4-25.
- Sunstein, C.R. og L. Reisch (2014), "Automatically green: Behavioral economics and environmental protection", *The Harvard Environmental Law Review* 38(1): 127-158.
- Thaler, R.H. (2016), "Behavioral economics: Past, present, and future", *American Economic Review* 106(7): 1577-1600.
- Thaler, R. (2017), "Much Ado About Nudging", *Behavioural Public Policy Blog*, Posted on June 2, 2017, March 27, 2018 by Tony Hockley (LSE), <https://bpblog.com/2017/06/02/much-ado-about-nudging/>
- Thaler, R.H. (2018), "From Cashews to Nudges: The Evolution of Behavioral Economics", *American Economic Review*, 108(6): 1265-87.
- Thaler, R. og C.R. Sunstein (2008), *Nudge. Improving Decisions about Health Wealth, and Happiness*, New Haven & London: Yale University Press.
- Tiefenbeck, V., T. Staake, K. Roth, og O. Sachs (2013), "For better or for worse? Empirical evidence of moral licensing in a behavioral energy conservation campaign", *Energy Policy*, 57: 160-71.
- Tversky, A. og D. Kahneman (1981), "The framing of decisions and the psychology of choice", *Science*, 211(4481): 453-8.
- Tversky, A. og D. Kahneman (1991), "Loss Aversion in Riskless Choice", *Quarterly Journal of Economics*, 106(4), 1039-61.
- Whitman, D.G. og M. J. Rizzo (2015), "The Problematic Welfare Standards of Behavioral Paternalism", *Review of Philosophy and Psychology*, 6(3), 409-25.
- World Bank (2015), *Mind, Society, and Behaviour*, Washington: World Bank Group.

Ideen om partnerskaber – et svingende pendul?

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Partnerskaber er på alles læber i NGO-branchen, og det er der en god grund til. For det første er partnerskaber FN's 17. Verdensmål, der opfordrer sektorer til at arbejde tættere sammen om at udvikle bæredygtige løsninger. For det andet er evnen til at indgå i partnerskaber med erhvervslivet samtidig ét af de parametre, som danske NGO'er bliver målt på, hvis de ønsker at modtage offentlige bistandsmidler. Én ting er imidlertid, at alle taler om partnerskaber. Noget andet er, hvordan NGO'er reagerer på den politiske begejstring, der har spredt sig både globalt og nationalt. Vi har undersøgt, *hvordan* ti danske NGO'er har adopteret idéen om partnerskaber i praksis. Resultaterne viser primært to adfærdsmønstre. Størstedelen konvergerer med den politiske dagsorden, mens enkelte NGO'er divergerer.

Historisk set har virksomheder og nongovernmentale organisationer (NGO'er) haft et anstrengt forhold til hinanden. Relationen har typisk været præget af mistillid og organisationernes forskellige formål om enten at skabe profit eller forbedre sociale- og miljømæssige forhold (Pedersen, 2011; Rondinelli og London, 2003). I de seneste år har vi imidlertid været vidne til et skift både retorisk og i praksis. Den politiske bevågenhed omkring partnerskaber blev intensiveret i 2015, hvor FN satte en ambitiøs dagsorden med 17 verdensmål om bl.a. at udrydde sult og fattigdom i 2030. Det syttende verdensmål, "Partnerskaber for handling", blev præsenteret som løsningen på, hvordan de resterende verdensmål skal indfries. Rationalet er, at civilsamfundet, virksomheder og stater i fællesskab skal løfte opgaven. Partnerskaber mellem NGO'er og virksomheder er således blevet "the new normal" i det 21. århundredes nødhjælps- og udviklingsarbejde (Austin, 2001; Cold-Ravnkilde, Engberg-Pedersen, og Fejerskov, 2018; Kolk, van Dolen, og Vock, 2010).

I Danmark kan den politiske prioritering af partnerskaber bl.a. læses af den danske udviklingspolitiske og humanitære strategi "Verden 2030" fra 2017, som hviler på et historisk bredt politisk forlig. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan de danske NGO'er har forholdt sig til, at de nu skal til at forene ideelle og kommercielle hensyn? Hvorvidt er der egentlig tale om en "win-win situation"? Og kan partnerskaber skabe reelle resultater i nødhjælps- og udviklingsarbejde? Vi har i vores speciale undersøgt en række strategidokumenter fra de ti største danske NGO'er, og talt med både generalsekretærer og medarbejdere for at blive klogere. Vores resultater viser, at der kan identificeres særligt tre bølger af reaktioner hos danske NGO'erne siden Verdensmålene blev lanceret, altså mellem 2015-2019 (Lynenskjold og Thomsen, 2019).

SABINE CANTO THOMSEN

cand.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
bwh464@alumni.ku.dk

**ANNA KATRINE
LYNENSKJOLD**

cand.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
cts665@alumni.ku.dk

Første bølge er dem, der vælger at gå forrest med at manifestere partnerskaber i deres organisationen. Vi kalder denne kategori ”frontløberne”. Partnerskaber er således allerede en integreret del af organisationernes strategi, struktur, arbejdsproces og rekruttering af medarbejdere. Anden bølge, det er dem, der følger trop på første bølge. Dem kalder vi ”efternølerne”. Og til sidst er der tredje bølge. Det er dem, der siger fra over for den politiske dagsorden: ”skeptikerne”, der nægter.

Vores bidrag er todelt. For det første belyser vi, at ikke alle NGO’er reagerer ens på det politiske pres. Vores argument er, at nogle NGO’er forsat er rendyrket idealistiske og for enhver pris vil bevare deres rolle som kritisk vagthund over for den private sektor. De følger ikke ”bare” med strømmen i jagten på politisk legitimitet. De står fast ved deres traditionelle mandat, men opfattes som håbløst umoderne af branchen. For det andet belyser vi et empirisk underbelyst fænomen: Partnerskaber set fra NGO’ernes perspektiv. Partnerskabsstudier har primært haft fokus på virksomheder, men har overset NGO’erne. Det er ærgerligt, fordi NGO’er bruger mange ressourcer – både tid og penge – på at indgå i partnerskaber med virksomheder. Af denne grund mener vi også, at de fortjener at få belyst deres erfaringer.

Bølger af privatisering

De godgørende organisationers involvering af den private sektor er ikke sket over én nat, men er kommet i bølger. I en dansk undersøgelse fra 2008 kunne 90-95 procent af partnerskaberne mellem virksomheder og NGO’er kategoriseres som filantropiske – virksomhederne donerede et beløb eller gav en ydelse, men der var altid en vis armslængde mellem organisationerne (Dalberg, 2008; Neergaard m.fl., 2009). I en undersøgelse fra sidste år foretaget af Globalt Fokus, brancheforeningen for danske NGO’er, har 33 procent indgået et eller flere nye partnerskaber med udgangspunkt i verdensmålene, hvoraf 28 procent er med den private sektor (Globalt Fokus, 2018). I dag ser vi i stigende grad, at der indgås ligeværdige partnerskaber på tværs af sektorerne, blandt andet mellem Dansk Flygtningehjælp og IBM, Røde Kors og Novo Nordisk, Folkekirkens Nødhjælp og Arla. Lige disse tre NGO’er kan benævnes som frontløbere i forhold til at gribe og tilpasse sig dagsordenen om partnerskaber.

I 2016, i kølvandet på vedtagelsen af FN’s 17 verdensmål, indskrev CARE, Røde Kors, Folkekirkens Nødhjælp og Dansk Flygtningehjælp alle vigtigheden af at samarbejde med den private sektor i deres visionære strategier. I CAREs strategi lød det eksempelvis, at man ’naturligvis’ måtte fokusere på, hvordan man som NGO kunne blive en værdiskabende partner for erhvervslivet. Dette til forskel fra CAREs forudgående strategi, hvor de stadig var ved at finde deres fodfæste og tilgang til privatsektorens indtog i udviklings- og katastrofesektoren: *“civil society is yet to find its role vis-à-vis the private sector as a driving force”* lød det. Denne tvivl lader tilsyneladende til at være forduftet. Frontløberne har siden ansat deciderede partnerskabsansvarlige, som giver virksomhederne en direkte kanal til at blive den nye partner. De

partnerskabsansvarlige er for både CARE og Dansk Flygtningehjælps tilfælde desuden blevet placeret i generalsekretariatene, som den højre hånd og nærmeste rådgiver for udviklingsbosserne. Det er altså blevet moderne at tænke markedsbaseret og vende sig mod den private sektor. Det var tydeligt allerede i 2015, hvor daværende generalsekretær for Dansk Flygtningehjælp, Andreas Kamm, sagde, at man var nødt til at se sin organisation som en virksomhed. Det er en tankegang, der vinder mere og mere genklang hos de største danske NGO'er.

Efternølerne

Det seneste skud på stammen er, at de mindre danske NGO'er følger trop. Organisationer, som ikke tidligere har villet være associeret med den private sektor, er nu indgået i kommercielle partnerskaber og bevæger sig ind i ukendt territorium – det gælder organisationer som ADRA, Oxfam IBIS, Læger uden Grænser og Red Barnet. En moderne NGO kan altså ikke undgå at forholde sig til privatiseringsbølgen, og størstedelen af NGO'erne lader til at bakke op herom. De promoverer selv partnerskaberne som den nye universalløsning, som kan "sparke nogle nye løsninger ind i sektoren" og være med til at sige, at "Business as usual" ikke længere går. Deres reaktionsmønster kan fortolkes som en slags lemmingeffekt i NGO-branchen. De følger automatisk den politiske strøm og imiterer de andre NGO'ers adfærd. Eksempelvis har ADRA og Læger uden Grænser nu begge indgået en partnerskabskontrakt med Grundfos, efter at Dansk Flygtningehjælp har gjort det. Vores bud på, hvorfor, er, at det er et spørgsmål om overlevelse. Der er stor konkurrence om midlerne internt i NGO-branchen. Selvom generalsekretærer og NGO-medarbejdere kender til de dilemmaer, der kan være forbundet med at indgå i partnerskaber med virksomheder, handler det i sidste ende om at kunne følge trop, når noget er legitimt. Ellers er du ikke en konkurrencedygtig NGO. Alligevel står virksomheder ikke ligefrem i kø for at blive i partnere med NGO'er, selvom det er en politisk prioriteret dagsorden. Som NGO må man derfor tage, hvad man kan få, og manglen på udvalget af risikovillige virksomheder lader til at forme mange af de samme partnerskaber. Den store udfordring er altså at skille sig ud fra mængden.

Skepsis vinder frem

En simpel slutning vil være at påstå, at danske civilsamfundsorganisationer har kastet sig ukritisk over talrige af partnerskaber med erhvervslivet. Det er imidlertid ikke hele sandheden. Ikke alle hopper med på ideen om, at partnerskaber er den eneste rigtige vej frem i nødhjælps- og udviklingsarbejde. Grundlæggende finder vi en polarisering af reaktioner hos de danske NGO'er. Greenpeace og Mellempfolkeligt Samvirke udviser, modsat størstedelen af de danske NGO'er, stor skepsis over for virksomheders indflydelse i branchen. Det skyldes grundlæggende erfaringen med, at virksomheder ikke er villige til at indgå i projekter, som foregår i de fattigste lande. Det er ganske enkelt ikke profitabelt at starte et projekt i lande som eksempelvis Yemen. I praksis

betyder flere partnerskaber med virksomheder altså færre penge til fattigdom, lyder det fra disse NGO'er. Det er en illusion, at partnerskaber løser eller finansierer verdensmålene, konstaterer deres medarbejdere.

Et illustrativt eksempel er Lars Koch, policy director i Mellempfolkeligt Samvirke, der illustrerer sin pointe med en stor elefant af papmaché: *”Jeg har en elefant med ind til alle møder om SDG'erne. Den har jeg med for at illustrere elefanten i rummet, som handler om, at der ikke er penge med til de fattigste mennesker.”* Argumentet er her, at Danmark i takt med indgåelsen af verdensmålene har forpligtet sig til princippet om ”Leaving no one behind”. Præmissen for at opnå verdensmålene er derfor, at bæredygtig udvikling gælder for alle, og at ingen efterlades – heller ikke de fattigste lande. Kritikken lyder, at når offentlige bistandskroner kanaliseres til mellemindkomstlande, så smuldrer finansieringen af verdensmålene. Den private sektor vil tjene penge, og det kan man ikke i de fattigste lande. Ud fra dette perspektiv befinder virksomheder sig forsat i deres traditionelle rolle, hvor the business of business is business. Det gør det forsat vanskeligt at forene NGO'ernes mål om at skabe vækst, uddannelse og klimavenlige flygtningelejre i lavindkomstlande.

Der er samtidig en anden udfordring ved at bruge offentlige bistandsmidler til at mobilisere private investeringer. Partnerskaber forandrer fundamentalt NGO'ernes rolle som samfundets kritiske vagthund. Det skyldes, at NGO'er ikke i samme omfang kan tillade sig at råbe op, hvis virksomhederne udviser uansvarlig adfærd. Sagen er, at hvis NGO'er er finansielt afhængige af den private sektor, kan de risikere at miste sig selv og deres mandat. Det vil i princippet underminere NGO'ers grundlæggende samfundsfunktion, lyder det. Når partnerskaber indgås og mål skal forenes, har partnerskaber altså et iboende dilemma med sig. Det er de faresignaler, som Greenpeace og Mellempfolkeligt Samvirke ser for sig.

Resultater under lup

Store partnerskabskontrakter står snart over for evaluering – det store spørgsmål bliver, om partnerskaberne virker? Formår partnerskaberne at skabe den værdi som størstedelen af de positive generalsekretærer tager for givet, at de kan, skal og vil? Fra politisk hånd er rationalet bag satsningen på tværsektorielle partnerskaber, at de kan skabe udviklingsresultater gennem synergi. Partnerskaber kan tiltrække viden, finansiering og innovative løsninger (Udenrigsministeriet, 2017: 11-2). Men hvad nu, hvis partnerskaberne viser sig ikke at kunne fremvise de resultater, der forventes?

Effekten af private investeringer blev senest omdrejningspunktet for det første samråd med den nye minister for Udviklingsarbejde, Rasmus Prehn (S) i september 2019. Baggrunden for samrådet var ministerens holdning til rapporten fra den britiske tænketank ODI, der viser, at én offentlig krone ikke automatisk bliver til flere kroner i private investeringer. Rapporten ”Blended finance in the poorest countries” viser, at offentlig bistand typisk mobiliserer 75 øre i mellemindkomstlande og 37 øre i de fattigste lande (Attridge og En-

gen, 2019). I en dansk kontekst er der stor variation i, hvordan NGO'er vælger at finansiere deres partnerskaber. Alligevel viser tallene fra en Global Fokusundersøgelse, at 40 pct. af de 52 organisationer, som har indgået nye partnerskaber, får finansiering gennem Danida via puljer og andre instrumenter (Globalt Fokus, 2018: 36). Et eksempel på et finansielt instrument er Danida Market Development Initiative, hvis hovedformål er at fremme vækst og udvikling gennem inddragelse af virksomheder (Udenrigsministeriet, 2019b).

Illusionen om at blended finance, altså samspillet mellem offentlige og private midler, kan generere synergieffekter, har altså fået et realitetstjek. Diskussion af den private sektors indtog i udviklings- og nødhjælpssektoren er imidlertid ikke ny. Tværtimod er diskussionen tilbagevendende, og tvivl om, hvorvidt partnerskaber kan skabe reelle resultater, er hørt mange gange før på dansk jord.

Allerede i 2001 blev DANIDAS daværende partnerskabsinitiativ, PSD-programmet, kritiseret for at bygge på ønsketænkning frem for faglig viden og erfaringer, og det blev konkluderet, at "*programmets udviklingseffekt er begrænset og langt fra optimalt*" (Carlsen, 2009). Richard Alston, special rapporteur for menneskerettigheder og fattigdom i FN, rettede i 2018 sin kritik mod FN og ikke mindst verdens NGO'er for ukritisk at åbne armene for erhvervslivet. Kritikken var specifikt rettet mod retorikken om, at partnerskaber på tværs af civilsamfund, virksomheder og stat skulle kunne løse verdensmålene. Evalueringer viser, at partnerskaber endnu ikke har vist sig at kunne stå mål med de ambitioner, som flere – særligt vestlige ledere – har, påpeger han: "*There is, however, a striking disconnect between this idealized narrative and the findings contained in many of the theoretical and empirical studies on the subject*" (Alston, 2018: 10).

Afkobling mellem middel og mål

Vi er altså vidne til en afkobling mellem midlet – partnerskaber – og målet, at skabe udviklingsresultater. I stedet lader partnerskaber til at være blevet målet i sig selv (Andersen og Gjerding, 2018). Partnerskaber er altså et eksempel på, at udviklings- og nødhjælpsarbejdet ikke alene er baseret på viden og erfaringer, men også på håb, gode fortællinger og trends. Det er nye toner, når Rasmus Prehn (S) siger, at "*Måske har retorikken omkring den private finansiering været for rosenrød. Når det kommer til verdensmålene, er der ikke nogle hurtige løsninger (...) Vi skal selvfølgelig være realistiske i forhold til, hvad den private sektor kan bidrage med*" (Udenrigsministeriet, 2019a). Ministeren anerkender således, at den private sektor ikke har superkræfter. Spørgsmålet er blot, om de nye toner tangerer mod en ny politik, når det kommer til partnerskaber? Sandsynligvis ikke. For det første fordi der er tale om et bredt politisk flertal bag Danmarks Udviklingspolitiske og Humanitære strategi, hvor partnerskaber står centralt. For det andet fordi skiftende regeringer har fremsat politiske initiativer om partnerskaber på tværs af virksomheder, civilsamfund og stat de sidste 25 år i Danmark. Siden 1993 har der været solid politisk op-

bakning til partnerskaber uafhængigt af, hvorvidt den siddende regering har været højre- eller venstreorienteret (Skødt Fabricius og Zweidorff Jakobsen, 2019). Det giver os således et praj om, at partnerskaber er kommet for at blive. Effektfuldt eller ej, så synes idéen at være god.

Er partnerskaber konstant i pendulfart?

På den ene side viser vores analyseresultater, at partnerskaber tages for givet som vejen til resultater i humanitært- og udviklingsarbejde. Vi ser en stor begejstring for partnerskaber både globalt i FN's verdensmål, nationalt i den danske udviklingspolitiske og humanitære strategi og lokalt hos størstedelen af de danske NGO'er. På den anden side dukker der løbende evalueringer op, der peger på, at partnerskaber ikke nødvendigvis lever op til deres rygte. Vi ser, at enkelte NGO'er er skeptiske, og at partnerskaber er kommet i modvind igen med evalueringen fra ODI. Modgang har idéen imidlertid mødt før, og har alligevel fundet sin vej tilbage igen. Det afgørende er retorikken om, at vi løfter i flok på tværs af sektorer. Det er svært at være uenig i.

Det er en kendt sag, at evalueringer har et afgørende symbolsk formål for organisationer. De udviser en intention om at forbedre situationen, men ikke alle organisationer føler sig nødvendigvis forpligtet til at ændre praksis, eller måske kan de ikke (Dahler-Larsen, 2004). Fordi evalueringer i nogle tilfælde blot tjener et rituel formål, forventer vi i fremtiden derfor "mere af det samme": evalueringer erstattes af flere evalueringer og flere strategier, mere retorik og talrige partnerskaber.

Kronikken baserer sig på resultaterne fra vores speciale, der havde til formål at afdække, hvordan idéen om partnerskaber med virksomheder adopteres hos 10 af de største danske NGO'er. Specialets empiriske grundlag består af 12 interviews med generalsekretærer og medarbejdere samt dokumentanalyser af officielle udtalelser og dokumenter bl.a. strategier mm. fra følgende NGO'er: Dansk Røde Kors, Dansk Flygtningehjælp, Folkekirken Nødhjælp, CARE Danmark, Red Barnet, ADRA Danmark, Oxfam IBIS, Mellemføleligt Samvirke, Greenpeace og Læger uden Grænser.

Litteratur

- Alston, Philip (2018), "Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights", *United Nations General Assembly*, lokaliseret den 24-04-19 på <https://undocs.org/A/73/396>.
- Attridge, Samantha og Lars Engen (2019), "Blended finance in the poorest countries: the need for a better approach", London, *Overseas Development Institute*, lokaliseret den 06-10-19 på <https://www.odi.org/publications/11303-blended-finance-poorest-countries-need-better-approach>.
- Austin, James E. (2001), "Strategic Collaboration Between Nonprofits and Businesses", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, (1): 69-97.
- Carlsen, Signe Rugholt (2009), "Danida begravede kritisk evaluering", *Information*, lokaliseret den 05-06-2019 på <https://www.information.dk/indland/2009/05/danida-begravede-kritisk-evaluering>.

- Cold-Ravnkilde, Signe Marie, Lars Engberg-Pedersen og Adam Moe Fejerskov (2018), "Global Norms and Heterogeneous Development Organizations", *Sage Publications*, *Progress in Development Studies* 18, pp.77-94.
- Dahler-Larsen, Peter (2004), *Evaluering og magt*, Magtudredningen: Aarhus Universitetsforlag, pp. 1-107.
- Dalberg Global Development Advisors (2008), "Danske partnerskaber som svar på globaliseringens udfordring? – en undersøgelse af danske erfaringer med partnerskabsdannelse mellem virksomheder og NGOer/FN organisationer", København, *Erhvervs- og Selskabsstyrelsens Center for Samfundsansvar og Dansk Industri*, lokaliseret den 23-04-19 på <http://www.partnershippractice.dk/graphics/Samfundsansvar.dk/partnershippractice/>.
- Engberg-Pedersen, Lars og Adam Moe Fejerskov (2018), "The transformation of Danish foreign aid" i Kristian Fischer og Hans Mouritzen, red., *Danish Foreign Policy Review 2018*, Copenhagen: DIIS Danish Institute for International Studies, pp. 138-59.
- Globalt Fokus (2018), "Civilsamfundets arbejde med Verdensmålene", København: Epinion.
- Kolk, Ans, Willemijn van Dolen, og Marlene Vock (2010), "Trickle Effects of Cross-Sector Social Partnerships", *Journal of Business Ethics*, 94(S1): 123-37.
- Neergaard, Peter, Janni T. Pedersen og Elisabeth C. Jensen (2009), "Barriers and Success Factors in the Establishment and Continuous Development of NGO-Business Partnerships in Denmark", Frederiksberg, CBS Working Paper Series, *CBS Center for Corporate Social Responsibility*, working paper no. 02-2009.
- Pedersen, Esben Rahbek Gjerdrum, Janni Thusgaard Pedersen og Per Østergaard Jacobsen (2011), "Partnerskaber mellem virksomheder og NGOer – Når organisationer taler med og forbi hinanden", *Ledelse & Erhvervsøkonomi*, nr. 04, pp. 33-48.
- Rondinelli, Dennis A. og Ted London (2003), "How corporations and environmental groups cooperate: Assessing cross-sector alliances and collaborations", *Academy of Management Executive*, 17(1): 61-76.
- Skødt Fabricius, Bjarke og Tessa Zweidorff Jakobsen (2019), "Muddling through private sector development?," *Faculty of Social Science in Copenhagen*, Speciale.
- Udenrigsministeriet (2017), "Verden 2030. Danmarks Udviklingspolitiske og humanitære strategi", lokaliseret den 5-02-2019 på <http://um.dk/da/danida/strategi%20og%20prioriteter/>.
- Udenrigsministeriet (2019a), "Samrådsspørgsmål F om privat finansiering af klima og verdensmål", lokaliseret den 06-10-2019 på <https://www.ft.dk/samling/20182/almdel/uru/spm/19/svar/1588010/2073776/index.htm>.
- Udenrigsministeriet (2019b), "Danida Business Partnerships". *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*, lokaliseret den 30-05-2019 på <http://um.dk/en/danida-en/sustainable%20growth/danida-business-partnerships>.

Abstracts

Temanummer: Det moderne Rusland i krig

Russia's self-asserting foreign policy: On Russia's military interventions in the Kosovo and Ukraine crises

Jonas Gejl Kaas, Assistant Professor, Ph.D., Department of Political Science, Aarhus University, gejl@ps.au.dk

Why did Russia intervene militarily in Kosovo (1999) and Ukraine (2014)? I claim that Russia intervened to assert a meaningful vision for a post-Soviet self – assert a meaningful post-Soviet identity. Despite the significant adverse impact of the interventions on Russia – particularly Russia's material security and international reputation – I argue that the preceding inner Russian dialogue among various voices shows that precisely interventions seemed meaningful in averting perceived threats against Russia's ontological security – perceived threats against Russia's post-Soviet self-understandings. Self-understandings left vulnerable in the existential void created by the Soviet Union's – and Soviet self's – collapse. Have Russia's interventions contributed to asserting a more ontologically secure Russian self after the intervention in Ukraine compared to the period before the intervention in Kosovo? Yes and no. On the one hand, the interventions have contributed to asserting a more self-assured Russia. On the other hand, the divide between outward- and inward-looking visions for the Russian self remains significant.

When Russia conducts war in the cognitive domain

Flemming Splidsboel Hansen, Senior Researcher, PhD, Danish Institute for International Studies, fsha@diis.dk

This article offers a glimpse into the Russian thinking about influence operations as this thinking is presented in politics and in research. The background is an understanding in Russia of an on-going “information war”, waged by the West against Russia, and much of the thinking presented here is designed to help Russia handle this alleged war.

The article takes a closer look at the relationship between sender and recipient as well as at platforms and means and types of communication. Russian information operations are often – and for good reason – associated with disinformation, but there is also a considerable use of regular information presented in a biased format. The operations show great variety but the aim is always the same: To influence a recipient.

There is considerable uncertainty surrounding the effect of the operations. Some of the Russian researchers express skepticism as far as the effect is concerned. They recommend for instance that the information policy of Russia be coordinated much more than is the case today and that the field be given more funding and more research-based knowledge. There is, however, a general agreement that information operations have such a vast potential that in the future states will engage even more in this.

Cultural Diplomacy in Transformation – Revisiting the Instrumentalization Debate

Johanne Guttman Andersen, master student, Department of Political Science, University of Copenhagen, johanne-guttman@hotmail.com

Instrumentalisation of culture, the use of culture and art as a means to attain goals in other than cultural areas, has long influenced the field of cultural policy and cultural diplomacy has been no exception. Taking the case of Denmark and Danish cultural diplomacy in the United States as its main focus, this article explores the practical and substantial implications that follow from an increased attention to the commercial potentials of culture and art in Danish international cultural policy. The central argument presented by this article is that the debate on instrumentalisation builds upon anachronistic disciplinary divides. As a result, the debate is too narrowly emphasising the negative implications of instrumentalisation and perceiving it as a threat to the intrinsic values of culture or *art for art's sake*. Rather, there is a need for acknowledging the complex dynamics of instrumentalisation and taking into perspective the positive contributions that instrumentalisation might make to the field of culture and art.

Crowdfunding in Denmark: From niche to mainstream financing

Kristian Roed Nielsen, Assistant Professor, Consumer Behaviour and Insights Group, Department of Management, Society and Communication, Copenhagen Business School, krn.msc@cbs.dk

Crowdfunding represents a growing source of alternative financing for a variety of both for- and non-profit ventures that through incremental

contributions from a large and dispersed group of individuals have changed the funding opportunities for diversity of projects. Based on data from eight crowdfunding platforms that have financed projects with almost 223 million DKK this article tries to map crowdfunding in Denmark. The article introduces the phenomenon of crowdfunding, some descriptive characteristics, as well as an analysis of which factors predict the likelihood success. The article finds that while crowdfunding is portrayed as a democratizing force its resources are concerted primarily around metropolitan areas. Conversely, crowdfunding is democratizing in the sense that women have a significantly greater chance of success as compared to men. These results provide some initial insight into crowdfunding in a Danish context, as well as which individuals and areas benefit.

Nudging and public policy: Possibilities and pitfalls

Kirsten Bregm, Associate professor, Department of Social Sciences and Business, University of Roskilde, bregm@ruc.dk

Nudging offers important possibilities in relation to public policy. Nudges are often low-cost interventions that can supplement traditional policy tools. But there are also pitfalls to nudging. An important derived effect of the introduction of nudging as a tool in public policy is that it illustrates a need to generally consider behavioural assumptions in public policy, so that one does not simply assume that humans act as a rational homo economicus.